

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKACINĖS VEIKLOS KATEDRA

DANA ŽILINSKIENĖ
(SOCIALINIO DARBO PROGRAMA)

**MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIS Į JŲ TEISIŲ IR PAREIGŲ
VIENOVĘ ŠEIMOJE, MOKYKLOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
dr. B. Kairienė

Vilnius, 2006

Turinys

ĮVADAS.....	3
1. TEISIŲ IR PAREIGŲ VIENOVĖ.....	6
2. IŠSKIRTINIS DĖMESYS VAIKO TEISĖMS	8
2.1. Vaiko teises ir pareigas reglamentuojančių aktų istorinė raida	9
2.2. Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas Europoje.....	11
2.3. Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas Lietuvoje	12
3. VAIKO TEISĖS IR PAREIGOS SOCIALINĖJE APLINKOJE	16
3.1. Vaiko teisė išsakyti savo nuomonę	16
3.2. Teisių ir pareigų įgyvendinimo mokykloje problemos	17
3.2.1. Moksleivių ir pedagogų teisės ir pareigos	20
3.3 Vaiko teisių ir pareigų raiška šeimoje	21
4. TYRIMO METODIKA.....	25
5. TYRIMO REZULTATAI IR APIBENDRINIMAS.....	26
5.1. Kaip vaikai susipažinę su jų teises ir pareigas nusakančiais dokumentais.....	26
5.2. Teisių ir pareigų svarba ir įgyvendinimas namuose.....	27
5.3. Vaikų teisių ir pareigų svarba ir įgyvendinimas mokykloje.....	31
5.4. Teisių ir pareigų vienovė mokykloje ir namuose.....	34
IŠVADOS.....	57
PASIŪLYMAI.....	58
LITERATŪRA	59
SANTRAUKA.....	61
PRIEDAI	63

ĮVADAS

Ilgą laiko tarpą vaiko padėtis visuomenėje nebuvo apibrėžta, vaikai neturėjo jokių teisiškai pripažintų teisių ir buvo visiškai priklausomi nuo suaugusiųjų, nuo jų valios. XX amžius, galima sakyti yra vaiko padėties socialinėje sistemoje pasikeitimo amžius. Šio amžiaus pabaigoje vaiko teisės ne tik deklaruojamos, bet pripažįstamos ir ginamos juridiniais dokumentais.

Pirmą kartą apie vaiko teises prabilo moterys Didžiojoje Britanijoje. 1923 metais jos suformulavo penkis vaiko teisių teiginius, kurie po metų buvo pripažinti ir patvirtinti Tautų Lygoje. Šie teiginiai laikomi pirmąja vaiko teisių deklaracija (16).

Lietuvoje vaiko teisių klausimai pradėti analizuoti po keleto Valstybės nepriklausomybės atkūrimo metų. 1992 metais Lietuvoje pasirašyta ir 1995 metais ratifikuota Jungtinių tautų 1989 metu Vaiko teisių konvencija. Vaiko teisių konvenciją ratifikavo daugelis pasaulio valstybių, tuo parodydamos, jog pritaria ir įsipareigoja ją įgyvendinti valstybės vidaus gyvenime, įsipareigojo ginti vaikų teises ir saugoti juos nuo bet kokios diskriminacijos, žiaurumo, narkotikų, išnaudojimo.

Konvencija be įprastų vaikui priskiriamų teisių į apsaugą ir suaugusiųjų globą, pabrėžia ir vaiko teises į asmeninę nuomonę, raiškos laisvę, ideologinį pasirinkimą, į privatumą. Išreiškiamas pasitikėjimas vaiko savarankiškumo galimybėmis, jo pajėgumu būti atsakingu už save, savo veiksmus, sąmoningai rinktis ir spręsti jį patį liečiančius klausimus (15). Toks požiūris į vaiką įpareigoja išsiaiškinti, išklaudyti vaikų nuomones ir supratimą apie vaiko teises: kiek teisės vaikui svarbios, kiek realiai jų paisoma namie ir mokykloje. Ar Vaiko teisių konvencijos idėjos reiškiasi realiame gyvenime?

Kiekvienas žmogus turi savo teises, bet kartu privalo vykdyti ir savo pareigas. Svarbu padėti vaikui suvokti, kad jis yra asmenybė, turinti savo teises ir gyvena tarp tokias pat teises turinčių žmonių. Tas suvokimas susieja vaiko teises su jo pareiga ir atsakomybe. Vaiko pareigos gana išsamiai pateikiamos LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Ką vaikai mano ir kaip vertina savo teisių ir pareigų vienovę? Vaiko teisių gynimas negali virsti vien tik teisių propagavimu, nes vieno asmens teisė reiškia kito asmens pareigą. Jei vaikas nevykdo savo pareigų, jį reikėtų supažindinti su kitų asmenų teisėmis (tėvų, globėjų, mokyklos) (10).

Galimas vaiko teisių nevykdymo psichologines ir socialines priežastis, atlikusi tyrimą, aiškina V. Ž. Jonynienė (2000). Ji taip pat tyrė ir aprašė asocialaus vaikų elgesio prielaidas mokykloje (2002), aiškino su kokiomis problemomis susiduriama mokykloje įgyvendinant vaiko teises (2001). G. Navaitis (2003) analizuoja situacijas, susijusias su vaiko teisių pažeidimais šeimoje. G. Sagatys (2002) kalba apie vaiko teisių apsaugą, siedamas su teisėmis ir pareigomis asmenų, kurie vaiką išlaiko, auklėja, rūpinasi juo. Ž. Jonynienė, R. Černiauskaitė (2004) palygino nepilnamečių teisės pažeidėjų ir vidurinių mokyklų moksleivių požiūrį į vaiko teises.

Darbo problema – vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimo problema mokykloje ir namuose. Pastaruoju metu dažnai girdima nuomonė, kad vaikai turi ir per daug pabrėžia savo teises, bet visai nežino, per mažai dėmesio skiria ar nevykdo savo pareigų.

Darbo objektas – moksleivių požiūris į teisių ir pareigų vienovę mokykloje ir šeimoje.

Darbo tikslas - tiriant moksleivių nuomones apie jų teisių ir pareigų svarbą ir įgyvendinimą, įvertinti jų vieningą raišką mokykloje ir šeimoje.

Hipotezės – mokiniai vertina savo teises ir mažiau dėmesio skiria savo pareigoms. Vaikų teisių įgyvendinimas ir suaugusiųjų elgesio pavyzdys įgyvendinant vaiko teises ir vykdant pareigas, turi įtakos vaikų pareigos suvokimui.

Darbo uždaviniai :

1. Išnagrinėti vaikų teisių ir pareigų įstatyminius pagrindus.
2. Ištirti moksleivių požiūrį į jų teisių ir pareigų svarbą mokykloje.
3. Ištirti moksleivių požiūrį į vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą mokykloje.
4. Ištirti moksleivių požiūrį į jų teisių ir pareigų svarbą namuose.
5. Ištirti moksleivių požiūrį į vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą namuose.
6. Nustatyti vaiko teisių ir pareigų vieningą raišką mokykloje ir šeimoje.

Darbo metodai:

Anoniminė anketa, kurioje pateikti atviri ir uždari klausimai, į kuriuos atsakė vaikai pateikė savo požiūrį į savo teisių ir pareigų vienovę.

Kontent - analizė naudojama apdorojant respondentų atsakymus į atvirus klausimus.

Apibendrinimo metodas naudojamas apibendrinti naudotai literatūrai taip pat apibendrinti gautiems tyrimo rezultatams.

Analizės metodas naudojamas mūsų tiriamam reiškiniui suskaidyti į sudėtinius elementus, siekiant giliau su jais susipažinti.

Dedukcijos metodas. Šis metodas naudojamas sukauptai medžiagai susisteminti ir iš jos padaryti išvadas.

Pagrindinės sąvokos

Šeima – tai maža asmenų grupė, kurios pagrindas – santuoka ar kraujo ryšiais susieta giminystė, kurios narius sieja bendras gyvenamasis būstas ir bendras namų ūkio tvarkymas, emocinis ryšys, išipareigojimai vieno kitam, vaikų auginimas ir auklėjimas (29).

Bendrojo lavinimo mokykla – mokykla, kurios pagrindinė veikla yra ugdymas pagal formaliojo švietimo pradinio, pagrindinio, vidurinio ar atitinkamo specialiojo ugdymo programas (8).

Vaikas – žmogus neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymas numato kitaip(6).

Teisė – tai pagarbos reikalavimas ir įsipareigojimas pagarbai, arba filosofijos kategorijomis: teisė – tai egoizmo ir altruizmo vienovė. Tai asmens įsisąmoninti egzistenciniai interesai – vertybės, kurias jis nori apsaugoti, susikurti ar įgyti normindamas savo ir kitų asmenų ar institucijų elgesį (14).

Žmogaus teisės – tai tokios teisės, kurios turi individui garantuoti tam tikrą erdvę, kurioje jis nepriklausydamas nuo valstybės valdžios ir kitų institucijų galėtų pats tvarkyti savo gyvenimą (17).

Pareiga – yra ne polinkių, o grynai proto jausmas (pareigos jausmas, pareigos suvokimas), kurio skatinamas žmogus, gerbiantis besąlygišką dorovės dėsnį (įstatymą), turi elgtis „gerai“, neatsižvelgdamas į galimą sėkmę ar atlyginimą (naudą), nesėkmę ar nemalonumus (nuostolius) (17).

1. TEISIŲ IR PAREIGŲ VIENOVĖ

Teisės samprata apima ne tik teisės šaltinius ir principus, bet ir jos socialinę paskirtį bei funkcijas, kuriomis teisė tiesiogiai įprasminama kaip socialinio elgesio visuomenėje reguliatorius. Teisė, kaip ir pareiga, tiesiogiai atsiranda iš žmonių bendravimo ir todėl valdo jų tarpusavio santykius, atsižvelgiant į visų žmonių lygybę. Tiesioginė teisės paskirtis – saugoti visų visuomenės narių teises ir lemti jų įgyvendinimą.

Teisės socialinė paskirtis istoriškai perėjo du pagrindinius raidos etapus: klasinį ir bendranacionalinį. Pirmuoju atveju teisė buvo kuriama siekiant saugoti ne visos visuomenės, o tik politiškai ir ekonomiškai vyraujančių socialinių grupių interesus, ignoruojant kitas socialines grupes. Tai privilegijų ir prievolių priešpriešos teisė, kuri sutapatinama su įstatymu. Antrajam etapui būdinga tai, kad teisė jau turi saugoti ne vienos, o visų socialinių grupių teises ir palaikyti visuomenėje socialinę santarvę. Čia teisė jau remiasi ne įstatymo, bet teisės viršenybe. Tokia teisė siekia žmonių santykius grįsti ne jėga, o abipuse nauda, lygiateisiškumu, bendradarbiavimu. Siekiama, kad kiekvienas galėtų laisvai plėtoti savo asmenybę, tikėtis savo teisių apsaugos ir tais atvejais kai pats nebepajėgia pareigų vykdymu užsitikrinti jos bent minimaliu lygiu. Šiuolaikinė „teisė“ ėmė reikšti „žmogaus teises“ ir jomis riboti tiek piliečių, tiek valstybės institucijų elgesį. (14).

Pagrindinė žmogaus teisių problema yra tų teisių ribų klausimas, koku pagrindu ir kiek gali būti varžomos žmogaus teisės ir apskritai ar jos gali būti varžomos, nes dažnai kalbama apie kai kurių žmogaus teisių absoliutumą. Neaišku, kurias savo teises asmuo privalo įgyti pareigų vykdymu, o kurios jam suteikiamos be pareigų vykdymo. „Pareigos“ ir „teisės“ įprasta priešinti ir pirmenybę teikti antrajai. Teisės srityje kalbama apie „teises ir pareigas“, kai tuo tarpu moralės srityje – apie „pareigas ir teises“, kur labiau pabrėžiamos pareigos. Tradicinis požiūris, kad teisės ir pareigos yra du skirtingi teisinio pažinimo objektai ir kad pirmosios yra netgi viršesnės už antrąsias, tikriausiai kyla iš prigimtinės teisės doktrinos, kuri teigia, jog esama prigimtinių, įgimtų žmogaus teisių, buvusių dar iki atsirandant kokiai nors pozityviai teisinei tvarkai, prie jų priklauso teisė į gyvybę ir laisvę, teisė įsigyti ir turėti nuosavybę (13).

Žmogus yra socialinė būtybė, todėl pirmiausia kreipiamas dėmesys į jo gebėjimą gyventi santarvėje su savo artimu. O tokiam gyvenimui tinka tas, kuris naudojasi teisėmis, tačiau kartu vykdo ir atitinkamas pareigas, tai yra savo elgesiui suteikia teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir tokį asmenį visuomenė laiko socialiai vertingu. Pareigų vykdymas, kuris nesukuria žmogui atitinkamų teisių yra nebranginamas, tuo pačiu nelaikomas vertybe ir tų pareigų vykdytojas. Atskirai nei teisės, nei pareigos nekuria žmogaus orumo, kuria tik jų vienovė. Būtent ji daro visas žmogaus teises racionalias, protu suvokiamas. Teisių ir pareigų vienove aiškinamas žmogaus

orumas yra kaip dinaminė vertybė: kuriama ir gausinama pareigų vykdymu ir mažinama naudojantis teisėmis nevykdant atitinkamų pareigų.

„Kas reikalauja sau laisvės atsisakydamas tokią laisvę pripažinti kitam, tas reikalauja viešpatavimo“ (14). Kiekvienas žmogus vertina savo sveikatą, laisvę, gyvybę, turtą ir kita ir reikalauja, kad kiti taip pat gerbtų jo vertybes ir susilaikytų nuo žalingo elgesio jų atžvilgiu. Reikalaujant pagarbos tiek materialinėms, tiek dvasinėms vertybėms, lyg ir įsipareigojama atsakyti tuo pačiu. Reikalaudamas pagarbos, žmogus privalo savo norus ir reikalavimus suderinti su savo paties įsipareigojimu, pasiryžimu gerbti kito žmogaus tokį patį reikalavimą. Jis turi gebėti suderinti savo naudą su kitų asmenų nauda. Anot A.Vaišvilos, „teisė - tai pagarbos reikalavimas ir įsipareigojimas pagarbai“ (14). Žmogus negali tikėtis apsaugoti savo interesų, vertybių, negerbdamas kito žmogaus teisių į tokias pat vertybes. Siekdamas užsitikrinti savo saugumą asmuo turi garantuoti ir savo artimo saugumą. Taip pagarbos reikalavimas suderinamas su įsipareigojimu gerbti. Atsisakymas gerbti kartu yra ir atsisakymas reikalauti sau pagarbos. Tik teisės, atskirtos nuo su jomis susijusių pareigų, virsta privilegijomis, o pareigos be teisių virsta išnaudojimu, vergove. Privilegijos iššaukia prievartą, agresiją prieš artimą, teisių ir pareigų vienovė prievartą ir agresiją mažina. Teisių ir pareigų vienovė kyla iš abipusių pastangų užtikrinti savo teises ir remiasi lygiateisiai mainais.

Civilizuotoje visuomenėje nėra teisių be pareigų, ir kartu pareigos sukuria teises. Gamtoje gyvūnai teises gauna ir apgina turima jėga, o visuomenėje kiekviena teisė ginama susitarimu ir jo vykdymu. Teisių ir pareigų vienovė žmogų ir visuomenę saugo nuo vergavimo ir agresijos, ji suteikia žmonių santykiams santarvę, sujungia visuomenę. Teisių ir pareigų neatitikimas sukelia konfliktus ir nedarną. Teisių ir pareigų vienovė - tai visuomenės sutarties išraiška, kuri palaiko tos visuomenės gyvenimą santarvėje, mažina prievartos poreikį. Žmonės darniai gyvena tuomet, kai laikosi pačių sudarytų sutarčių, kurios apibrėžia teisių ir pareigų pusiausvyrą. Teisė – yra žmogaus gyvenimas, o pareiga- nekonfliktuojantis gyvenimas su kitais žmonėmis. Teisių ir pareigų pusiausvyra humanizuoja žmonių santykius ir kuria visų gerovę.

Kaip nustatyti teisių ir pareigų pusiausvyrą? Jų vienovė ir pusiausvyra visuomenėje sulyginama piliečių diskusijomis, kompromisais ir įtvirtinamos sutartimis. Kova dėl teisių - tai kova dėl teisių ir pareigų vienovės. Neginantiems savo teisių tenka pareigų persvara prieš teises.

Teisių ir pareigų vienovė socialiniu požiūriu reikšminga tuo, kad ji yra viešas atsisakymas bet kokios agresijos, pradedant kasdieniais buitinais, darbiniais ir baigiant politiniais, tarptautiniais santykiais. Ši vienovė skatina žmogaus atsakomybę, verčia jį naudojantis savo teisėmis, nuolat galvoti apie savo artimo teises ir apie padarinius savo teisėms, pažeidus artimo teises (14).

2. IŠSKIRTINIS DĖMESYS VAIKO TEISĖMS

Vaiko teisės yra paprasčiausiai mažo žmogaus teisės. Tai ir vaiko apsauga, ir aplinkos, kur gali augti ir vystytis pilnavertis vaikas, kūrimas. Vaiko teisės rodo ypatingą vaikystės statusą. Vaikystė- tai laikotarpis, per kurį vaikai greitai auga, keičiasi ir vystosi, taip pat patiria įvairių nuoskaudų bei neigiamą suaugusiųjų poveikį ar nesupratimą. Tas teigiamas ar neigiamas poveikis palieka ryškų pėdsaką vaiko sąmonėje, įtakoja jo vystymąsi bei asmenybės formavimąsi. Būdami fiziškai silpni, nesubrendę, nepatyrę vaikai yra visiškai arba dalinai priklausomi nuo suaugusiųjų. Jų gyvenimas ir augimas priklauso nuo už juos atsakingų suaugusiųjų rūpesčio ir pastangų. Vaikams būtina pastogė, maistas mokslas, gydymas, meilė bei apsauga nuo prievartos ir aplaidumo. Vaikams taip pat turi būti suteikta galimybė pagal jų amžių naudotis savo civilinėmis bei politinėmis teisėmis šeimoje, bendruomenėje, valstybėje. Vaikai yra bene vienintelė visuomenės amžiaus grupė, kurios teisės, jų apimtis bei realus įgyvendinimas visiškai priklauso nuo suaugusiųjų (39).

Nors žmogaus teisės galioja visiems žmonėms, vaiko teisėms turi būti kreipiamas ypatingas dėmesys. Ne visais laikais buvo pripažįstamos vaikų teisės, ir šiomis dienomis pasitaiko žmonių teigiančių, kad vaikams nereikalingos jokios teisės. Ilgą laiką vaikai buvo traktuojami kaip suaugusiųjų turimų teisių objektai, o ne kaip savarankiški individai, turintys savo teises. Dažnokai buvo pripažįstamos gyvūnų teisės, bet ne vaikų. Vaiko teisėms reikia išskirtinio dėmesio, pabrėžiant, kad vaikai - atskira žmonių grupė turinti savo teises. Vaikai- ypatingi žmonės, turintys įvairių poreikių, bet nesugebantys jų patenkinti ir savęs apginti. Suaugusiųjų teisės kartais skiriasi nuo vaiko teisių ir vaikai gali turėti kitokių teisių negu suaugusieji. Kalbėti apie žmogaus teises ir neišskirti ypatingų vaiko teisių yra per maža, kad ši nemaža visuomenės grupė būtų tinkamai apsaugota ir pripažinta (32).

Vaiko teisės tampa svarbia žmogaus teisių instituto dalimi, visuomenės interesai, susiję su vaikais, virsta pareiga išskirti vaiko teises iš kitų grupių teisių. Žmogaus teisių ir vaiko teisių santykis apibūdinamas trimis aspektais (11):

1) vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis sugeba naudotis;

2) atsižvelgiant į protinį ir fizinį nesubrendimą, vaikui būtina ypatinga apsauga bei priežiūra, teisinė apsauga iki gimimo ir po jo;

3) atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų (fizinio ir socialinio nesubrendimo) nesugeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesų, visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo pagrindinį vaidmenį. Taigi vaikai turi visas bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti

praplėstos arba apribotos, todėl vaikai gali turėti tokių teisių, kurios nebūdingos suaugusiems – teisę, kad juo būtų pasirūpinta, teisę žaisti, teisę sveikai vystytis ir panašiai. Dėl tos pačios priežasties vaikas pats negali pasirūpinti savo teisių įgyvendinimu, todėl vaiko teisės šeimoje ir mokykloje gali būti įgyvendinamos per tėvų ir pedagogų teises ir pareigas.

2.1. Vaiko teisės ir pareigas reglamentuojančių aktų istorinė raida

Netrumpą istorijos laikotarpį į vaiką žiūrėta ir iš jo reikalauta kaip iš mažo suaugusio žmogaus. Vaikui buvo užkraunama daugybė darbų ir pareigų, nepriskiriama jokių teisių ir reikalaujama paklusnumo. Todėl pirmieji judėjimai buvo susiję su vaiko teisių pripažinimu ir gynimu. Tarptautinis oficialus vaiko teisių pripažinimas prasideda Eglantain Džeb (Englantyne Jeeb) dėka. Ji sakė, kad pasaulio vaikams labai reikia apsaugos, nes kaip tik jie labiausiai kenčia nuo trumparegiškos politikos, mūsų politinių klaidų bei karų. Reikėjo pripažinti vaiko teises, o kad tai įvyktų politikai privalėjo atsižvelgti į vaiko interesus. Ši moteris įsteigė „Gelbėkit vaikus“ fondą, siekdama pagelbėti tūkstančiams Europoje po karo skurstančių vaikų. 1920 metais E. Džeb Ženevoje įkūrė tarptautinę organizaciją „Gelbėkit vaikus“, kuri vėliau tapo tarptautine vaiko gerovės organizacija.

Apie vaiko teises prabilo moteris D. Britanijoje 1923 metais. Jos pateikė penkis vaiko teisių teiginius, kurie po metų buvo pripažinti Tautų Lygoje. Šie teiginiai laikomi pirmąja vaiko teisių deklaracija:

- turi būti sudarytos palankios materialinės ir dvasinės sąlygos normaliam vaiko vystimuisi;
- alkaną vaiką reikia pamaitinti, sergančiam, išsigandusiam vaikui reikia padėti, teisės pažeidėją reikia perauklėti, našlaitį bei benamį reikia priglausti ir jam padėti;
- nelaimės atveju pirmiausia reikia padėti vaikui;
- reikia sudaryti sąlygas, kad vaikas užsidirbtų pragyvenimui, reikia ginti jį nuo bet kokių išnaudojimo formų;
- auklėjant vaiką reikia turėti omenyje tai, kad jo gabumai turi būti nukreipti į darbą tėvynės labui.

1924 metais Tautų lyga priėmė Ženevos Vaiko teisių Deklaraciją. Joje apibrėžiamos vaiko teisės į materialinį aprūpinimą, moralinį ir dvasinį vystimąsi, išskirtinę pagalbą bado, ligos, negalės atveju, netekus tėvų, laisvę nuo ekonominio išnaudojimo ir socialiai atsakingą ugdymą.

Per Antrąjį pasaulinį karą žuvo milijonai žmonių, buvo sugriauti miestai ir kaimai, siautėjo badas ir ligos. Karas atnešė daugybę kančių ir ypač kentėjo vaikai, likę be tėvų globos ar pastogės. Todėl Vaiko teisių teiginiai buvo papildyti teiginiais apie vaikus nukentėjusius nuo karo.

1948 metais Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, patvirtindama, kad žmogaus teises turi ginti įstatymas, priėmė visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją. Tai tarptautinis dokumentas, išreiškiantis kiekvienos žmogiškos būtybės prigimtines teises. 25-tame straipsnyje vaikui suteikiama teisė į specialią rūpybą ir pagalbą. Šioje Deklaracijoje teigiama, kad motinystė ir kūdikystė turi būti ypatingai globojamos ir remiamos, vienodą teisę į socialinę apsaugą turi ir santuokiniai ir ne santuokoje gimę vaikai. 26-tas straipsnis pripažįsta teisę į mokslą ir teigia, kad pradinis mokymas turi būti nemokamas.

1959 metais Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, atsižvelgdama į tai, kad vaikas yra fiziškai ir protiškaai nesubrendęs ir jam reikalinga ypatinga globa ir priežiūra, priėmė Vaiko teisių deklaraciją. Jos tikslas - užtikrinti vaikų laimingą vaikystę. Čia pripažįstamos vaiko nediskriminacijos teisė, teisė į vardą ir pilietybę. Pabrėžiamos vaiko teisės į mokslą, sveikatos apsaugą. Šioje deklaracijoje išsakytais principais siekiama teikti vaikams išskirtinį rūpestį, priežiūrą, globą ir kartu skatinama pripažinti vaiko, kaip pilnavertės žmonijos dalies, teises.

1979-ieji metai Jungtinių Tautų paskelbiami Tarptautiniais vaiko metais. Imta svarstyti aktualiausias vaikų teisių problemos. Daugybė valstybių įsijungė į diskusiją ir nusprendė, jog kiekvienas žmogus turi žinoti vaiko teises. Tai rodo Jungtinių Tautų susirūpinimą vaikais ir jų kritiška padėtimi pasaulyje: vaikai kentė dėl ligų, bado, stichinių nelaimių, neraštingumo. Jungtinės Tautos numatė darbus ateičiai, siekiant gerinti vaikų padėtį. Nutarta sudaryti darbo grupę iš Jungtinių Tautų žmogaus teisių komisijos atstovų, nepriklausomų ekspertų ir stebėtojų, siekiant parengti oficialių dokumentų- įstatymais įpareigojančią Konvenciją.

1989 metais Jungtinių Tautų generalinė asamblėja priėmė Vaiko teisių konvenciją, kuri įsigaliojo 1990 metais. Šiame dokumente vaiku laikomas asmuo iki 18 metų, atsižvelgiama į tai, kad vaikams reikia ypatingo supratimo, meilės, moralinės bei materialinės paramos, jog jie taip pat yra pilnateisiai visuomenės nariai ir turi pareigas, siekiama užtikrinti vaikų gerovę ir jų vystimąsi. Vaiko teisių konvencijoje, be įprastų vaiko teisių į suaugusiųjų globą ir apsaugą, pabrėžiama ir vaiko teisės į asmeninę nuomonę, raiškos laisvę, ideologinį pasirinkimą ir privatumą. Vaiko teisių konvencijoje apibrėžiamos teisės skiriamos į keturias grupes:

- išlikimo teisės, apimančios teisę gyventi, teisę patenkinti svarbiausius gyvybinius poreikius, turėti maisto, būstą, tinkamas gyvenimo sąlygas, medicininį aptarnavimą;
- raidos, augimo teisės, apimančios savo galimybių plėtojimą, mokymąsi, teisę į laisvalaikį, informaciją, minties ir sąžinės laisvę;
- globos, saugumo teisės, apimančios vaiko teisę būti apsaugotam nuo netinkamo elgesio, išnaudojimo, aplaidumo ir prievartos;
- dalyvavimo teisės, užtikrinančios vaikui galimybę dalyvauti bendruomenės gyvenime, laisvai reikšti savo mintis, vertinti dalykus susijusius su paties vaiko gyvenimu.

Daugelis pasaulio valstybių yra ratifikavę šią konvenciją ir įsipareigoję ginti vaikų teises ir saugoti juos nuo bet kokios diskriminacijos, žiaurumo, narkotikų, išnaudojimo. Vaiko teisių konvencijos nuostatos - tai normų minimumas, kad vaikai būtų sveiki, išsilavinę, gyventų normaliomis sąlygomis.

1990 metais vaikų klausimai aptariami Pasaulio viršūnių susitikime Niujorke. Susitikime dalyvavo valstybių ar vyriausybės vadovai iš 71 šalies. Pasirašyta Pasaulinė Vaiko gyvybės, apsaugos ir vystymosi Deklaracija, kur pabrėžiama, kad norint užtikrinti vaiko gerovę būtina formuoti ir tam tinkamą valstybės politiką. Priimtas ir veiksmų planas deklaracijai įgyvendinti.

2002 metais įvyko Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos specialioji sesija vaikų klausimais. Šioje sesijoje dalyvavo ir šimtai vaikų, kaip oficialių delegacijų atstovai. Pasaulio šalių vadovai įsipareigojo sukurti „vaikams tinkamą pasaulį“. Sutarta, jog didžiausia atsakomybė už vaiko apsaugą, vystymąsi ir gerovę tenka šeimai ir todėl valstybė privalo šeimą visokeriopai remti.

2.2. Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas Europoje

Kai kam atrodo, kad daugelio Europos vaikų padėtis, lyginant su kitomis pasaulio valstybėmis, yra kur kas geresnė, jų vaikystė labiau aprūpinta ir apsaugota. Paskutinių dešimtmečių ekonominiai iš socialiniai pokyčiai labai pagerino Europos vaikų padėtį, tačiau ne visais atvejais ir ne visų vaikų gyvenimas pagerėjo. Toliau pateikiami faktai iš jaunimo forumo medžiagos „Vaiko teisės Europoje“ (33) apie vaiko teises Europoje ir nurodomas atitinkamas vaiko teisių konvencijos straipsnis:

- 20 proc. Europos Sąjungos vaikų jaučiasi socialiai atskirti ir dėl to visai negali dalyvauti savo bendruomenės gyvenime (12, 26, 27 str.);
- vieningos rinkos skatinamas laisvas asmenų judėjimas leidžia vaikų skriaudikams laisvai keliauti po Europos Sąjungos šalis, o tai didina tarptautinio nusikalstamumo, prekybos vaikais bei pornografijos leidinių plitimo riziką (19, 34 str.);
- dėl padidėjusios konkurencijos ir skurdžių šeimų Europos šalyse padaugėjo dirbančių vaikų (32 str.);
- vis dar diskriminuojamos tam tikros vaikų grupės - pabėgėliai ir prašantys prieglobsčio čigonai, etninės mažumos ir vaikai, kurių tėvai kalėjime (2 str.);
- švietimo sistemoje vis dar neteikiama pirmenybė nei žmogaus teisėms aiškinti, nei konkrečiai informacijai apie vaiko teises skleisti (29, 42 str.);
- nepakanka priemonių, kad vaikai būtų skatinami dalyvauti socialiniame ir šeimos gyvenime (12 str.).

Šie teiginiai nėra išsamūs, tačiau rodo, kad Europos Sąjungoje dar nemažai reikia nuveikti, kad būtų įgyvendintos vaiko teisės.

Šiandien priimti ilgalaikiai sprendimai ypač didelę įtaką turės vaikams, nei bet kuriai kitai gyventojų grupei. Ir ekonominis, socialinis politinis Europos vystymasis XXI amžiuje priklausys nuo vaikų, kurie netrukus taps suaugusiais. Be to vaikai nusipelno dėmesio kaip aktyvūs dabartinės Europos piliečiai, turintys savo teises ir poreikius. Todėl Europos institucijos turėtų išklausti vaikų nuomonę ir įtraukti juos į sprendimų priėmimo procesą, skatinti vaikus būti atsakingais ir aktyviais piliečiais. Šiuo metu Europos Sąjungoje su vaikais susijusios pagrindinės veiklos sritys yra šios: prievarta prieš vaikus, socialinė izoliacija ir diskriminavimas, pilietiškumas ir dalyvavimas, žiniasklaida ir internetas, švietimas, sveikatos apsauga, aplinka, darbas, informacija apie vaikus (33).

Europos vaiko teisių labai dirba Europos Sąjungos ir Europos Tarybos institucijos, įvairios nevyriausybinės organizacijos. Visos jos siekia, kad vaiko interesai taptų svarbiausiais visose Europos gyvenimo srityse. Juk vaikai - žmonijos ateitis, ir tik nuo jų priklauso Europos ekonominė, socialinė, politinė, kultūrinė raida.

Vaikų labai Europoje dirba tarptautinio aljanso „Gelbėkit vaikus“ Europos grupė. Šios grupės narės dirba Danijoje, Farerų salose, Suomijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Makedonijoje, Norvegijoje, Rumunijoje, Švedijoje, D. Britanijoje. Grupė dalyvauja kurdamą politiką ir programas, ginančias vaiko teises Europos Sąjungoje ir visoje Europoje. Daug dėmesio skiriama rūpinantis seksualiniu vaikų išnaudojimu, vaikų, kaip aktyvių Europos piliečių ugdymu, vaikų ir jaunuolių dalyvavimu priimant juos liečiančius sprendimus bei vaiko apsauga.

Į Euronet – Europos vaikų koaliciją – susibūrė organizacijos, kurios kovoja dėl vaikų teisių ir interesų. Ši koalicija rūpinasi, kad savivaldybės ir vyriausybės, Europos ir tarptautinės institucijos pirmiausia atsižvelgtų į vaikų poreikius ir interesus.

Į vaiko teisių informacijos tinklą CRIN susibūrė organizacijos, kovojančios dėl vaiko teisių ir galinčios efektyviai dalintis informacija. Į šį tinklą gali įsitraukti pavieniai asmenys, nevyriausybinės organizacijos, švietimo institucijos, kurios nori dalyvauti veikloje dėl vaiko teisių.

2.3. Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas Lietuvoje

Pačias pagrindines žmogaus, o kartu ir vaiko teises saugo aukščiausią juridinę galią turintis dokumentas Lietuvos Respublikos Konstitucija, priimta 1992 metais (1). Skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ įtvirtintos pagrindinės pilietinės, politinės, asmeninės teisės ir laisvės. Vaikas turi Konstitucijoje įtvirtintas teises į gyvybę sveikatą laisvę, asmeninę neliečiamybę, normalų fizinį, protinį, dvasinį, socialinį vystymąsi. 38 straipsnis teigia, kad tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus

dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą. Valstybė įsipareigoja saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Taigi, čia įtvirtinamos bendriausios tėvų ir vaikų pareigos ir pažymima, kad už vaiko priežiūrą ir auklėjimą atsakinga šeima.

Lietuvoje vaiko teisių apsaugos klausimai buvo pradėti giliau analizuoti po keletą Valstybinės nepriklausomybės atkūrimo metų. Atgavus nepriklausomybę, keitėsi ekonominė situacija, žmonių sąmonė ir santykiai. Kartu keitėsi ir visuomenės požiūris į vaiką, jo socialinę padėtį, teises ir atsakomybę. Visuomenė pripažino, kad tai, ką vaikas gauna iš aplinkos, gražins pasauliui ir savo gyvenime vadovausis vaikystėje įdiegtais principais ir vertybėmis. Taigi nuo vaiko ignoravimo, nepastebėjimo pereinama prie pagarbos jo asmenybei, jo teisių apsaugos. Dėmesio vaiko teisėms buvo skiriama ir anksčiau, tačiau vaiko teisių klausimai buvo siejami su nepilnamečių teisės pažeidėjų elgesiu, domėtasi tokio elgesio priežastimis, rūpintis prevencija.

1992 metais Lietuvoje pasirašyta ir 1995 metais ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (5). Tai reiškia, kad vaiko teisių įgyvendinimas yra apibrėžiamas ir ginamas Lietuvos Respublikos įstatymu. Valstybė prisiima atsakomybę už Vaiko teisių konvencijos vertybių ir principų įgyvendinimą, įsipareigoja užtikrinti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kitokiomis priemonėmis ir turi reguliariai atsiskaityti Jungtinių Tautų Vaiko teisių Komitetui apie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą šalyje.

1994 metais Lietuvoje pradėta kurti Vaiko teisių apsaugos tarnybų sistema. 1996 metais kovo 14 d. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, numatantis pagrindines vaiko teises, laisves ir pareigas (6). Kartu šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis nustatė, kad sprendžiant kilusius ginčus, kai įstatymai arba kiti teisės aktai kitaip negu šis įstatymas reguliuoja santykius, susijusius su vaiko teisėmis, laisvėmis bei jų apsauga, taikomas šis įstatymas. Taigi vaikas, kaip teisės subjektas, įgyja įstatymo nustatytas teises, o joms įgyvendinti kuriama vaiko teisių apsaugos sistema, paremta vaiko interesų viršenybės principu. Šio įstatymo 4 straipsnio 7 punkte nustatyta, kad vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ar kiti teisėti jo atstovai. Tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo (6). Šio įstatymo 48 straipsnyje išvardytos vaiko pareigos: 1) gerbti savi tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, padėti jiems ar kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams; 2) gerbti pedagogus kitus suaugusius ir vaikus, nepažeisti jų teisių; 3) laikytis priimtų elgesio normų mokymo auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje; 4) gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę (6).

Intensyviai inicijuojami reikalingi nauji ir tobulinami jau egzistuojantys nacionaliniai Lietuvos Respublikos įstatymai, liečiantys vaikus. Santuokos ir šeimos kodeksas, galiojęs iki naujojo civilinio kodekso, nenumatė vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto teisių, išskyrus

alimentines tėvų pareigas vaikams. Vaiko turtinės teisės nebuvo atskirtos nuo tėvų turtinių teisių. Pakitęs požiūris į vaiką, kaip į teisės subjektą, atspindi Civiliniame kodekse. Šio kodekso trečioji knyga, Šeimos teisė, nustatė vaiko teises ir pareigas, tų pareigų vykdymą garantuojančius subjektus, paties vaiko dalyvavimą įgyvendinant jo teises. Taip paneigtas vyravęs vaiko, kaip pasyvaus šeimos globotinio teisinis statusas. Vaiko turtinių teisių atskyrimas nuo jo tėvų turtinių teisių, vaiko teisinės padėties sudarant sandorius nustatymas iš esmės įtvirtino vaiką, kaip savarankišką civilinių teisinių santykių subjektą (36).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-2000 metų veiklos programoje svarbią vietą užėmė vaiko teisių ir laisvių stiprinimo programa. 2000 metais priimtas LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas. Jo esminis tikslas yra sudaryti teises prielaidas, leidžiančias užtikrinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ir kitų su vaiko teisių apsauga susijusių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, taip pat kontroliuoti valstybinių, nevalstybinių institucijų bei organizacijų ir privačių asmenų veiklą, dėl kurios gali būti pažeidžiamos vaiko teisės (23). 2001 metais įsteigta Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga. 2000m. įsteigta įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2002 metais patvirtinta įvaikinimo apskaita Lietuvoje. LR Baudžiamasis kodeksas, LR baudžiamojo proceso kodeksas ir LR bausmių vykdymo kodeksas reglamentuoja nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, procesinių teisių ir garantijų, jiems paskirtų bausmių atlikimo klausimus.

LR Civilinio kodekso trečia knyga Šeimos teisė nusako tėvų ir vaikų tarpusavio teises ir pareigas. Šio kodekso 3.155 straipsnyje įtvirtinta teisinė tėvų valdžios esmė ir trukmė – vaikai iki pilnametystės yra prižiūrimi tėvų. Tėvų valdžia apima gerokai daugiau šeimos santykių, negu apibrėžta įstatyme. Be teisinių, yra ir moralinių, papročių lemiamų tėvų valdžios aspektų, kurie įstatymuose neaptariami, tačiau yra ir plėtojasi šalia teisinių santykių, leisdami pajusti tėvams vaikų auginimo ir auklėjimo džiaugsmą bei moralinį pasitenkinimą (2). Šiame įstatyme įvardytos tėvų teisės ir pareigos, būtinos vaikui išauginti ir būdingos šeimos santykiams. Tėvų valdžia gali būti suprantama ir kaip teisė, ir kaip pareiga, todėl jie turi ne tik teisę bet ir pareigą įgyvendinti tėvų valdžią. Pagrindinės tėvų valdžios nuostatos yra glaudžiai susiję su vaiko teisėmis. Kadangi vaikų teisių užtikrinimu rūpinasi jų tėvai, todėl tėvų valdžia turi būti orientuota į vaiko teisių įgyvendinimą. Tėvų valdžia ir vaiko teisės ir pareigos tarpusavyje dera. Tėvų ir vaikų tarpusavio šeimos santykiai yra vientisi ir tėvų teisės ir pareigos pagal įstatymą atitinka vaikų teises ir pareigas (2). 3.161 straipsnyje įtvirtinti pagrindiniai vaiko teisių principai, kurių įgyvendinimą pirmiausia turi užtikrinti tėvai. 3.162 nurodoma vaikų pareiga gerbti tėvus ir tinkamai atlikti savo pareigas (4). Atsižvelgiant į vaiką ir jo fizinius bei psichikos duomenis, ugdyti vaiko pareigų supratimą šeimoje palikta tėvų priežiūrai ir vaiko pareigos išplaukia iš tėvų teisių ir pareigų susijusių su vaiku. Iki pilnametystės vaikus išlaiko, rūpinasi jais ir atsako už juos vaikų tėvai, civilinio kodekso 3.205

straipsnis numato jau pilnamečių vaikų pareigą išlaikyti savo tėvus. Tačiau pagal 3.206 straipsnį teismas gali atleisti pilnamečius vaikus nuo pareigos išlaikyti savo nedarbingus tėvus, jeigu nustato, kad tėvai vengė atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams (4). Kol vaikas mažas, tėvų teisė ir pareiga rūpintis juo, dorai auklėti, globoti, kad vaikas pajustų tėvų meilę, šilumą, rūpestį. Sulaukęs pilnametystės, vaikas turėtų pasirūpinti globos reikalingais tėvais. Tačiau nepatyręs tėvų globos, pilnametis vaikas nejaus pareigos tėvams ir turi teisę atsisakyti išlaikyti juos senatvėje.

2002 m. kovo 27 d. patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai. Siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir išspręsti kai kurias problemas (smurto, nepriežiūros, narkotikų ir alkoholio vartojimo ir kitas) patvirtinamos ir įgyvendinamos tęstinės programos, kurias kartu įgyvendina Vyriausybės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos. 2002 m. patobulintas LR vaiko teisių pagrindų įstatymas, patvirtinti Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai. Pagal šiuos nuostatus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos įgyvendina pagrindines vaiko teisių konvencijos nuostatas, vykdo vaiko teisių apsaugą, gina vaiko teises ir teisėtus interesus.

2002 metų gegužės 11 d. vyko Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos specialioji sesija vaikams. Sesijoje dalyvavo ir Lietuvos delegacija. Baigiamojoje deklaracijoje patvirtintas šalių įsipareigojimas plėtoti ir ginti vaiko teises bei gerovę ir kurti „vaikams tinkamą pasaulį“, parengti valstybių politikos strategijas bei veiksmų planus, šiam tikslui siekti. Siekdama vykdyti šį įsipareigojimą 2005 m. vasarį LR Vyriausybė pritarė Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai ir patvirtino jos įgyvendinimo priemonių planą, kur išskiriamos būtiniausios permainingos sritys, tai vaikui ir šeimai reikalingų paslaugų tinklo kūrimas ir paslaugų kokybės gerinimas, institucijų bendradarbiavimo stiprinimas.

2003 m. gegužės 20 d. LR Seimas patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją. Ji paremta Europoje priimtomis ir taikomomis pagrindinėmis, vaiko gerovę nusakančiomis nuostatomis - vaiko teisė į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą. Koncepcijoje antroje dalyje pažymimos pagrindinės Vaiko gerovės problemos Lietuvoje. Pažymima, Lietuvoje plačiai paplitusi vaikų nepriežiūra, apleistumas ir smurtas prieš vaikus, nuolat didėja savo vaikais nesugebančių pasirūpinti šeimų skaičius, didėja valstybės globojamų vaikų skaičius, gausėja probleminių šeimų, kurios nesugeba pasinaudoti socialinės apsaugos garantijomis vaiko labui ir kita (7). Koncepcijoje numatomi ir vaiko gerovės įgyvendinimo siekiai, kur pažymima, kad sprendimai liečiantys vaiko gerovę ir interesus būtų daromi ne dėl vaiko, bet su vaiku kartu.

3. VAIKO TEISĖS IR PAREIGOS SOCIALINĖJE APLINKOJE

Šeima ir mokykla yra svarbiausios institucijos vaiko socializacijos procese, nes čia vyksta tiesioginė vaiko sąveika su jam svarbiais ir už jį atsakingais suaugusiais. Kitos institucijos- masinės informacijos priemonės, bendraamžių grupės yra svarbios, tačiau pagrindus padeda pirmosios dvi institucijos. Šeimoje ir mokykloje skiriamas tiesioginis dėmesys vaikui, ryšys sutvirtinamas įsipareigojimais, todėl šeima ir mokykla vaikui tampa artimiausiomis erdvėmis. Tačiau norint efektyviai įgyvendinti vaiko teises, ir kartu išugdyti vaikui poreikį gerbti ir vykdyti savo pareigas, svarbu siekti kuo didesnio vertybių, nuostatų, elgesio normų, diegiamų mokykloje, šeimoje ir kitoje vaiko aplinkoje sutapimo.

3.1. Vaiko teisė išsakyti savo nuomonę

Lietuvos Respublikos Konstitucijose 25 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (1). Vaikas, kaip pilnateisis visuomenės narys, turi teisę reikšti savo nuomonę, turi teisę būti išklausytas.

Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje atkreipiamas dėmesys, kad valstybė turi garantuoti vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visai jį liečiančiais klausimais. Vaiko pažiūroms turi būti skiriamas dėmesys, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą (5). Šio straipsnio nuostatas, kad valstybė garantuoja vaikui, gebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais ir suteikia galimybę būti išklausytam per bet kokį, su juo susijusį, teisminį ar administracinį nagrinėjimą, atitinka ir įtvirtina Civilinio Kodekso 3.164 straipsnis (4). Šio straipsnio 1 dalyje teigiama, kad visais su jo interesais susijusiais klausimais vaikas, gebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma – per atstovą. Į vaiko norus būtina atsižvelgti, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams, nes dėl savo amžiaus ar išsivystymo, vaikas kartais gali klaidingai suprasti tai, kas jam būtų geriausia. Išskirtinai į vaiko norus būtina atsižvelgti sprendžiant dėl globėjo skyrimo ar įvaikinimo. Nuo dešimties metų amžiaus vaikas turi būti išklausomas tiesiogiai teisme ar kitoje institucijoje, išskyrus atvejus, kai negali būti išklausomas dėl sveikatos būklės. Priimant sprendimus visais atvejais, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams, būtina atsižvelgti į vaiko norus. Kaip vaiko interesus suprantamas visas kompleksas jo auklėjimo, raidos, materialinių ir kitokių priemonių, kurios turi padėti jam tapti subrendusia, savarankiškai gyventi visuomenėje pasirengusia asmenybe. Dėl nesubrendimo ar auklėjimo spragų vaiko norai ir interesai ne visuomet gali sutapti, todėl išklausius vaiko norus, reikia išsiaiškinti ar jie neprieštarauja jo interesams. Kiekvienu atveju

vaiko norus būtina išsiaiškinti atskleidžiant jam problemos išsprendimo padarinius. Tik juos suprasdamas vaikas nesuklysdamas gali išsakyti savo tikruosius norus. Pagal Civilinio Kodekso 3.164 straipsnį vaikas iki 14 metų, manantis, kad tėvai pažeidžia jo teises, gali savarankiškai dėl to kreiptis į vaiko teisių apsaugos tarnybą, kuri privalo reaguoti į vaiko pranešimą ir imtis reikiamų priemonių. Nuo 14 metų vaikas gali savarankiškai kreiptis ir vaiko teisių apsaugos tarnybą ir į teismą (4).

Švietimo įstatyme, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų bendruosiuose nuostatuose, apibrėžiant pedagogų ir klasės auklėtojų pareigas yra pažymima, kad jie privalo užtikrinti moksleivių dalyvavimą svarstant ugdymo turinį, formas, metodus, privalo pažinti moksleivių polinkius, poreikius ir interesus. Apibrėžiant moksleivių teises, taip pat pažymima, kad jie turi teisę svarstant ugdymo proceso organizacinius klausimus, dalyvauti mokyklos savivaldoje, gauti informaciją apie save, dalyvauti, kai svarstomas jų elgesys.

Galima teikti, kad įstatymais yra užtikrinta vaiko galimybė reikšti savo nuomonę visais jį liečiančiais klausimais. Tačiau, anot G. Purvaneckienės, kartais būna taip, kad ginamos vaiko teisės, bet neginami vaikai, koncentruojamasi daugiau į popierinį darbą ir galų gale patys vaikai lieka nuskriausti (23). Vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę užtikrinti svarbu, nes taip ugdoma jo savigarba, gebėjimas išreikšti ir apginti savo nuomonę ir pagarba kito nuomonei, mokomasi dirbti drauge su kitais, klausytis ir suprasti kitą.

3.2. Teisių ir pareigų įgyvendinimo mokykloje problemos

Į mokyklą susirenka vaikai su labai skirtinga asmenine patirtimi šeimoje - tiek materialine, tiek dvasine. Mokykla yra ta vieta, kur turėtų būti pilnai įgyvendinami žmogaus teisių ir pareigų principai. „Mokykla – pirmas žingsnis į visuomenę pradedant vykdyti visuomeninį mokinio vaidmenį ir jam priskirtas pareigas, mokykloje formuojasi visuomeniniai santykiai ir asmeniniai santykiai“ (15). Kiekvieno vaiko ugdymo efektyvumui didžiausios reikšmės turi individuli mokytojų ir moksleivių sąveika, bei moksleivių tarpusavio sąveika. Švietimo reformos dokumentuose nurodoma, jog pagrindinis šiandieninės mokyklos uždavinys – išugdyti kūrybišką, visapusiškai mąstantį žmogų, mokyti mokytis, o ne vien tik perteikti jam žinias.

Vaiko teisių įgyvendinimo problemos ryškiai pradeda reikštis mokykloje, kai vaikas pradeda vykdyti jam nustatytą vaidmenį, susiduria su jam keliamais reikalavimais ir jam priskiriamomis pareigomis - nuolat lankyti mokyklą, gerbti pedagogus, kitus suaugusius bei vaikus, nepažeisti jų teisių, laikytis priimtų elgesio normų, tausoti kultūros, istorijos vertybes, gamtą. Vaikas mokykloje ruošiamas, mokomas, kad galėtų atlikti šias pareigas ir išmoktų būti atsakingas už savo elgesį šeimoje, mokykloje, viešose vietose.

Dažnai mokykloje vaiko mokslo pasiekimai yra tas matas pagal kurį diferencijuojami vaikai. Kadangi vaiko pagrindinė pareiga mokytis, tai pagal jo mokslo rezultatų lygį sprendžiama apie jo kaip žmogaus vertę, kas gali labai traumuoti prasčiau besimokantį vaiką, atimti galimybę jam pasireikšti. Išskiriama nemažai gebėjimų, kurie, be tiesioginio dalykų mokymosi, turi būti ugdomi mokykloje – tai bendrieji gebėjimai reikalingi žmogui kasdieniniame gyvenime, profesinėje veikloje – iniciatyvumas, gebėjimas bendrauti, bendradarbiauti, spręsti problemas, jautrumą žmogaus teisėms ir gebėjimą jas ginti, taip pat gebėjimą atlikti savo pareigas, bei prisiimti atsakomybę.

Šiandien nemažai pedagogų kalba apie ugdytinių saviraišką, savimonę, apie palankios pedagoginės aplinkos kūrimą, mokymą spręsti problemas, tačiau V. Bitinas teigia, kad pedagoginis konservatyvumas dar gana dažnai sutinkamas (38).

Mokymo įstaigoje vaikai labai daug laiko praleidžia su bendraklasiais. Sklandūs, draugiški tarpusavio santykiai padeda vaikams mokytis bendrauti, bendradarbiauti, padeda ugdytis pagarbą kitų žmonių interesams. Tačiau jei vaikas patiria atstūmimą, emocinį diskomfortą bendraamžių grupėje, ar santykiuose su pedagogais, tai formuoja jo neigiamą nuostatą mokyklos ir kitų vaikų atžvilgiu, ir ta neigiama nuostata pasireišk jo maištavimu, blogu elgesiu, kitų negerbimu.

Įvairių pasaulio valstybių pagrindiniuose juridiniuose dokumentuose vis daugiau vietos skiriama žmogaus teisėms. Žmogaus teisės tampa visų kitų vertybių pagrindu, atramos tašku. Taigi žmogaus teisės visuomenėje apsprendžia santykius tarp žmonių, žmogaus santykį su pačiu savimi ir su aplinka. Nors yra žmonių teigiančių, kad žmogaus teisės per daug sudėtingos nesubrendusiems protams, jos per daug pabrėžia teises ir per mažai dėmesio skiria pareigoms, tačiau žmogaus teisių mokymo mokykloje šalininkai pateikia tokias nuostatas:

- Žinoti pagrindines teises ir laisves – tai teisė įgyta gimstant, ir su ja mokyklose turėtų susipažinti visi jauni žmonės, tai sudėtinė teisinės sistemos dalis.
- Žmogaus teisės padeda kurti vertybių sistemą, į kurią orientuojasi šiuolaikinė visuomenė, egzistuojanti daugybės kultūrų ir tikėjimų pasaulyje (16).

Vaiko teisių mokymas – visapusiško asmenybės ugdymo, padedančio jai harmoningai vystytis ir sėkmingai integruotis į socialinę bei kultūrinę aplinką dalis. Vaiko teisių mokymas, jų įgyvendinimas, nėra vien supažindinimas su jas apibrėžiančiais dokumentais, žinių perteikimas. Tai platesnė sąvoka nei konvencijos straipsnių aiškinimas. Šio proceso paskirtis – ugdyti asmenybę, suvokiančią vaiko ir apskritai žmogaus teisių esmę, pasiryžusią gyventi taip, kad būtų įgyvendintos ne tik jo paties, bet ir aplinkinių žmonių teisės. Žinojimas ir supratimas yra svarbu, tačiau nelemia nuostatų įpročių elgsenos, kurie užtikrina, kad bus siekiama įgyvendinti savi ir kitų žmonių teises. Supratimo apie vaiko teises ir jų įgyvendinimo pamatą sudaro elementarių žinių suteikimas, elgesio įgūdžių ir įpročių lavinimas, tinkamų nuostatų, vertybių sistemos, charakterio savybių ugdymas

(31). Teigiant, kad visos žmogaus teisės kyla iš žmogaus orumo sąvokos, tada ir žmogaus teisių mokymas tampa siekiu išsaugoti ir apginti savo orumą ir mokytis gerbti kito žmogaus teises ir laisves. Ugdymo procese reikia siekti vaikui suformuoti tvirtas nuostatas ir kad vaikas jomis vadovautųsi ir jų laikytųsi pats. Pirmiausia reikia siekti, kad vaikas suprastų savo teises, su jomis susietų savo pareigas, ir ugdyti gebėjimą ir įpratimą jomis vadovautis kasdieniniame gyvenime. Svarbu vaikui padėti suvokti, kad jis yra unikali, savo teises turinti asmenybė – mūsų visuomenės narys, ir kad šalia jo nuolat būna tokie pat unikalūs, su savo teisėmis žmonės. Tas suvokimas ir susieja vaiko teisę su jo pareiga ir atsakomybe, rūpindamasis savo teisėmis, vaikas turi paisyti ir nepažeisti kito teisių. Siekimas įgyvendinti savo teises, neturi supriešinti jo su bendraamžiais ir ar kitais žmonėmis, kaip tik turi padėti siekti darnių, šiltų santykių grupėje.

Supažindinant ir mokant žmogaus teisių, ypač svarbi aplinka, kurioje auga ir formuojasi vaiko asmenybė, mokinių ir mokytojų, pačių mokinių tarpusavio santykiai. Vaiko aplinka yra jo patyrimo šaltinis. Svarbu sukurti tolerantišką, paremtą abipusiu pasitikėjimu ir pagarba aplinką. Be to joks mokymas nepasieks savo tikslo. Jeigu mokyklos ir šeimos aplinka nebus palanki, žmogaus teisių dėstymui, visas darbas neduos laukiamų rezultatų, gali būti bus net žalingas. Juk vaikas ugdomas ne tik mokykloje, jo nuostatoms, įpročiams, supratimui didžiulę reikšmę daro tėvai, santykiai šeimoje, draugai, todėl ir labai svarbu siekti, kad elgesio normos, vertybės, nuostatos diegiamos mokykloje, šeimoje ir bendruomenėje nebūtų prieštaringos ir derėtų. Ir ypač dažnai kyla problemų dėl šeimos ir mokyklos vertybių, nuostatų nesuderinamumo. Į mokyklą susirenka vaikai ne tik aprūpinti ir laimingi, bet ir patiriantys stresą, smurtą, pažeminimus ar nepriteklus šeimoje, gatvėje ar toje pačioje mokykloje. Ir labai didelė pedagogo atsakomybė ir pareiga atpažinti tokius vaikus, juos suprasti ir jiems padėti. Ypatingai sunki ir sudėtinga užduotis mokytojui ar kitam suaugusiam žmogui, suprasti blogai pasielgusį, ar nuskriaustą vaiką, rasti kelią į jo širdį ir jam padėti, o ne bausti ar kaltinti jį už tai, kad jis nesugeba ar yra bejėgis susidoroti su jį užgriuvusiomis problemomis šeimoje ar mokykloje ir todėl yra priešišškai nusiteikęs prieš visą jį supančią aplinką. Atlikti tyrimai rodo, kad dauguma mokytojų į mokinių konfliktišką elgesį linkę reaguoti taip pat konfliktiškai – bausti, grasinti, informuoti tuos, kurie gali nubausti mokinį. Ir tik nedidelė dalis pedagogų, sprenddami konfliktus, pirmenybę teikia bendravimo stiliaus pakeitimui, tarpusavio supratimo siekimui (21).

Vaiko teisių mokymas neturi būti tik vaiko teisių propagavimas, nes kiekvienas asmuo turi ir teises ir pareigas. Vaikas turi jausti atsakomybę už savo padarytus veiksmus. Taigi mokant vaiko teisių, kartu mokoma ir pareigų, nes kitaip nebus užtikrintas žmogaus orumo principais pagrįstas vaiko socialinis gyvenimas, nes besirūpindamas tik savo teisėmis ir nežinantis savo pareigų vaikas, pažeis kitų teises (10).

3.2.1. Moksleivių ir pedagogų teisės ir pareigos

Mokykla – tai institucija, kurios neaplenkia nė vienas vaikas. Tai ta institucija, kuri turėtų kompensuoti vaiko raidos nesėkmes, bei ištaisyti auklėjimo šeimoje trūkumus ar klaidas (20). Toks požiūris kelia labai didelius reikalavimus pirmiausia mokytojams. Atėjęs į mokyklą vaikas patenka į kitokią aplinką, susiduria su kitais reikalavimais nei namuose. Kiekvienoje šeimoje egzistuoja atskiros, savitos taisyklės, reikalavimai vaikui kiekvienoje šeimoje yra šiek tiek skirtingi. Vaikas, prisiimdamas mokinio vaidmenį, kartu įgyja naujas, bendras visiems mokiniams teises ir pareigas. Už vaiko sėkmingą adaptaciją ir visą tolesnį jo ugdymą mokykloje be pedagogų dar atsakingi ir patys vaikai bei jų tėvai. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme aprašytos mokinių, tėvų ir pedagogų teisės ir pareigos. Kiekviena mokykla, kurdama savo nuostatus ir vidaus tvarkos taisykles, vadovaujasi šiuo įstatymu, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatais. Mokiniams ir jų tėvams pravartu susipažinti su šiais dokumentais, norint tikslai žinoti savo teises ir pareigas ar siekiant įsitikinti, ar mokyklos įvestos taisyklės neprasilenkia su šiais teisės aktais. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatuose, tarp kitų teisių minima moksleivių teisė dalyvauti svarstant ugdymo proceso organizavimo klausimus, teisė gauti informaciją apie save ir dalyvauti savo elgesio svarstyme. Moksleivių pareigų išvardyta palyginti nedaug. Paprastai daug daugiau konkrečių pareigų nurodoma mokyklų vidaus darbo taisyklėse ar mokinių elgesio mokykloje taisyklėse. Mokyklų vidaus taisyklėse, nors jos yra taikomos konkrečiai mokyklai, bet paprastai labai detalios ir smulkiai išdėstomos mokinių pareigos ir ko reikalaujama iš mokinių pamokų, pertraukų metu ar popamokinės veiklos metu.

Pagal bendruosius nuostatus pedagogai turi teisę pakankamai laisvai organizuoti savo profesinę veiklą, rengti mokymo priemones, tobulinti savo kvalifikaciją ir dalyvauti mokyklos savivaldoje. Tačiau sykiu jiems keliami gana aukšti reikalavimai: jie turi sugebėti individualizuoti ugdymo turinį, motyvuoti moksleivius, plėtoti moksleivių kultūrinius interesus, ugdyti sveikos gyvensenos bei saugos įgūdžius ir kita (22).

Mokytojo ir mokinių bei tėvų santykius nusako konkrečios mokyklos vidaus taisyklės. Vis dėlto kyla nemažai konfliktų, dėl to kad jos pažeidžiamos, todėl tikėtina, kad mokytojai ir mokiniai skirtingai suvokia šias taisykles. Konfliktų užuomazgos, pasak G. Navaičio, slypi situacijose, kai mokytojas suvokia mokinį ne kaip partnerį, o kaip poveikio objektą (21). Žinoma, kad vaikas gali klysti, bet pravartu suaugusiems į aplinką pažvelgti vaiko akimis. Vaikui geriausias mokytojas yra suaugusiųjų pavyzdys. Jei vaikas mato, kad kai kurios jų teisės ignoruojamos, ar suaugusiųjų elgesys ne visada atitinka elgesio normas, tai ir jis jaučiasi galintis nusižengti kai kurioms taisyklėms. Jeigu mokytojas gali pamokos metu pakalbėti telefonu, tai kodėl vaikas turi būti baudžiamas už tą patį. Mokyklose vis dar pažeidžiami bendrojo lavinimo mokyklų sveikatos

saugos reikalavimai - per dieną gali turėti ne daugiau kaip vieną kontrolinį darbą, apie kurį informuojami ne vėliau kaip prieš savaitę, temperatūra mokymo klasėse ne visada atitinka normas ir kita (9).

Lietuvos nacionalinė UNESCO komisijos, Lietuvos moksleivių sąjungos, Lietuvos moksleivių parlamento įteiktoje rezoliucijoje Vyriausybei, atkreipiamas dėmesys į mokymosi ir užimtumo problemas: per didelis mokymosi krūvis, nepalankus mokyklos mikroklimatas, pedagogų ir psichologų pasirengimo trūkumai, prieinamos popamokinės veiklos stoka, trūkumas galimybių moksleiviams legaliai įsidarbinti. Moksleiviai siūlo atsižvelgti į moksleivių nuomonę atnaujinant dalykų ugdymo programas, ugdymo programose daugiau dėmesio skirti gyvenimo, kultūrinio bendravimo įgūdžiams, tolerancijai ir pilietiškumui ugdyti, stiprinti valstybės institucijų, mokyklų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą ir keitimąsi informacija (40).

3.3 Vaiko teisių ir pareigų raiška šeimoje

Šeima – pati mažiausia visuomenės dalelė, jos pagrindas. Juk šeimoje formuojasi patys pirmieji žmogaus charakterio bruožai, požiūris į darbą, dorovines, kultūrinės vertybes. Šeima – svarbiausia mikroaplinka, kur vykdoma vaikų socializacija, atliekamos šeimos funkcijos – ugdomoji, materialinė, moralinė, psichologinė, savitarpio pagalba, laisvalaikio organizavimas, komunikacinė (18). Šeimos aplinka yra svarbiausia aplinka, kurioje vaikas gali sėkmingai augti ir vystytis. Jau nuo pirmųjų gyvenimo dienų prasideda vaiko socializacijos procesas, tai egzistuojančių elgesio normų ir vertybių, socialinės patirties perėmimas bei pritaikymas vaiko veikloje ir bendravime. Žmogaus gyvenimo istorija prasideda ne nuo penkerių ar dviejų metų – ji prasideda nuo gimimo. Kiekvienas kūdikis nuo pradžių yra asmenybė ir jam reikia, kad kas nors jį suprastų, pažintų. Niekas negali suprasti vaiko geriau nei jo šeimos nariai (25).

Atsižvelgiant į šeimos svarbą, teisės normos įtvirtina siekį užtikrinti šeimai deramą pagarbą visuomenėje, ją rūpintis ir ją remti, kad garantuoti vaikams saugią aplinką šeimoje. Konstitucijos 39 straipsnis teigia „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“ (1).

XX amžiaus pabaigoje šeimoje vyksta esminiai pakitimai, liečiantys tėvų – senelių – vaikų santykius. Senovės šeimoje ryšys tarp tėvų ir vaikų nebuvo emocinis psichologinis: vaikai tėvams buvo kaip tarnai, turėjo tik pareigas iš jų buvo reikalaujama tik paklusnumo, iš šeimos buvo reikalaujama kuo griežčiau su vaikais elgtis, labai populiarios fizinės bausmės. Vėliau tėvų – vaikų santykiai tapo šiltesni, tėvų griežtumas ir įtaka vaikams sumažėjo, atkreiptas dėmesys į vaiko jautrumą, trapumą, į vaiko teises.

Šeima – pirmoji ir svarbiausia socialinė aplinka, kurioje vaikai mokosi dorovinių santykių abėcėlės bendraudami su tėvais. Iš pradžių vaikas besąlygiškai perima tėvų vertybes ir elgesio normas. Gėris tapatinamas su paklusnumu, o blogis suprantamas kaip tėvų nurodymų nevykdymas. Vėliau visi socialinės aplinkos poveikiai, su kuriais paauglys susiduria už šeimos ribų, yra tarsi perleidžiama per šeimoje įgytos patirties prizmę. Jei ši patirtis skurdi, paaugliui būdingas primityvus socialinis intelektas ir dorovinis nesubrendimas (37).

Pagal A. Maslow poreikių hierarchijos piramidę pirmiausia vaikams reikia patenkinti biologinius ir saugumo poreikius. Poreikis – tai nėra vaiko noras, ar užgaida kažką gauti ir turėti, bet trūkumas, kuris kliudo žmogui vystytis ir tobulėti (34). Tik patenkinus žemesnius poreikius atsiranda aukštesnieji. Kuo aukštesnis poreikis, tuo svarbesnis jis žmogui kaip asmenybei. Tik patenkinus saugumo, meilės, prisirišimo poreikius, kyla aukštesnieji, pvz. gauti geresnį pažymį, aktyvina ir nukreipia vaiko elgesį. Ir būtent šeimoje pirmiausia turi būti patenkinti visi piramidės apačioje esantys poreikiai, kad pastūmėtų vaiką siekti aukštesniųjų patenkinimo – savarankiškumo, savigarbos, pripažinimo, saviraiškos. Paauglystėje pradeda dominuoti savigarbos poreikiai, vėliau vis didesnės svarbos įgauna savęs aktualizavimas (12). Asmenybės fundamentalių (biologinių, saugumo) ir psichologinių (prisirišimo, pagarbos, meilės) poreikių šeimoje nepatenkinimas ar jų nepaisymas, dažnas vaiko baudimas ir žeminimas vaikystėje labai žaloja jauną asmenybę ir tolygus grubaus, netinkamo, asocialaus elgesio visuomenėje formavimui. “Kraštutinumai yra ryškiausi pavyzdžiai – skriaustas tampa skriaudiku, o mylimi, bet tvirtai auklėjami vaikai tampa pasitikintys savimi ir socialiai išmanūs” (35). Dažnai baudžiamam vaikui įdiegiamas tik pyktis, neapykanta ir agresija aplinkiniams. Vaiką labai žaloja patiriamas fizinis ar psichologinis smurtas, ypatingai toks, kuris patiriamas šeimose iš jiems artimų žmonių, kurie turėtų vaiką ginti ir saugoti. Nuolat baudžiamas fizinėmis ar kitokiomis bausmėmis vaikas į smurtą ims žiūrėti kaip į normalų reiškinį ir pats gyvenime ims vadovautis tokiu principu. Smurto šeimose atveju viena svarbiausių problemų, yra visuomenės abejingumas stebimai prievartai. Vis dar gajį nuostata, kad į svetimos šeimos reikalus nevalia kištis, todėl smurtautojai dažnai jaučiasi nebaudžiami, o skriaudžiami vaikai jaučiasi bejėgiai ir neginami. Demokratinėse valstybėse įprasta principinga teisinė smurto vaikų atžvilgiu vertinimo praktika: žinojimas apie smurtą ir nepranešimas apie jį atitinkamoms institucijoms prilygsta jo slėpimui ir bendrininkavimui (24).

Bendravimas su vaiku visose aplinkose turi būti grindžiamas pagarba, kad nei tėvų nei aplinkinių pastabos nežeistų vaiko savigarbos. „Kai vaikas pavadinamas bjauriu, kvailiu ar žiopliu, jam šis tas atsitinka. Ir jo kūnas ir siela į tai reaguoja, jį apima apmaudas, pyktis, neapykanta. Kuriamos keršto fantazijos“ (19). Gali atsirasti ir nepageidaujamas elgesys. Jei tėvai, draugai, ar mokytojai nuolat vaikui kartos, kad jis kvailas, negeras, nevykėlis, vaikas galų gale tuo patikės, ims save tokiu laikyti, vengti aplinkinių ar net agresyviai elgtis.

Ugdyti vaikui pareigos ir atsakomybės jausmą yra taip pat svarbu, kaip ir žinoti savo teises. Iš šeimos vaikas atsineša atsakomybės jausmą. Tėvai tikisi, kad namų ruošos darbai padės išmokyti vaikus atsakomybės. G.Ginott teigia, kad tai gali neturėti įtakos atsakomybės jausmo ugdymui (19). Esmė ta, kad atsakomybė negali būti primesta prievarta. Ji gali išaugti tik iš vidaus, maitinama ir nukreipiama vertybių, perimamų namuose. Atsakomybė, turi būti susijusi su teigiamomis vertybėmis. Atsakomybė turi būti grindžiama pagarba gyvybei, laisvei, laimės siekimui. Atsakomybė skatinama leidžiant vaikui išreikšti savo nuomonę, o kur tik įmanoma ir priimti sprendimus su juo susijusiais klausimais, tai yra suteikiant vaikui laisvę reikšti savo nuomonę ir laisvę rinktis. Daugelis dalykų, susijusių su vaiko gerove, kurie priklauso nuo suaugusiųjų atsakomybės, tačiau ir tais atvejais vaikas privalo turėti, jei ne laisvę rinktis, tai savo balsą. Vertybių negalima išmokyti tiesiogiai. Jos perimamos ir tampa asmenybės dalimi tada, kai vaikas susitapatina ir rungtyniauja su asmenimis, kuriuos myli, tai yra orientuojasi į tėvų vertybes, kurios pasireiškia auklėjant vaikus.

Nė vienas vaikas negimsta būdamas nusikaltėliu, blogio elgesio ir panašiai. Būtent šeima turi pačią didžiausią reikšmę individo formavimuisi. Tai pirmoji socialinė struktūra, perteikianti vaikui tam tikrus elgesio modelius, vertybines nuostatas. Vaiko asmenybės vystymasis labiausiai priklauso nuo tėvų, nuo jų jautrumo, norėjimo ir sugebėjimo patenkinti vaiko poreikius. Vaikas turi pajusti tėvų besąlygišką meilę, stiprų rūpestį ir prisirišimą. Namai yra pirmoji ir geriausia mokykla, jeigu tik tėvai yra pakankamai geri mokytojai. Tačiau problema yra ta, kad ne visada tėvai yra geri mokytojai ir vaikas įgyja tokių žinių ir polinkių, tokią patirtį, kurie jam yra nereikalingi ar žalingi (27). Tada jau mokyklai ir visuomenei tenka užduotis taisyti vaiko patirtį, nukreipti ugdymą tokia linkme, kad būtų pažadintos ir vystomos vaiko gerosios savybės. Jeigu vaikas nepatiria pakankamai tėvų meilės, švelnumo ir šilumos, nereikia tikėtis, kad jis parodys kitam supratimą ir rūpestį. Pats vaikas jausis nepilnavertis, niekam nereikalingas. Ir tai sukelia pyktį ir pagiežą, kurią vaikas anksčiau ar vėliau išlies ant aplinkinių. Rūpinimasis vaikais yra būtinas, tačiau tai neturi būti pernelyg stropiai, „maniakiškai“. Kai vaikas nuolat girdės: „saugokis, kad nenukristum..., saugokis, kad nepaslųstum..., kad neįkástų šuo..., saugokis...“. tai užgniaužia jo pasitikėjimą savo jėgomis. Galima tikėtis, jog toks vaikas netaps stiprios valios, tvirtu, turinčiu atsakomybės už save jausmą žmogumi (27).

Auklėjimo šeimoje tikslas - brandžios asmenybės ugdymas, asmenybės gerai suvokiančios save, savo pareigas, mokantis dirbti, kurti, doras, vertinantis grožį, vertinantis save ir kitus. Auklėjimo klaidos labai paveikia vaiko, kaip asmenybės vystymąsi. A. Adler teigimu, vaikas praranda norą bendrauti ir gyvenimo džiaugsmą ne tik griežtai, negailestingai auklėjamas, bet ir tada, kai jam iš kelio pašalinami menkiausi sunkumai, kai jis apgaubiamas atogrąžų šiluma, ir vėliau neįstengia gyventi pilnavertį gyvenimą atšiauraus klimato už šeimos ribų sąlygomis (20).

Parinkti teisingą auklėjimo stilių, atitinkantį vaiko charakterį, bei sugebėti rodyti tinkamą pavyzdį vaikui – labai sunkus uždavinys tėvams. Tose šeimose, kuriose labai vadovaujama vaiko elgesiui, jo asmenybė formuojasi sunkiau, o tose šeimose, kuriose šeimos nariai tinkamai bendrauja, vaikai lengviau išsprendžia jiems kilusias problemas (26).

4. TYRIMO METODIKA

Pagrindinis tyrimo informacijos šaltinis – Lazdijų rajono pagrindinių bei vidurinių mokyklų mokinių nuomonė apie jų teisių bei pareigų vienovę mokykloje bei namuose. Visi tyrime dalyvavę respondentai buvo apklausiami tuo pačiu, vienu iš labiausiai paplitusių metodų, kurio tikslas greitai ir palyginti nedidelėmis sąnaudomis surinkti norimą informaciją – anketine apklausa raštu. Anketų pagalba siekiama išsiaiškinti vaikų nuomonė apie jų teisių ir pareigų svarbą, ir kaip realiai įgyvendinamos teisės ir vykdomos pareigos mokykloje ir namuose.

Informacija tyrimui buvo renkama 2006 metų rugsėjo mėnesį. Moksleiviai atsakinėjo į 24 uždaro tipo ir 9 atviro tipo klausimus. Atlikus pilotąžinį tyrimą, atvirieji klausimai buvo pakoreguoti – trys klausimai buvo išskaidyti į smulkesnius, kad vaikams jie būtų aiškesni ir galėtų išsamiau atsakyti. Anketos klausimai sudaryti remiantis Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, priimto 1996 metų kovo 14 dieną, teiginiais apie vaiko teises ir pareigas.

8-tą straipsnį „Vaiko teisė būti sveikam“, atspindi 1-3 anketos klausimai,

10- tą straipsnį „Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę“- atspindi 4-5 klausimai,

11-tą straipsnį „ Vaiko teisė į gyvenimo sąlygas“ – 6 klausimas,

14-tą straipsnį „ Vaiko socialinės teisės“ – 7-9 klausimai,

16-tą straipsnį „Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį“ – 10 klausimas,

36-tą straipsnį „Vaiko talentų ir gabumų ugdymas“ – 11-13 klausimai,

39-tą straipsnį „Bendros vaiko darbo veiklos nuostatos“ – 14 klausimas,

48-tą straipsnį „Pagrindinės vaiko pareigos ir jo atsakomybės ugdymas“ – 15-24 klausimai.

25-26 klausimais bandoma sužinoti ar vaikai yra susipažinę su teisiniais dokumentais, nusakančiais jų teises ir pareigas, atsakymai į 27-30 klausimus turėtų parodyti, kokios ,vaikų nuomone, jų teisės dažniausiai pažeidžiamos, bei kokių pareigų dažniausiai vengia vykdyti mokykloje ir namuose. Respondentų demografines charakteristikas – amžių, lytį, gyvenamąją vietovę - atspindi 31-33 klausimai.

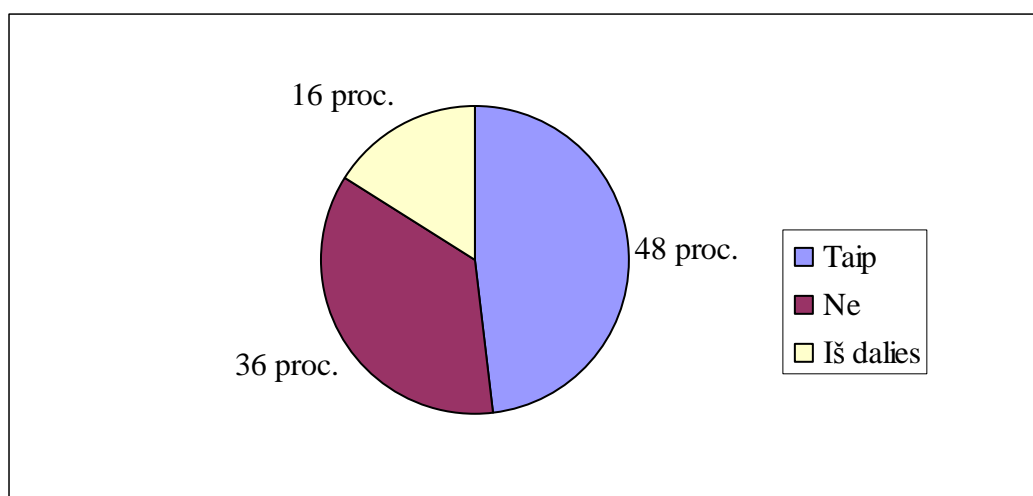
Į anketose pateiktus klausimus atsakė 14 - 16 metų amžiaus moksleiviai.

Anketų grįžtamumas 100 %, tačiau kelios anketos buvo užpildytos ne iki pabaigos ir kelios – sugadintos.

5. TYRIMO REZULTATAI IR APIBENDRINIMAS

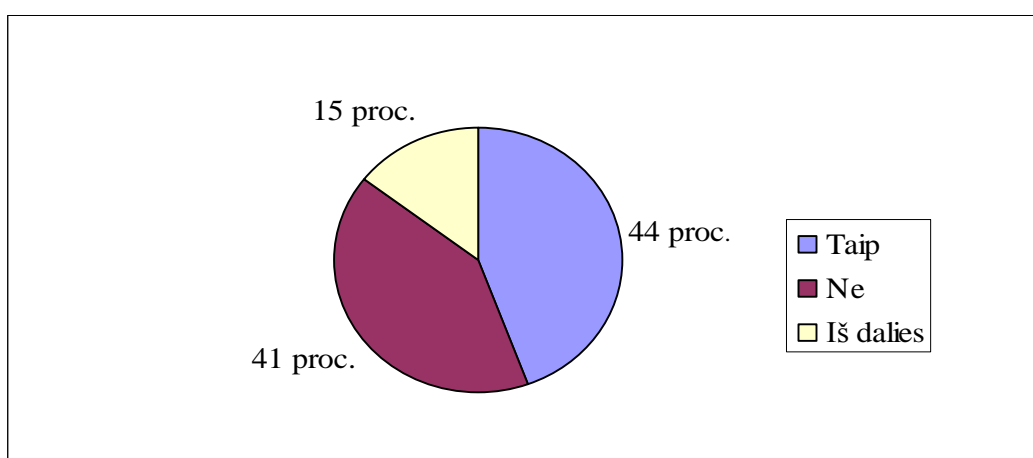
5.1. Kaip vaikai susipažinę su jų teises ir pareigas nusakančiais dokumentais

Susipažinimo su teisėmis ir pareigomis nereikėtų sieti su pradėjimu lankyti mokyklą ar tam tikra mokyklos lankymo pakopa. Teisių ir pareigų pažinimas pirmiausia prasideda šeimoje, čia vaikas pradeda suvokti pirmąsias ir pagrindines savo teises ir pareigas. O mokykloje tas suvokimas plečiamas, gilinamas, papildomas ir, jei reikia, taisomi neigiamo patyrimo padariniai. 1 – 2 paveiksluose pateikti duomenys, kaip vaikai susipažinę su savo teises ir pareigas nusakančiais dokumentais.

1 pav. Susipažinę su vaikų teises nusakančiais dokumentais.

Iš anketos rezultatų (4 pav.) matome, kad tik 48 proc. vaikų teigiamai esantys susipažinę su dokumentais, nusakančiais jų teises, 36 proc. nėra skaitę tokių dokumentų ir 16 proc. tik iš dalies yra skaitę apie savo teises.

2 pav. Kaip vaikai susipažinę su vaikų pareigas nusakančiais dokumentais.

Nors teisės ir pareigos yra susiję dalykai ir teisės aktuose dažnai šalia teisių minimos ir pareigos, tačiau vaikų pareigas nusakančius dokumentus yra skaitę šiek tiek mažiau mokinių – 44 proc., neskaitę tokių dokumentų 41 proc. ir 15 proc. iš dalies susipažinę su vaiko pareigas nusakančiais dokumentais. Reikia pažymėti, kad atsakydami į šiuos klausimus „ne, nesu susipažinęs su tokiais dokumentais“, vaikai labai dažnai prirašydavo, „O kur apie jas galima paskaityti?“ arba teigė nežinantys, kad jų teisės ir pareigos yra įtvirtintos kokiuose nors teisės aktuose.

Iš to galima daryti išvadą, kad ir namuose, ir mokykloje per mažai dėmesio skiriama vaiko teisių ir pareigų mokymui. Ir tai pirmiausia turi prasidėti nuo supažindinimo su teisiniais dokumentais, kurie apibrėžia vaikų teises ir pareigas. Gali būti, kad vaikai nežinodami, kad jų teisės yra įstatymiškai ginamos, gali nedrįsti niekur kreiptis pagalbos esant jo teisių pažeidimams.

5.2. Teisių ir pareigų svarba ir įgyvendinimas namuose

Nepilnamečių vaikų teisių įgyvendinimą užtikrina tėvai. Vaikai iki pilnametystės turi būti tėvų prižiūrimi. Įstatymai numato, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Pagrindinės tėvų valdžios nuostatos yra glaudžiai susiję su vaiko teisėmis. Nepilnamečių vaikų teises įgyvendina jų tėvai, taigi tėvų valdžia ir turi būti orientuota į vaiko teisių įgyvendinimą. Vaikas turi gerbti tėvus, kurie rūpinasi parengti vaiką savarankiškai gyventi visuomenėje, atlikti savo pareigas, atitinkančias jo amžių ir išsivystymą. Įstatymuose nėra vaiko auklėjimo apibrėžimo, bet auklėjimas suprantamas, kaip nuolatinis ir kryptingas poveikis vaiko sąmonei, siekiant įdiegti vaikui tam tikras teigiamas savybes ir įpročius, apsaugoti nuo žalingos įtakos, ugdyti atsakomybę (2).

Taip pat reikia pažymėti, jog Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.164 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad nepilnametis vaikas, nors ir nėra visiškai subrendęs, tais atvejais, kai tam tikrais klausimais gali teisingai suprasti savo teisių ir pareigų esmę, savo teises įstatymo nustatytais atvejais gali ginti pats - dalyvauti sprendžiant dėl jo teisių ar pareigų, taip pat tam tikrais atvejais kreiptis dėl savo teisių pažeidimo (4). Į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgta, sprendžiant su juo susijusius klausimus. Jei vaikas mato, kad yra pažeidžiamos jo teisės, gali kreiptis pagalbos į mokyklos socialinį pedagogą, miesto vaikų teisių apsaugos tarnybą, kurie privalo padėti vaikui.

Visos vaiko teisės ir pareigos dera tarpusavyje, sudarydamos tam tikrą sistemą, veikiančią paties vaiko labui. Pažeidus vieną iš vaiko teisių, ar nevykdant vienos iš vaiko pareigų, pažeidžiamas visas vaiko teisių ir pareigų derinys.

Lentelėje pateikti duomenys, kaip vaikai vertina savo teisių ir pareigų svarbą, kaip jos reikšmingos šeimoje.

1 lentelė. Vaikų nuomonė apie teisių ir pareigų svarbą namuose

Teisės ir pareigos	Visai nesvarbu (proc.)	Nesvarbu (proc.)	Svarbu (proc.)	Labai svarbu (proc.)
1. Sveikai maitintis		11,48	40,16	48,36
2. Sulaukti reikiamos medicininės pagalbos	0,00	0,00	26,23	73,77
3. Gauti pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą.	4,92	22,95	46,72	25,41
4. Būti saugiam nuo fizinės prievartos.	1,64	6,56	36,89	54,92
5. Būti saugiam nuo pažeminimo ir patyčių	4,10	3,28	35,25	57,38
6. Gyventi ir mokytis jaukiose patalpose	0,82	1,64	33,61	63,93
7. Būti gerbiamam ir mylimam	0,82	1,64	30,33	67,21
8. Galėti išsakyti savo nuomonę	0,82	3,28	44,26	51,64
9. Galėti priimti sprendimus apie mane liečiančius dalykus	0,82	6,56	43,44	49,18
10. Galėti pasirinkti kaip leisti laisvalaikį		4,10	27,05	68,85
11. Sulaukti man reikalingos pagalbos		2,68	31,25	66,07
12. Sulaukti paaiškinimo dėl mano elgesio įvertinimo	2,46	18,03	51,64	27,87
13. Turėti galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus		6,56	40,16	53,28
14. Būti apsaugotam nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo	1,64	7,38	34,43	56,56
15. Gerbti suaugusius	0,82	4,10	45,90	49,18
16. Padėti kitiems reikalingiems paramos	2,27	6,06	52,27	39,39
17. Laikytis elgesio taisyklių	4,92	13,93	50,00	31,15
18. Nenaudoti prievartos	1,79	4,83	32,14	61,24
19. Gerbti kitų žmonių nuomonę ir pasirinkimą	2,27	3,03	45,45	49,24
20. Nežeminti už save silpnesnių	3,28	11,48	36,89	48,36
21. Gerbti ir tausoti turtą	2,46	3,28	30,33	63,93
22. Saugoti ir tausoti gamtą.	2,46	4,10	39,34	54,10
23. Atlikti man skirtus darbus (pamokų ruošą, namų ruošą)	3,01	3,76	46,62	46,62
24. Būti atsakingam už savo sprendimus ir elgesį	2,46	8,20	40,16	49,18

Atsižvelgdami į apklausos rezultatus (1 lentelė), galime teigti, kad vaikai savo teisių ir pareigų reikšmingumą šeimoje vertina nevienodai. Virš 60 procentų vaikų kaip labai svarbias pažymėjo tokias teises:

- sulaukti reikiamos medicininės pagalbos,
- gyventi ir mokytis jaukiose patalpose,
- būti gerbiamam ir mylimam,
- galėti išsakyti savo nuomonę,
- priimti sprendimus apie vaiką liečiančius dalykus,
- turėti galimybę pasirinkti kaip leisti laisvalaikį,

- sulaukti reikiamos pagalbos.

Mažiau reikšmingomis, nesvarbiomis vaikams mano esant tokias jų teises:

- sveikai maitintis,
- gauti pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą,
- sulaukti paaiškinimo dėl vaiko elgesio įvertinimo.

Sulaukti medicininės pagalbos vaikams labai svarbu, bet sveika mityba ir informacija apie sveiką gyvenimo būdą, jų nuomone, nėra tokia svarbi. Tokius rezultatus gali lemti tai, kad šeimose nėra pabrėžiama sveikos mitybos svarba ir didelę įtaką daro dažnai reklamuojami produktai, kurie vaikų yra labai mėgstami, bet netinkami jų mitybai, pavyzdžiui traškučiai ar cola.

Virš 60 procentų vaikų kaip labai svarbią pareigą nurodė pareigą gerbti ir tausoti namuose esantį turtą. Taigi, galima sakyti, kad vaikams labai svarbu yra turinė, materialinė padėtis. Tokią pareigą jie dar pažymi, nes gali būti tėvų nuolat akcentuojama materialinio turto vertė ir apsauga. Taip pat vaikams labai svarbi jų pareiga nenaudoti prievartos.

Virš 50 proc. visų apklaustųjų kaip labai svarbias pareigas nurodė esant tokias, kaip nenaudoti prievartos ir saugoti ir tausoti gamtą.

Kaip mažiausiai svarbią pareigą vaikai nurodė - būtinybę laikytis elgesio taisyklių.

Tai, kad vaikai per mažai reikšmės teikia kai kurioms savo teisėms ar pareigoms vienas iš paaiškinimų galėtų būti tai, kad jie dėl savo amžiaus ir nesubrendimo ne visuomet teisingai supranta ir įvertina savo interesus. Gali būti, kad vaikas ne visuomet teisingai suvokia, tai kas jam iš tiesų yra geriausia, tačiau svarbu, kad jam būtų sudarytos sąlygos lemiančios visapusišką ir darnią jo raidą ir tėvų ar globėjų valdžia būtų įgyvendinama tik siekiant vaiko gerovės, ginant vaiko interesus ir nepažeidžiant įstatymuose nustatytų jo teisių ir laisvių,

Lentelėje pateiktas mokinių vertinimas, kaip jų teisės ir pareigos realiai reiškiasi šeimoje.

2 lentelė. Vaikų nuomonė apie teisių ir pareigų raišką namuose

Teisės ir pareigos	Niekada (proc.)	Retai (proc.)	Dažnai (proc.)	Visada (proc.)
1. Esu sveikai maitinamas	0,82	5,74	41,80	51,64
2. Sulaukiu reikiamos medicininės pagalbos		2,10	22,49	75,41
3. Gaunu pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą	3,79	21,21	30,30	44,70
4. Esu saugus nuo fizinės prievartos (fizinių bausmių)		1,64	23,77	74,59
5. Esu saugus nuo pažeminimo ir patyčių	0,82	4,10	20,49	74,59
6. Gyvenu ir mokausi jaukiuose patalpose			15,57	84,43
7. Esu gerbiamas ir mylimas		4,10	20,49	75,41
8. Galiu išsakyti savo nuomonę	2,46	9,84	34,43	53,28
9. Galiu priimti sprendimus apie mane liečiančius dalykus		9,28	41,79	48,93
10. Galiu pasirinkti kaip leisti laisvalaikį	0,82	2,46	34,43	62,30
11. Sulaukiu man reikalingos pagalbos	0,82	1,64	22,13	75,41

12. Sulaukiu paaiškinimo dėl mano elgesio įvertinimo	3,79	9,09	28,03	59,09
13. Turiu galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus		6,56	40,16	53,28
14. Esu apsaugotas nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo	1,64	5,74	31,97	60,66
15. Gerbiu suaugusius	1,64	4,92	25,41	68,03
16. Padedu kitiems, reikalingiems paramos	0,82	9,02	42,62	47,54
17. Laikausi elgesio taisyklių	2,46	11,42	38,52	47,54
18. Nenaudoju prievartos	3,28	4,10	27,87	64,75
19. Gerbiu kitų žmonių nuomonę ir pasirinkimą		3,28	45,08	51,64
20. Nežeminu už save silpnesnių		4,92	11,95	72,13
21. Gerbiu ir tausoju turta.	1,64	5,74	17,21	75,41
22. Saugau ir tausoju gamtą	1,64	6,56	30,33	61,48
23. Atlieku man skirtus darbus (pamokų ruošą, namų ruošą)	1,64	15,02	35,97	47,38
24. Esu atsakingas už savo sprendimus ir elgesį	1,64	0,82	31,15	66,39

Atsakydami į klausimus apie teisių ir pareigų raišką namuose, vaikai kaip blogiausiai įgyvendinamas jų teises įvardijo :

- gauti pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą, nors tai, vaikų nuomone, nėra labai reikšminga jų teisė. Kadangi suaugusieji neakcentuoja sveiko gyvenimo būdo svarbos, vaikai mano, kad tai nesvarbu.

- turėti galimybę priimti sprendimus apie vaiką liečiančius dalykus, nors didesnei daliai vaikų tai labai svarbus dalykas.

- galėti išsakyti savo nuomonę, bei atskleisti ir ugdyti savo gabumus.

Kaip sunkiausiai, ar rečiau vykdomos vaikų pareigos buvo pažymėtos – padėti kitiems, reikalingiems paramos, laikytis elgesio taisyklių, atlikti vaikui skirtus namų ruošos darbus.

Atsakydami į anketoje pateiktus atvirus klausimus apie ir sunkiausiai vykdomas vaikų teises ir pareigas vaikai taip pat teigė, kad jie dažniausiai vengia padėti tėvams atlikti namų ruošos darbus, mokykloje užduotus namų darbus, dažnai nepaiso tėvų nuomonės. Šeimose vaikai norėtų , kad būtų dažniau išklausiama jų nuomonė bei atsižvelgiama į ją priimant sprendimus.

Kalbant apie vieningą teisių ir pareigų svarbos šeimoje vertinimą, galima būtų pasakyti, kad namuose vaikai šiek tiek labiau vertina savo teisių svarbą ir mažiau sureikšmina savo pareigas. Manau, kad tai teisinga nuostata, nes tik davus vaikui tai ko jam labiausiai reikia, kas atitinka jo visapusiškus poreikius, galima reikalauti iš jo, kad pats kažką duotų, tai yra vykdytų savo pareigas. be to geriausias mokymo būdas yra pavyzdys, taigi nereikia tikėtis jog vaikas vykdytų savo pareigas, jeigu jaučia, kad nevykdomos kitų pareigos, susijusios su juo. Šeimose ypač vaikai vertina jaukumą, pagarbą ir meilę bei galimybę pareikšti savo nuomonę. Jaukumą ir meilę daugelis vaikų patiria namuose, tačiau jiems trūksta galimybių išsakyti savo nuomones, patiems priimti sprendimus apie juos liečiančius dalykus. Nors pareigos ir ne tiek labai reikšmingos, tačiau vaikai pažymi, kad jas dažniausiai vykdo.

5.3. Vaikų teisių ir pareigų svarba ir įgyvendinimas mokykloje

Už savo nepilnamečių vaikų auklėjimą atsakingi tėvai. Pirmiausia jie užtikrina vaiko teisių įgyvendinimą, padeda ir moko vaikus atlikti savo pareigas, tačiau vaiko parengimas savarankiškai gyventi visuomenėje neapsiriboja šeimos vidaus elgesio ir moralės normomis. Vaiko parengimas susijęs ir su elgesiu ir bendravimu visuomenėje, mokykloje, su bendravimu tarp pačių vaikų. Taigi didelė atsakomybė už vaiko auklėjimą tenka ir mokyklai, ir visai visuomenei. Trečioje lentelėje matome moksleivių vertinimą, kaip svarbus jų teisių ir pareigų įgyvendinimas mokykloje.

3 lentelė. Moksleivių nuomonė apie teisių ir pareigų svarbą mokykloje.

Teisės ir pareigos	Visai nesvarbu (proc.)	Nesvarbu (proc.)	Svarbu (proc.)	Labai svarbu (proc.)
1. Sveikai maitintis	2,46	20,49	40,16	36,89
2. Sulaukti reikiamos medicininės pagalbos	0,00	1,64	23,77	74,59
3. Gauti pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą.	1,64	16,39	45,90	36,07
4. Būti saugiam nuo fizinės prievartos	0,82	4,10	28,69	66,39
5. Būti saugiam nuo pažeminimo ir patyčių	2,46	1,64	27,87	68,03
6. Gyventi ir mokytis jaukiuose patalpose	1,64	2,46	36,07	59,84
7. Būti gerbiamam ir mylimam	1,64	4,10	39,34	54,92
8. Galėti išsakyti savo nuomonę	0,27	8,20	35,80	55,74
9. Galėti priimti sprendimus apie mane liečiančius dalykus	0,00	3,28	36,08	60,65
10. Galėti pasirinkti kaip leisti laisvalaikį	1,64	0,00	42,62	55,74
11. Sulaukti man reikalingos pagalbos	0,27	2,19	39,34	58,20
12. Sulaukti paaiškinimo dėl mano elgesio įvertinimo	3,28	16,39	47,54	32,79
13. Turėti galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus	0,82	3,28	33,61	62,30
14. Būti apsaugotam nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo	0,82	4,10	32,79	62,30
15. Gerbti suaugusius	2,44	8,94	45,53	43,09
16. Padėti kitiems reikalingiems paramos	2,46	11,48	50,81	32,79
17. Laikytis elgesio taisyklių	4,10	12,30	42,62	40,98
18. Nenaudoti prievartos	3,57	4,10	29,46	62,14
19. Gerbti kitų žmonių nuomonę ir pasirinkimą	3,28	9,02	48,36	39,34
20. Nežeminti už save silpnesnių	4,92	9,84	38,52	46,72
21. Gerbti ir tausoti turtą	3,28	8,20	44,26	44,26
22. Saugoti ir tausoti gamtą.	1,65	9,92	43,80	44,63
23. Atlikti man skirtus darbus	4,10	5,74	40,98	49,18
24. Būti atsakingam už savo sprendimus ir elgesį.	3,01	2,46	34,42	60,11

Virš 60 procentų mokinių, kaip labai svarbias mokykloje akcentavo šias jų teises:

- būti saugiam nuo fizinės prievartos,

- būti saugiam nuo pažeminimo ir patyčių,
- galėti priimti sprendimus apie vaiką liečiančius dalykus,
- turėti galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus,
- būti apsaugotam nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo,
- sulaukti reikiamos medicininės pagalbos.

Vaikams nesvarbu sveikai maitintis, sulaukti paaiškinimo dėl elgesio įvertinimo – vaikams įprasta, kad mokykloje vertinamas jų elgesys ar pasiekimai, tačiau retai sulaukia paaiškinimo kodėl taip įvertintas, kaip ir retai akcentuojama sveikos mitybos svarba, todėl šios teisės, vaikų nuomone, yra nesvarbios.

Labai svarbu vaikams nenaudoti prievartos ir būti atsakingiems už savo sprendimus ir elgesį.

Moksleiviams yra svarbi teisė būti saugiam nuo pažeminimo, patyčių, smurto, ir svarbia laiko savo pareigą nenaudoti prievartos kitų atžvilgiu. Tai rodo, vaikų supratimą apie teisės saugiai jaustis ir pareigos nenaudoti prievartos vienovės svarbą.

Mažiausiai vaikams svarbios yra šios jų pareigos:

- padėti kitiems, reikalingiems paramos.
- laikytis elgesio taisyklių.

Moksleiviams svarbu sulaukti patiemų paramos mokykloje, tačiau, jie mano, kad padėti kitiems, nėra labai svarbu. Tai tik patvirtina teiginį, kad vaikai pirma patys turi kažką gauti, tada mokės ir galės patys duoti.

Lentelėje pateiktas mokinių vertinimas, kaip jų teisės įgyvendinamos mokykloje ir kaip jie vykdo savo pareigas.

4 lentelė. Moksleivių nuomonė apie teisių ir pareigų raišką mokykloje

Teisės ir pareigos	Niekada, proc.	Retai, proc.	Dažnai, proc.	Visada, proc.
1. Esu sveikai maitinamas	14,75	35,25	31,15	18,45
2. Sulaukiu reikiamos medicininės pagalbos		2,10	22,49	75,41
3. Gaunu pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą	9,17	31,67	33,33	25,83
4. Esu saugus nuo fizinės prievartos	11,48	15,57	34,43	38,52
5. Esu saugus nuo pažeminimo ir patyčių	13,93	25,42	31,93	28,69
6. Gyvenu ir mokausi jaukiuose patalpose	5,74	22,13	37,70	34,43
7. Esu gerbiamas ir mylimas	2,46	24,59	45,90	27,05
8. Galiu išsakyti savo nuomonę	2,46	22,95	37,70	36,89
9. Galiu priimti sprendimus apie mane liečiančius dalykus	4,10	27,05	37,70	31,15
10. Galiu pasirinkti kaip leisti laisvalaikį	0,82	20,49	39,34	33,61
11. Sulaukiu man reikalingos pagalbos	4,10	22,95	52,46	20,49
12. Sulaukiu paaiškinimo dėl mano elgesio įvertinimo	10,57	26,83	35,77	26,83
13. Turiu galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus	5,74	20,49	43,44	30,33

14. Esu apsaugotas nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo	5,74	13,93	42,62	37,70
15. Gerbiu suaugusius	4,10	7,38	33,61	54,03
16. Padedu kitiems, reikalingiems paramos	3,28	18,85	50,82	27,05
17. Laikausi elgesio taisyklių	0,82	20,49	50,00	28,69
18. Nenaudoju prievartos	4,92	7,38	30,33	57,38
19. Gerbiu kitų žmonių nuomonę ir pasirinkimą		5,74	42,62	51,64
20. Nežeminu už save silpnesnių	0,82	5,74	36,07	57,38
21. Gerbiu ir tausoju turta.	3,28	4,92	34,43	57,38
22. Saugau ir tausoju gamtą	2,46	10,66	36,07	50,82
23. Atlieku man skirtus darbus	3,28	7,38	40,98	48,36
24. Esu atsakingas už savo sprendimus ir elgesį	1,64	4,92	34,43	59,02

Iš apklausos rezultatų (4 lentelė) matyti, kad vaikai mokykloje, deja nesijaučia saugūs tiek fiziškai, tiek emociškai. Blogiausiai užtikrinamos vaikų teisės mokykloje, mokinių nuomone, yra:

- sveikas maitinimas,
- nepakankamai gauna informacijos apie sveiką gyvenimo būdą,
- saugumas nuo pažeminimo ir patyčių,
- gyventi ir mokytis jaukiose patalpose,
- ne visada sulaukia reikalingos pagalbos,
- ne visada sulaukti paaiškinimo dėl elgesio įvertinimo.

Sunkiausiai vykdomos pareigos vaikams yra:

- padėti kitiems, reikalingiems paramos. Galima teikti, kad jei mokykloje vaikas nesulaukia jam reikalingos paramos, jei neakcentuojama pagalbos svarba, tai jis nemanyt esant reikalinga pagelbėti kitam,

- laikytis elgesio taisyklių. Tai rodo, kad per mažai mokykloje akcentuojama kaip svarbu yra laikytis taisyklių, vaikai mato, kad vyresnieji ne visada paiso taisyklių, be to vaikams ne visada paaiškinama, kodėl būtent tokių taisyklių jie turi laikytis.

Atsakydami į atvirus klausimus apie dažniausiai pažeidžiamas ir dažniausiai vengiamas vykdyti jų teises ir pareigas, daugiausia mokinių minėjo, kad mokykloje yra dažnai pažeminami, jaučiasi nesaugūs, taip pat trūksta galimybių išsakyti savo nuomonę ir priimti sprendimus apie juos liečiančius dalykus. Sunkiausia mokiniams yra laikytis elgesio taisyklių ir aktyviai dalyvauti pamokose.

Remdamiesi apklausos rezultatais galime teigti, kad mokykloje vaikams jų teisės yra šiek tiek svarbesnės, negu jų pareigos. Daugeliui mokinių labai svarbu mokykloje jaustis saugiai ir turėti galimybę išsakyti savo nuomonę, bei būti išgirstam, mažiau svarbios jų teisės susiję su sveikatos priežiūra. Apibūdinant realią teisių ir pareigų raišką mokykloje, galime sakyti, kad mokiniai mano, jog daugumą savo pareigų jie dažnai arba visada vykdo ar bent jau stengiasi vykdyti. Vaikų teisių

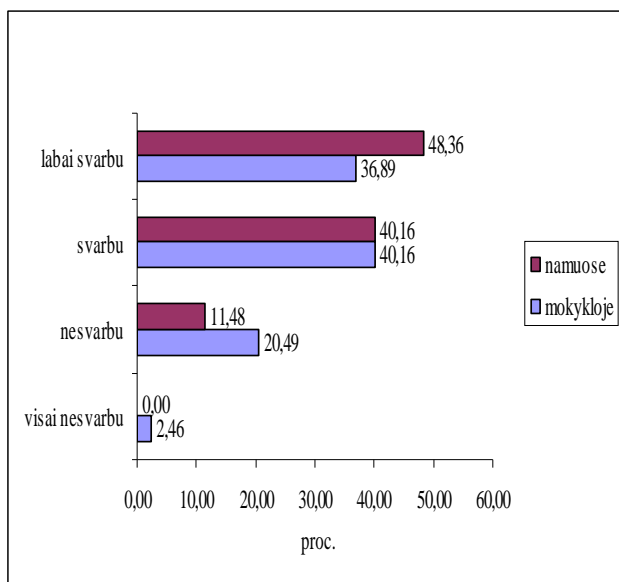
įgyvendinimas mokykloje, moksleivių nuomone, nepakankamai užtikrinamas. Vaikai pasigenda sveiko maitinimo, jaučiasi nesaugūs nuo pažeminimo ir patyčių, trūksta dėmesio jų nuomonei.

Iš apklausos rezultatų matyti, kad vaikams gana svarbios yra jų teisės ir jų pareigos ir mokiniai dažnai stengiasi vykdyti savo pareigas. Mokyklose vaikų teisių įgyvendinimas nėra visiškai garantuotas, nes vaikai neretai nemoka bendrauti su savo bendraamžiais, trūksta pagarbos ir pakantumo. Dar nevisiškai išgyvendintas autoritarinis mokytojo ir mokinio bendravimo būdas. Taigi dar reikia įdėti pastangų, kad ugdymo įstaigos sukurtų vaikams tokią aplinką ir suaugusieji rodytų toki pavyzdį, kad ugdytiniai gebėtų ir būtų pajėgūs tinkamai vykdyti savo pareigas.

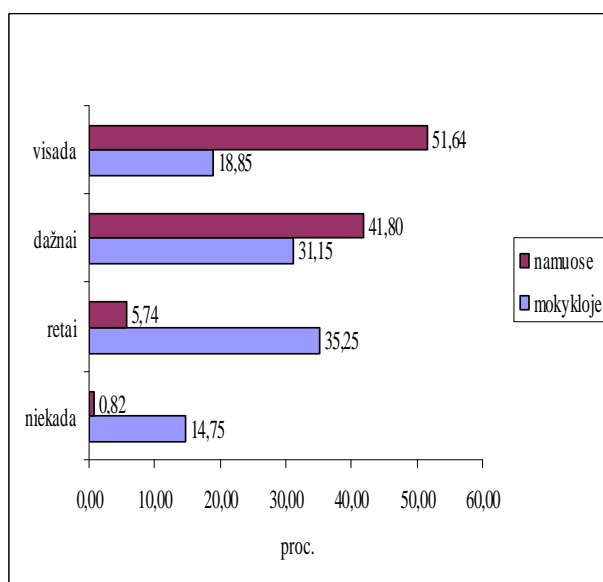
5.4. Teisių ir pareigų vienovė mokykloje ir namuose

Nė vienas gimęs vaikas iš karto netampa viską suvokiančiu, žinančiu kaip elgtis, išmanančiu bendravimo taisyklės visuomenės nariu. Stebėdamas ir mokydamasis, jis pamažu suvokia, kas yra toji aplinka, kaip joje galima ir reikėtų elgtis. Šeima yra pirmoji vaiko aplinka, iš kurios jis daugiausia išmoksta. Šeimoje įgytą patirtį vaikas atsineša į mokyklą. Vaikas naujoje aplinkoje lengviau adaptuojasi, jei taisyklės, reikalavimai, vertybės mokykloje yra tokie patys, kaip ir šeimoje.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 8 straipsnyje „Vaiko teisė būti sveikam“ teigiama, kad ši teisė garantuojama tinkamos kokybės maisto produktų vaikams gaminimu, vaiko sveiko gyvenimo būdo ugdymu (informacija, švietimu). Vaiko teisių konvencijos 24 straipsnyje teigiama, kad siekiant saugoti vaiko sveikatą būtina informuoti visus visuomenės sluoksnius, ypač tėvus ir vaikus, apie vaikų sveikatą ir mitybą, higieną, kelių nelaimingiems atsitikimams užkirtimą, taip pat sudaryti galimybę jiems lavintis ir tokiomis žiniomis pasinaudoti. 3–8 paveiksluose pavaizduota, kaip moksleiviai vertina savo teisės būti sveikam svarbą ir kaip ji yra įgyvendinama mokykloje ir namuose.

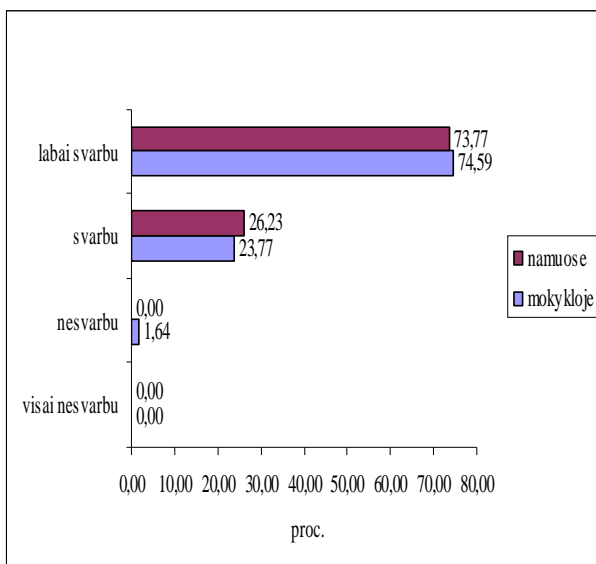
3 pav. Vaikų nuomonė apie sveikatos mitybos svarbą

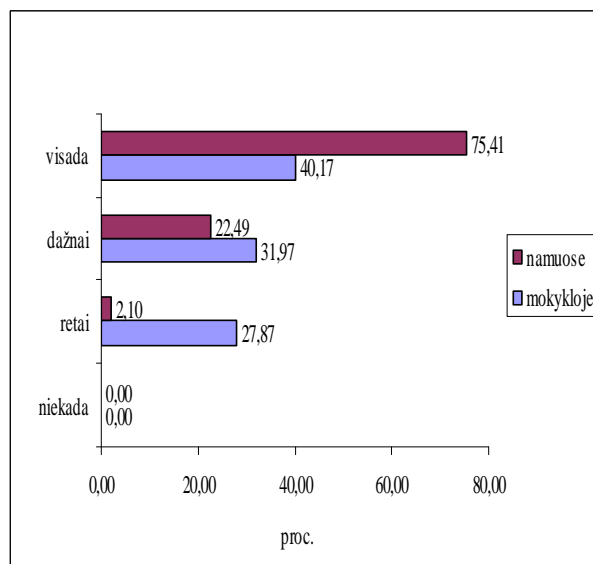
4 pav. Vaikų nuomonė apie jų sveiką mitybą

Sveika mityba, respondentų nuomone, nėra labai svarbus dalykas. 20,49 procentai apklaustųjų teigė, kad jiems nesvarbu, kaip jie maitinasi mokykloje ir 11,48 procentai pažymėjo, kad nesvarbu, kaip maitinami namuose (3 pav.). Galima teigti, kad vaikams per mažai yra pabrėžiama sveikos mitybos svarba. Namuose vaikai dažnai ar visada gauna sveiką maistą, bet mokykloje 35,25 procentai apklaustųjų teigė retai gaunantys sveiką maistą, 14,75 procentai vaikų niekada nėra sveikai maitinami (4 pav.).

Tokius rezultatus galima paaiškinti tuo, kad šeimose vaikai valgo, tai, kas paruošta namiškių, o mokykloje jie turi daugiau galimybių nuspręsti ar už pietums mokykloje skirtus pinigus nusipirkti normalius pietus ar įsigyti traškučių, colos, ar kito maisto. Apsisprendimui turi reikšmės ir dažnos tokių produktų reklamos, nepažymint, kad jo nerekomenduoja vaikams dažnai valgyti sveikos mitybos specialistai.

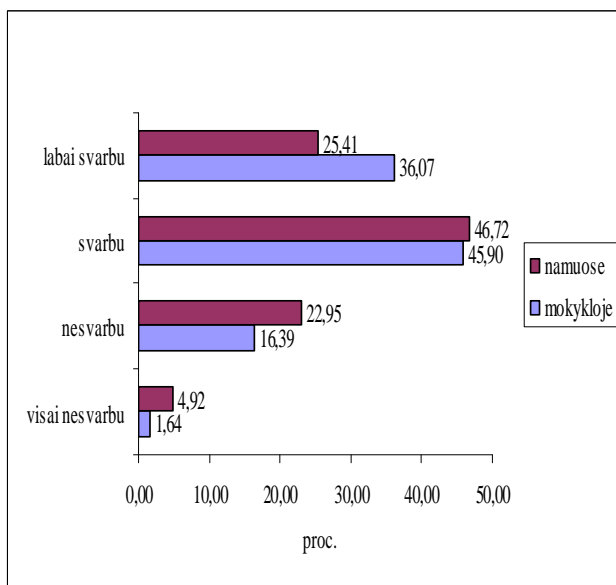

5 pav. Vaikų nuomonė apie medicininės pagalbos svarbą

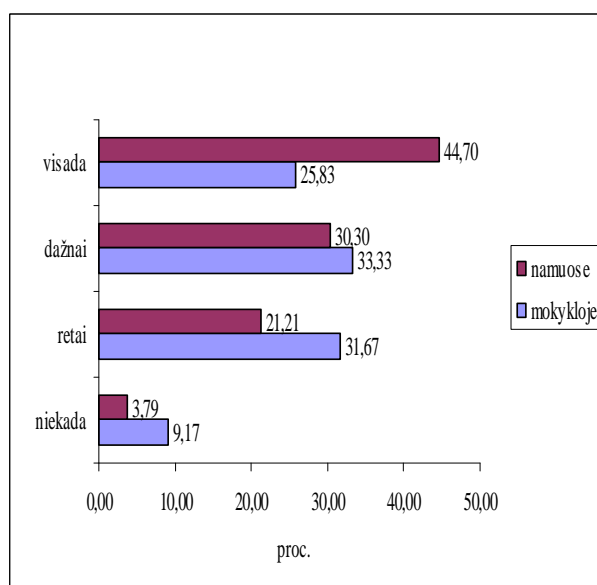

6 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie gauna medicininę pagalbą

Sulaukti reikalingos medicininės pagalbos svarbu yra kiekvienam žmogui, apklaustieji taip pat šią savo teisę pažymi kaip labai svarbią (5 pav.). 75,41 procentas apklaustųjų pažymi, kad namuose jie visada gauna medicininę pagalbą. Mokykloje 27,87 procentai medicininės pagalbos sulaukia retai (6 pav). Medicininė pagalba yra teikiama medicinos punktuose, ligoninėse. Tačiau kiekvienoje mokykloje yra pirmosios pagalbos vaistinė ir nesudėtingos medicininės pagalbos vaikai turėtų sulaukti iš vyresniųjų. Tačiau mokytojai, matyt, ne visada pastebi blogiau besijaučiantį, ar šiek tiek susižeidusį vaiką. Be to mokiniai, gal būt, patys nebando kreiptis į mokytojus pagalbos, bijodami pastabų dėl išdykavimo.

7 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu gauti informacijos

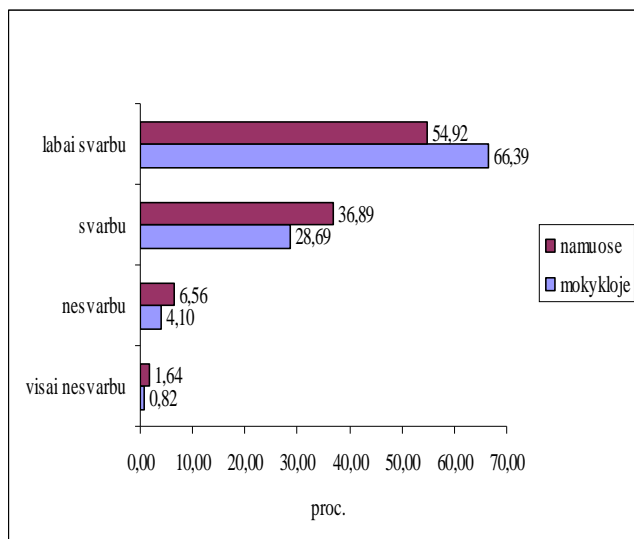
8 pav. Vaikų nuomonė, kaip pakankamai jie gauna informacijos

Gauti informacijos apie sveiką gyvenimo būdą moksleiviams nėra svarbu (7pav).

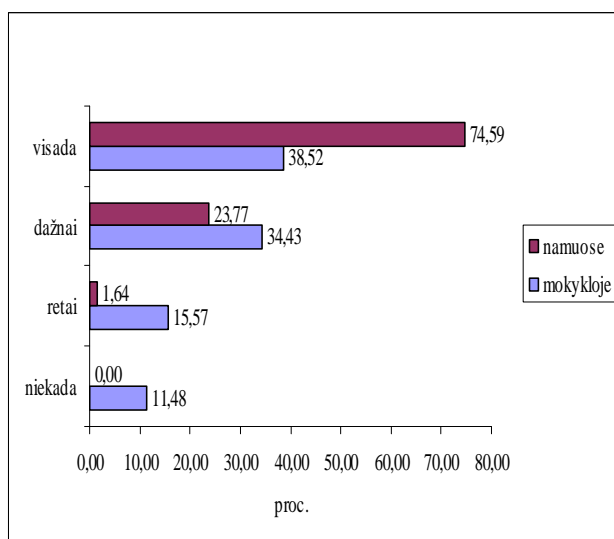
Nors mokykla - tai ta įstaiga, kur vaikai turėtų gauti daugiausia žinių ir informacijos, tačiau mokiniai mano, kad apie sveiką gyvenimo būdą jie daugiau sužino namuose. 31,67 procentai teigia, kad tokią informaciją mokykloje gauna retai ir 9,17 procentai negauna niekada (8 pav.).

Galima teigti, kad vaikų sveikata ir gyvenimo būdas labiau rūpi tėvams, nes jie atsakingi už vaiką ir privalo juo rūpintis. Gauti pakankamai žinių apie sveiką gyvenimo būdą mokiniams nėra labai reikšmingas dalykas todėl, kad dėl savo amžiaus, jie nėra susidūrę su rimtomis sveikatos problemomis ir todėl patys nesidomi tokia informacija, o mokykloje per mažas dėmesys skiriamas vaikų sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymui.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtinama nuostata, kad žmogaus asmuo yra neliečiamas. Draudžiama žeminti žmogaus orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Vaiko teisių konvencijos 37 straipsnyje teigiama, valstybės dalyvės užtikrina, kad nė vienas vaikas nepatirtų kankinimų ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmių. 9-12 paveiksluose pateikti duomenys, rodantys, kaip moksleiviai vertina šios teisės svarbą ir įgyvendinimą jų gyvenime.

9 pav. Vaikų nuomonė apie saugumo nuo fizinės prievartos svarbą

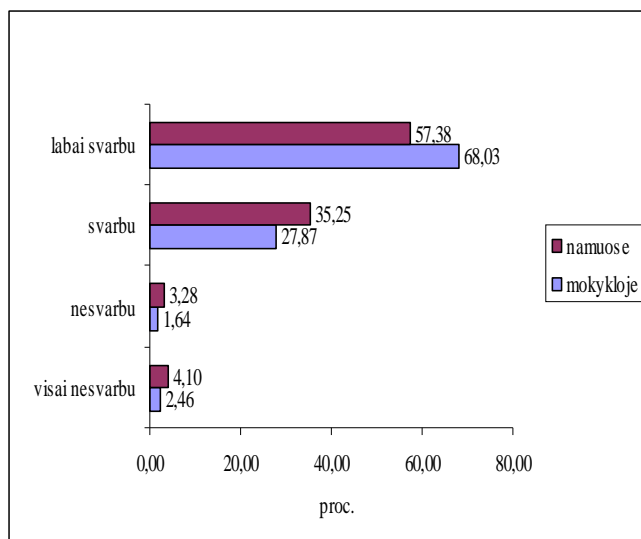

10 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie yra saugūs nuo fizinės prievartos

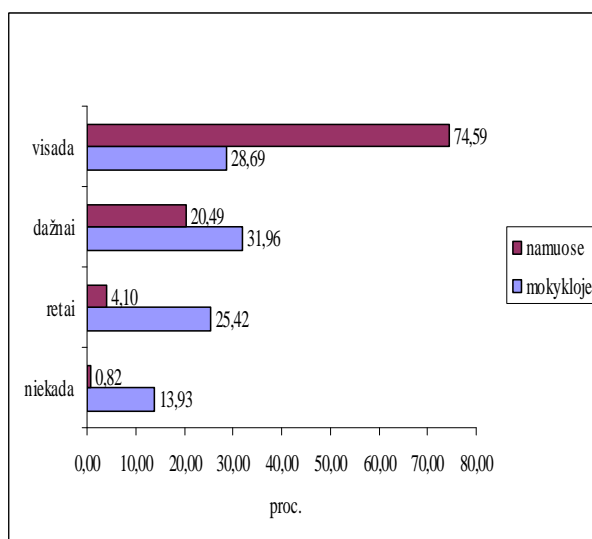
Vaikams labai svarbu yra jaustis saugiems nuo fizinės prievartos ir namuose, ir mokykloje (9 pav.). 74,59 procentai apklaustųjų namuose visada jaučiasi saugūs. Deja, mokykloje vaikai nėra apsaugoti nuo fizinės prievartos. 15,57 procentai retai jaučiasi saugūs, 11,48 procentai apklaustųjų mano, kad jie niekada nėra saugūs (10 pav.).

Mokiniams labai svarbu arba svarbu yra jaustis saugiam nuo fizinės prievartos. Jeigu nemaža dalis vaikų mokykloje nesijaučia saugūs, nors fizinės bausmės, santykiyje su mokytojais, mokykloje išgyvendintos jau senokai, galima daryti išvadą, kad vaikai nepakankamai moka

bendrauti su savo bendramoksliais, trūksta pagarbos vieni kitiems. Taip pat galima teigti, kad namuose tėvai, bausdami ar drausmindami vaikus, nenaudoja fizinių bausmių, taiko kitokias drausminimo priemones.

11 pav. Vaikų nuomonė apie saugumo nuo pažeminimo ir patyčių svarbą

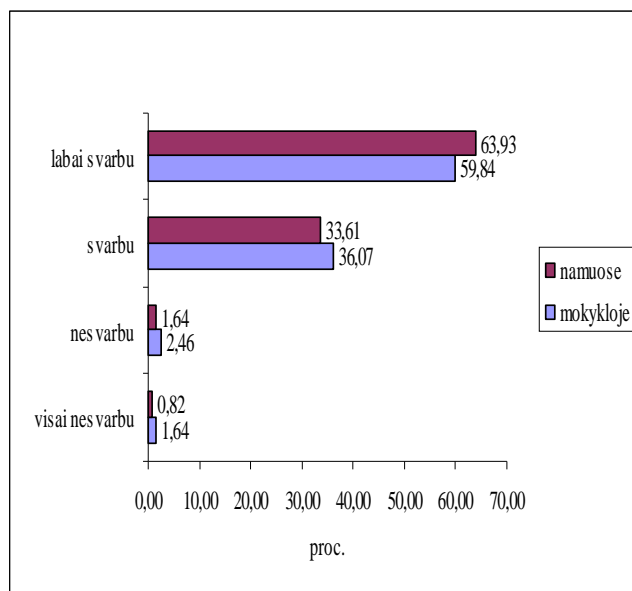

12 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie yra saugūs nuo pažeminimų ir patyčių

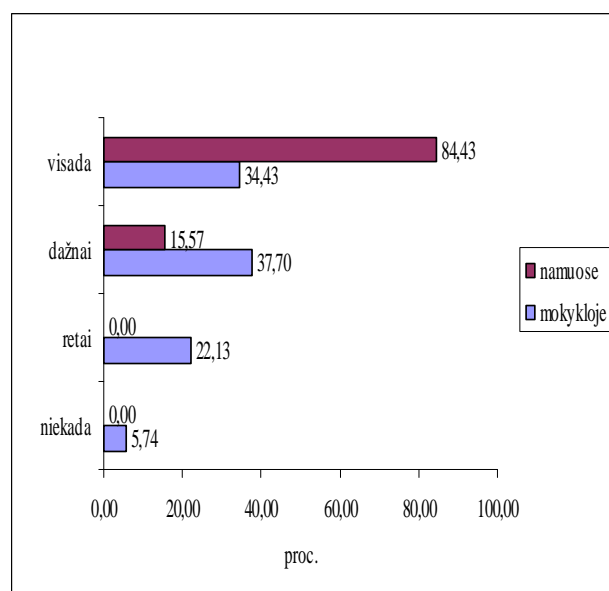
Daugumai vaikų labai svarbu ar svarbu jaustis saugiam nuo pažeminimo ir patyčių mokykloje (11 pav.), tačiau realiai visada saugūs mokykloje mano esantys 28,69 procentai, gana nemažai vaikų mokykloje jaučiasi nesaugūs: retai saugūs – 25,42 procentai, nesaugūs niekada – 13,93 procentai apklaustųjų. Namuose visada jaučiasi saugūs – 74,59 procentai apklaustųjų (12 pav.).

Moksleiviams labai svarbu jaustis saugiam nuo pažeminimo ir patyčių ir ypač mokykloje, nors namuose vaikai pažeminami retai, deja mokykloje gana nemaža vaikų dalis jaučiasi nesaugiai. Remiantis šiais rezultatais, galima teigti, kad galbūt mokytojams kartais pritrūksta kantrybės ar supratimo ir už prasižengimus vaikai baudžiami pažeminant jų orumą. Supratimo ir tolerancijos trūksta ir moksleiviams bendraujant su bendramoksliais.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 11 straipsnyje teigiama, kad vaiko teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam ar doroviniam vystimuisi, užtikrina jo tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės ir vietos savivaldos institucijos. 13 – 14 paveiksluose pateikti duomenys, kaip vaikai vertina šios teisės svarbą ir įgyvendinimą.

13 pav. Vaikų nuomonė apie aplinkos jaukumo ir patogumo svarbą

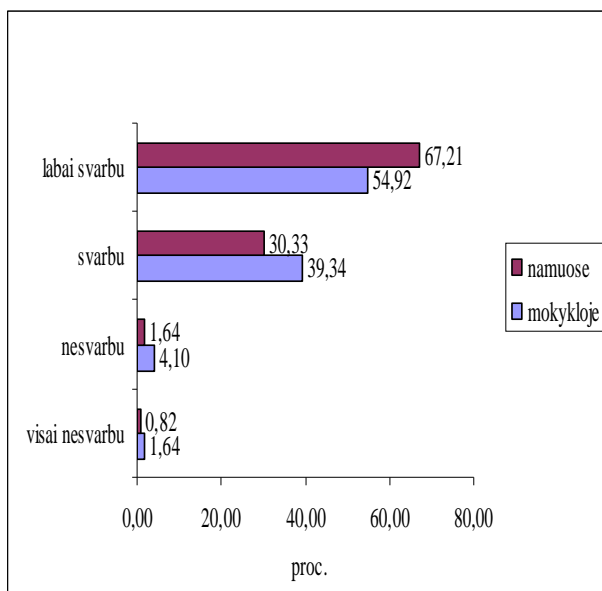
14 pav. Vaikų nuomonė apie jų gyvenamos aplinkos jaukumą ir patogumą

Gyventi ir mokytis jaukiose patalpose labai svarbu namuose 63,93 procentams, mokykloje - 59,84 procentams (13 pav.) apklaustųjų.

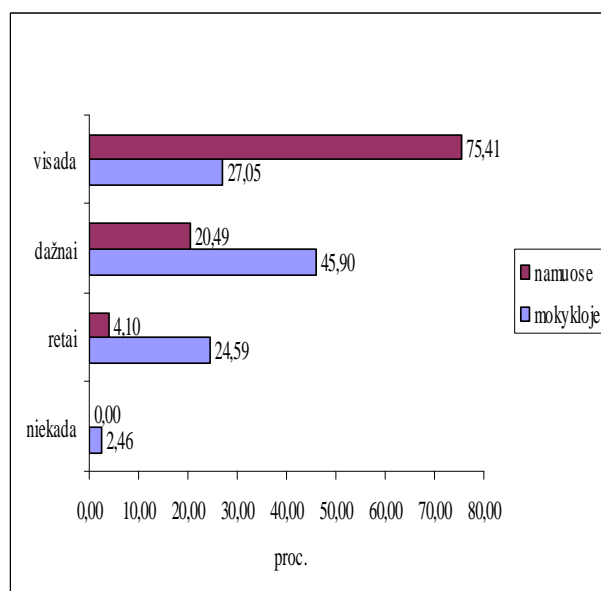
Gyvenimo ir mokymosi aplinkos patogumą ir jaukumą namuose ir mokykloje apklaustieji vertina skirtingai. Namuose jauku visada 84,43 procentams, mokykloje jauku visada 34,43 procentams respondentų. Patogiai ir jaukiai mokykloje jaučiasi retai arba taip nesijaučia niekada 32,87 procentų moksleivių (14 pav.).

Augti aplinkoje pritaikytoje prie vaiko poreikių daugumai moksleivių yra reikšmingas dalykas. Namuose daugumą vaikų tenkina jų gyvenimo sąlygos, tačiau mokykloje mokiniams trūksta jaukumo ir patogumo. Tokiems rezultatams, matyt, turėjo įtakos tai, kad pirmąjį mokslo metų pusmetį rajono mokyklose buvo užbaiginėjami nespėti per vasarą užbaigti remonto darbai. Dėl to ir mokytojai, ir mokiniai patyrė nemažai nepatogumų. Be to, tuo metu, kai buvo vykdoma apklausa, dar nebuvo prasidėjęs šildymo sezonas ir mokyklos patalpose vaikams buvo vėsoka.

Vaiko teisių konvencijos preambulėje pripažįstama, jog vaikas gali visapusiškai ir harmoningai vystytis tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Vaikas galės pilnai atskleisti ir ugdyti savo gabumus mokykloje, tik tada, kai jausis gerbiamas ir suprastas mokytojų bei bendraamžių. Duomenys, kaip vaikai vertina šią savo teisę, pateikti 15 – 16 paveiksluose.

15 pav. Vaikų nuomonė apie meilės ir pagarbos svarbą

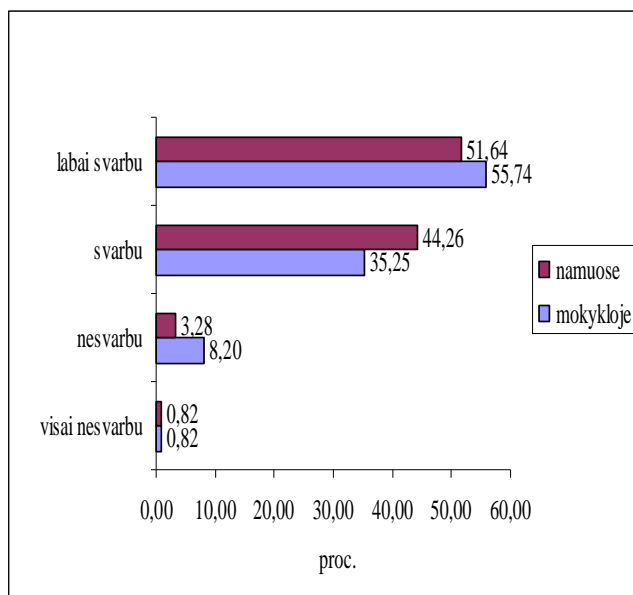
16 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie yra gerbiami ir mylimi

67,21 procentas vaikų pažymėjo, kad jiems labai svarbu namuose būti gerbiamais ir mylimais, mokykloje 54,92 procentams vaikų taip pat yra labai svarbu sulaukti meilės ir pagarbos (15 pav.).

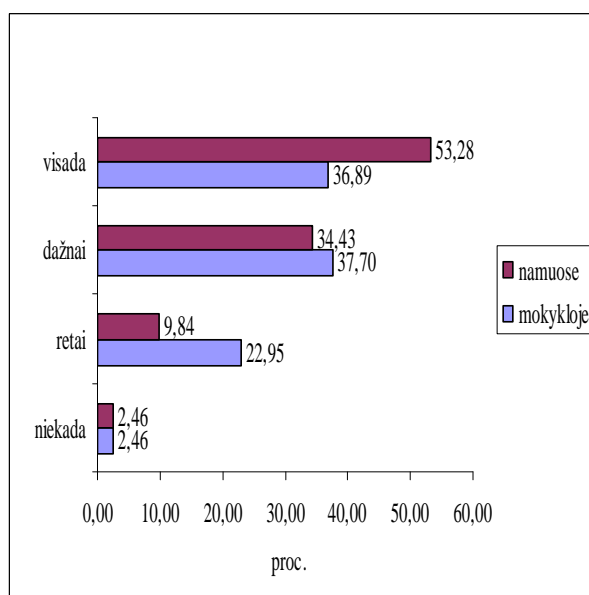
Realiai visada jaučiasi gerbiami ir mylimi namuose nei mokykloje žymiai daugiau vaikų (16 pav.). 24,59 procentai apklaustųjų mokykloje retai jaučia pagarbą ir meilę.

Mokykla, kaip ugdymo įstaiga, ne tik vaikui suteikia žinių, bet ir turi vaikui įskiepyti moralės normas, ir netgi taisyti kai kurių žalingos patirties padarinius. Ir to mokyti reikia pavyzdžiu. Parodžius vaikams meilę, pagarbą, supratimą, jie šimteriopai atsilygins. Iš rezultatų matyti, kad mokiniai laukia ir pasigenda aplinkinių pagarbos, meilės ir supratimo.

Vaiko teisių konvencijos 13 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę. Ši teisė apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokią informaciją ir idėjas. Įgyvendinant šią teisę galimi apribojimai siekiant garantuoti kitų asmenų teisėms ir reputacijai ar būtini viešajai tvarkai, gyventojų gerovei ar dorovei apsaugoti. Duomenys, kaip vaikai vertina šią teisę ir jos įgyvendinimą, pateikti 17 – 18 paveiksluose.

17 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu galėti išsakyti savo nuomonę

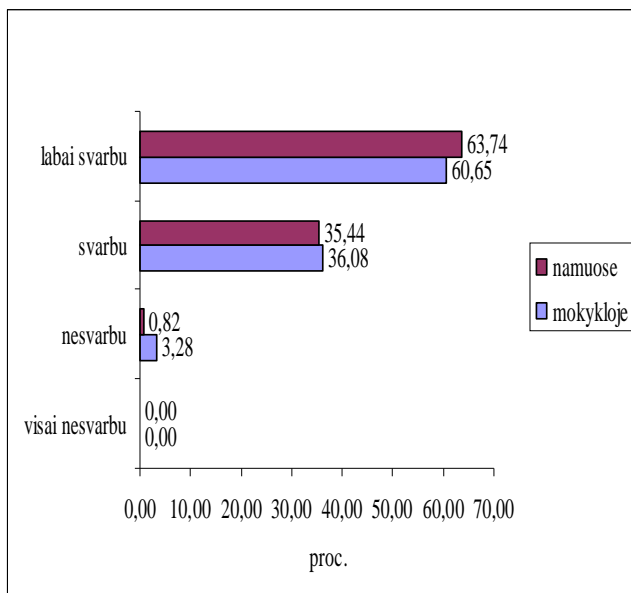
18 pav. Vaikų nuomonė apie galimybes išsakyti savo nuomonę

Turėti galimybę išsakyti savo nuomonę mokykloje yra labai svarbu 55,74 procentams apklaustųjų, namuose turėti šią galimybę labai svarbu 51,64 procentams apklaustųjų (17 pav.).

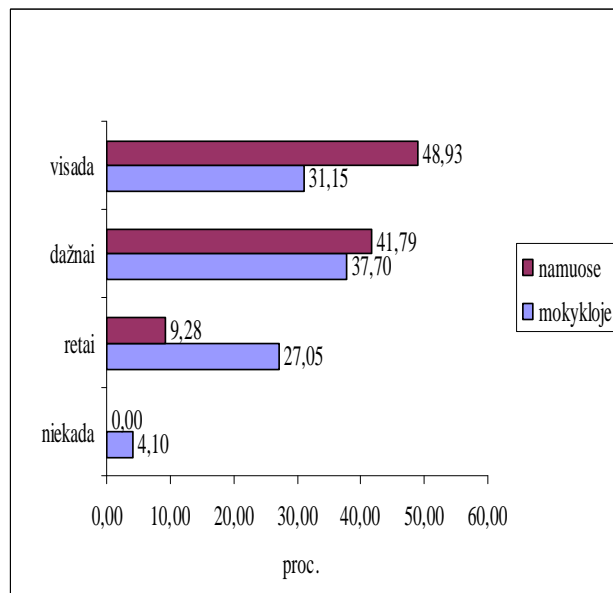
Išsakyti savo nuomonę namuose visada turi galimybę 53,28 procentai, mokykloje – 36,20 procentai apklaustųjų (18 pav.). Šeimoje vaikų nuomonė yra išklausoma dažniau nei mokykloje. 22,95 procentai moksleivių mano, kad mokykloje jų nuomonė išklausoma retai.

Išsakydami savo nuomonę vaikai mokosi bendrauti, apginti savo nuomonę, tuo pačiu mokosi išklausti kitą. Nors daugeliui apklaustųjų labai svarbu ar svarbu galėti išsakyti savo nuomonę, bet realiai, ypač mokykloje, tokią galimybę turi ne visada. Galima teigti, kad mokykloje iš moksleivių reikalaujama tik paklusti nustatytoms taisyklėms ir nurodymams ir mažai galimybių išsakyti savo mintis, kartu pedagogai praranda galimybę geriau pažinti ir suprasti vaiką.

Vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, turi būti garantuota teisė laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais ir vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio. Kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas, vaikas, gebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas, į jo norus turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštarauja jo paties interesams. 19 – 20 paveiksluose pateikti duomenys, kaip vaikai vertina šios teisės svarbą ir įgyvendinimą šeimoje ir mokykloje.

19 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu pačiam priimti sprendimus

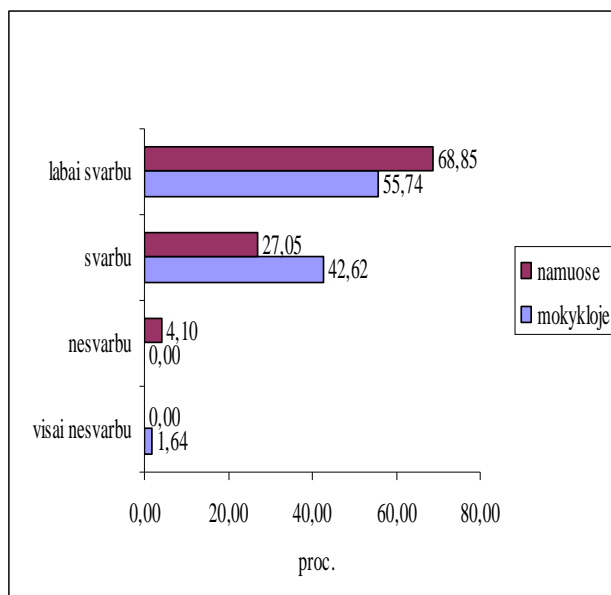

20 pav. Vaikų nuomonė, apie jų galimybes priimti sprendimus

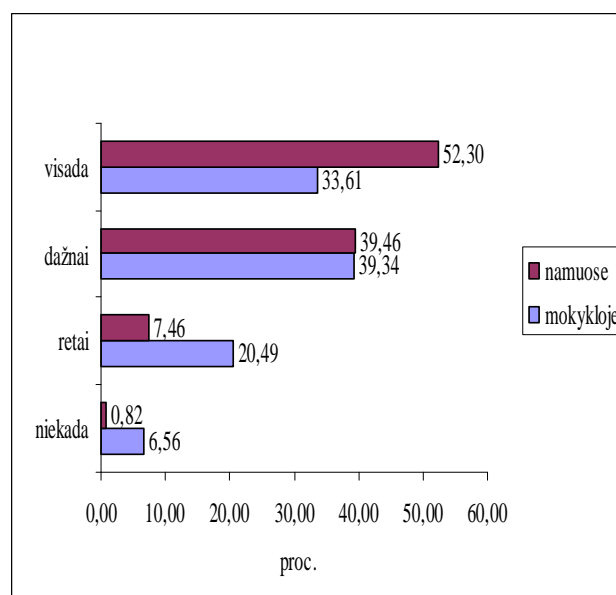
Daugumai respondentų yra labai svarbu galėti priimti sprendimus apie jį patį liečiančius dalykus (19 pav.). Priimti sprendimus namuose visada gali 48,93 procentai, mokykloje – 31,15 procentų apklaustųjų (20 pav.). 27,05 procentai moksleivių teigia retai turintys galimybę patys priimti sprendimus.

Dauguma respondentų teigia, išsakyti savo nuomonę, bei priimti sprendimus jiems yra svarbu ar labai svarbu.. Remdamiesi apklausos rezultatais galime teigti, kad šios vaikų teisės įgyvendinimas dar nėra pakankamai užtikrinamas nei mokykloje, nei namuose. Tai rodo, kad suaugusieji vis dar mano, kad jie geriau žino kas vaikui geriausia ir dažnai viskas nusprendžiama mokyklos vadovybės, mokytojų ar tėvų, vaikams belieka tik paklusti.

Vaiko teisių konvencijoje, vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius ir tam turi būti užtikrinta galimybė ir sudarytos sąlygos. Duomenys, kaip vaikai vertina šios teisės svarbą ir įgyvendinimą, pateikti 21 – 22 paveiksluose.

21 pav. Vaikų nuomonė, apie galimybės pasirinkti kaip leisti laisvalaikį svarbą

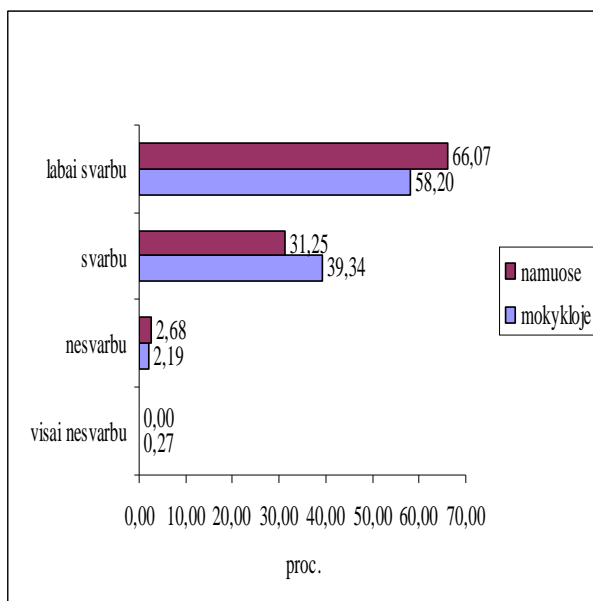

22 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie gali pasirinkti kaip leisti laisvalaikį

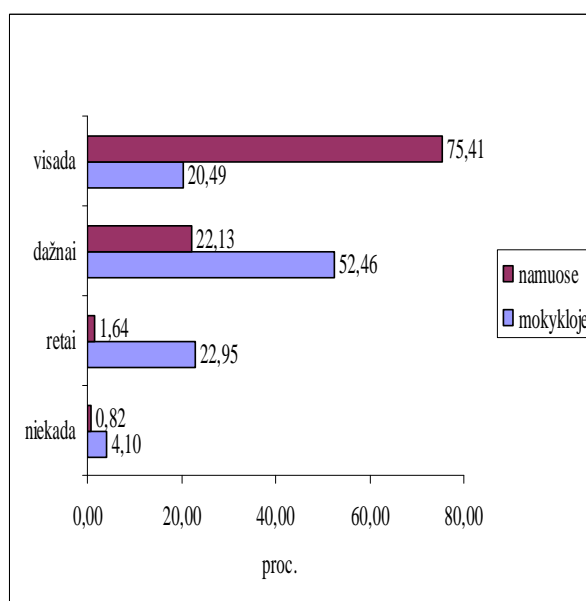
Vaikams laisvalaikio pasirinkimas labiau reikšmingas namuose - 68,85 procentų respondentų tai labai svarbu, mokykloje tai labai svarbu 55,74 procentams moksleivių (21 pav.). Visada pasirinkti kaip leisti laisvalaikį vaikai daugiau galimybių turi namuose, negu mokykloje (22 pav.). Mokykloje kaip leisti laisvalaikį retai gali pasirinkti 20,49 procentai apklaustųjų.

Remiantis šiais duomenimis, galima būtų teigti, kad namuose vaikai nėra labai tėvų apkraunami namų ruošos ar kitokiais darbais ir tėvai dažnai pritaria vaikų pasirinktam laisvalaikio leidimo būdui. Atsižvelgiant moksleivių nuomonę, kad per mažai galimybių pasirinkti, kaip leisti laisvalaikį, galima daryti išvadą, kad mokykloje yra per maža pasiūla ir įvairovė popamokinių užsiėmimų vaikams.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas vaikas turi teisę į paramą atskleidžiant ir ugdant talentus ir gabumus. 23 – 26 paveiksluose pateikti duomenys, kaip vaikai vertina savo teisę sulaukti jiems reikalingos pagalbos ar paaiškinimo dėl elgesio ar pasiekimų įvertinimo šeimoje ir mokykloje.

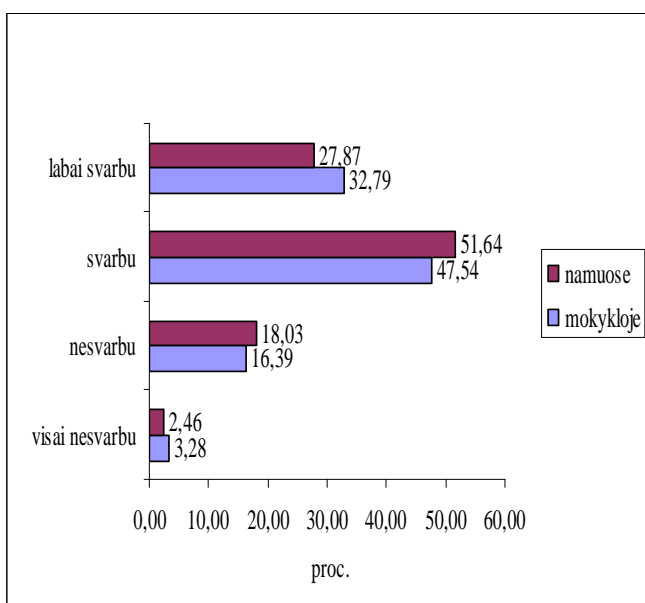

23 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu sulaukti reikalingos pagalbos

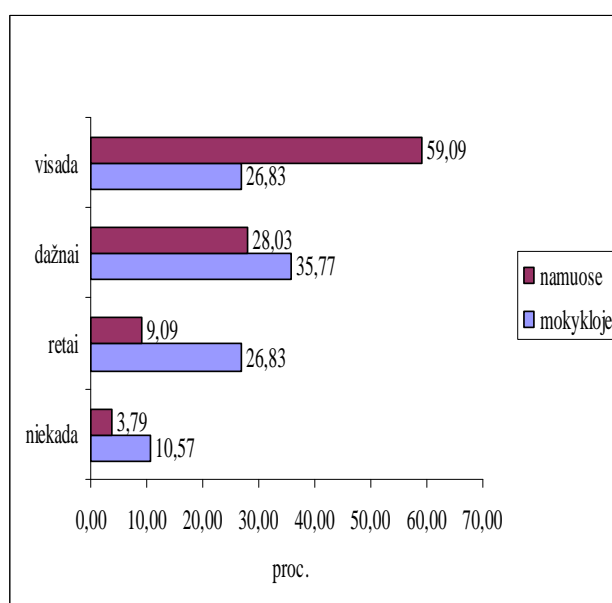

24 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie sulaukia reikalingos pagalbos

Sulaukti reikalingos pagalbos apklaustiesiems yra labai svarbu (23 pav.). Daugiau apklaustųjų pažymėjo svarbiau reikalingą pagalbą gauti namuose. Namuose visada sulaukia reikalingos pagalbos - 75,41 procentai respondentų. Mokykloje 22,95 proc. apklaustųjų pagalbos retai sulaukia (24 pav.). Tai rodo, kad mokykloje labai trūksta savitarpio supratimo, geraširdiškumo, pagalbos vieni kitiems. Galima teigti, kad per mažai dėmesio ir pagalbos per pamokas pedagogai skiria silpniau besimokantiems ar nepakankamai gerai dėstomą temą supratusiems mokiniams.

25 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu sulaukti paaiškinimo dėl įvertinimo

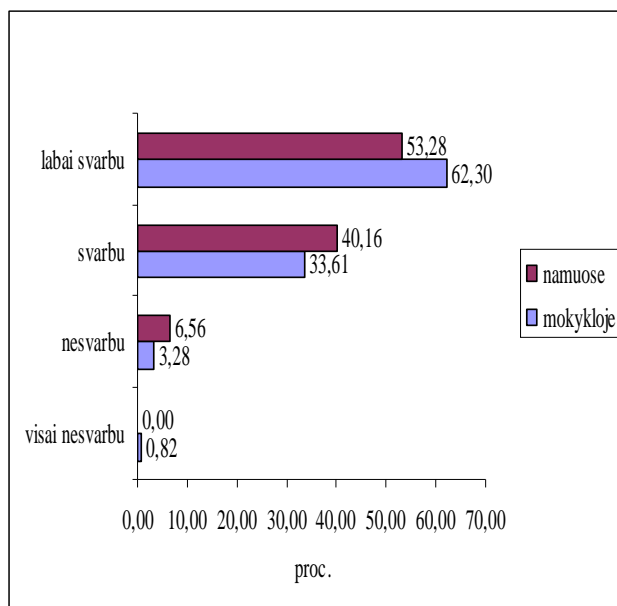

26 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie sulaukia paaiškinimo dėl įvertinimo

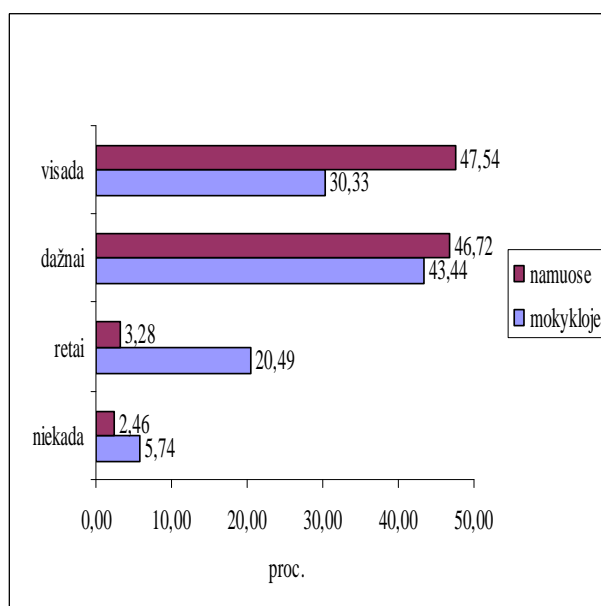
Apklaustieji mano, kad sulaukti paaiškinimo dėl elgesio įvertinimo nėra labai reikšmingas dalykas nei namuose, nei mokykloje (25 pav.). 18,03 procentai apklaustųjų mano, kad namuose tai nesvarbu, 16,39 procentų mokinių tai nesvarbu mokykloje. Nemaža dalis moksleivių teigė, kad šeimose gana dažnai tėvai pasidžiaugia jų pasiekimais, liūdi dėl nesėkmių, ar stengiasi paaiškinti, kodėl jie yra vienaip ar kitaip įvertinti. 27,05 procento apklaustųjų pažymėjo, kad mokykloje retai sulaukia paaiškinimo kas gerai, o kas blogai (26 pav.).

Tai rodo, kad mokykloje, dažniau nei namuose, vaikai yra tik vertinami, iš jų reikalaujama gero elgesio, ir nepakankamai yra paaiškinama kodėl būtent taip elgtis yra gerai ar blogai, kodėl jis būtent taip yra įvertintas. Galima teigti, kad pedagogai per retai kartu su vaikais džiaugiasi jų pasiekimais ir analizuoja jų nesėkmių ar nusižengimų priežastis.

Vaiko teisių konvencijos 29 straipsnis teigia, kad vaiko lavinimo tikslas turi būti kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus. Atskleisti gabumus, juos lavinti yra ugdymo mokykloje tikslas. Bet šią teisę pirmiausia užtikrina tėvai, parinkdami švietimo įstaigą, mokymosi metodą, bei užtikrindami vaikui galimybę dalyvauti mokyklų siūlomose programose. 27 – 28 paveiksluose pateikti duomenys kaip vaikai vertina šios teisės svarbą ir įgyvendinimą.

27 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu turėti galimybes atskleisti savo gabumus

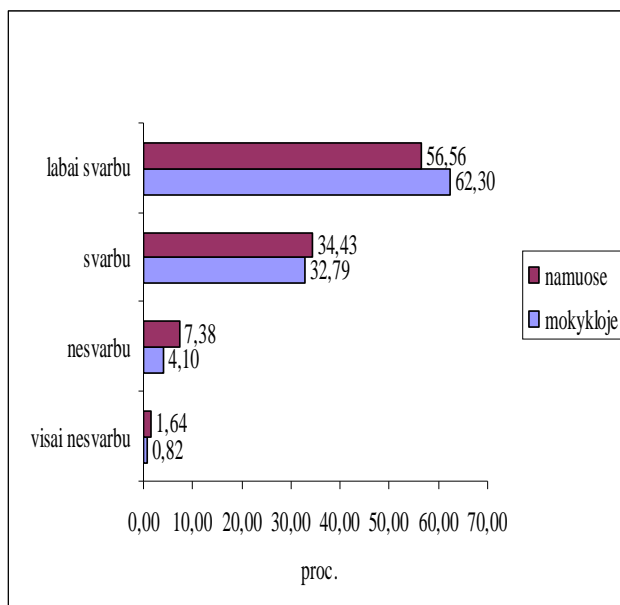

28 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie gali atskleisti savo gabumus

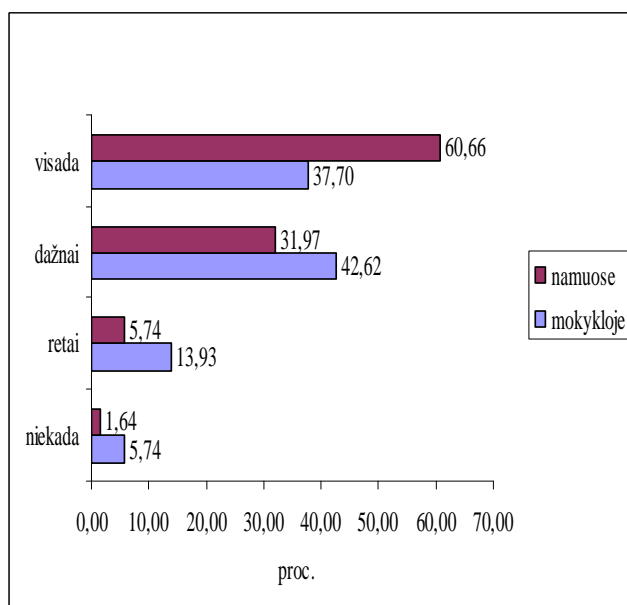
Turėti galimybes atskleisti ir ugdyti savo gabumus yra labai svarbu. Vaikams labiau reikšminga yra lavinimas mokykloje (27 pav.). 20,47 procentai apklaustųjų teigė, kad atskleisti ir ugdyti savo gabumus mokykloje gali retai (28 pav.).

Mokykloje vaikai turi ne tik įgyti dalykinių žinių, bet jiems reikalingas visapusiškas lavinimas, kuris ugdytų bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, dorovinę bei socialinę atsakomybę. Remiantis apklausos rezultatais, galima teigti, jog daugiausia dėmesio skiriama bendrųjų dalykų dėstymui, per mažai laiko ir dėmesio mokykloje skiriama popamokinei veiklai, nepakankamas dėmesys vaikų gabumų ugdymui.

Vaikui turi būti suteikta galimybė dirbti ir užsidirbti. Ši teisė užtikrinama atsižvelgiant į vaiko amžių, sveikatą, bendrąjį išsilavinimą. Dirbamas vaikas išmoks planuoti savo laiką, ugdysis atsakomybės jausmą. Kartu vaikas kitaip vertina savo darbu uždirbtus pinigus. Vaikų darbinę veiklą reglamentuoja Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, Vaiko teisių pagrindų įstatymas ir kiti įstatymai. Dirbantis vaikas įstatymų saugomas nuo išnaudojimo darbe, nuo darbo, kuris pavojingas jo sveikatai arba trukdo jam mokytis. 29 – 30 paveiksluose pateikti duomenys, kaip vaikai vertina šios teisės svarbą ir įgyvendinimą mokykloje ir namuose.

29 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu būti apsaugotam nuo žalingo sveikatai darbo

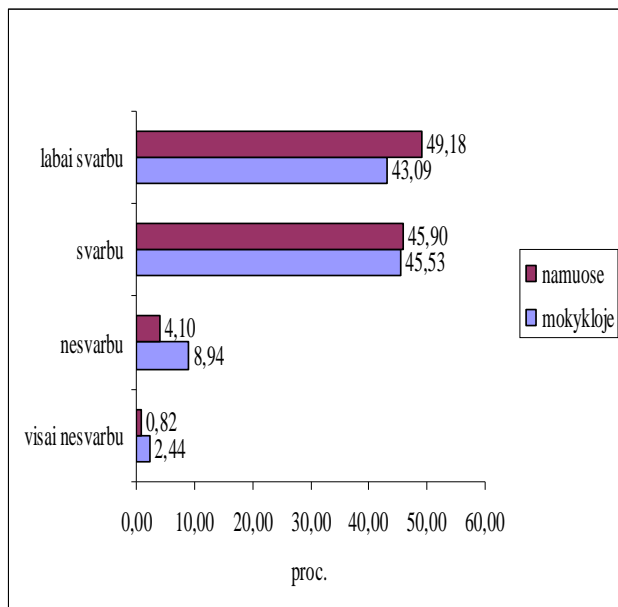

30 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie yra apsaugoti nuo žalingo sveikatai darbo

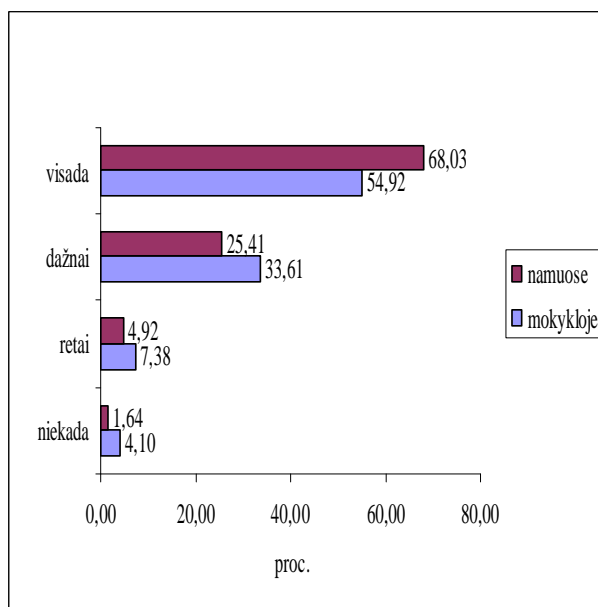
Būti apsaugotam nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo labai svarbu namuose 56,56 procentų, mokykloje 62,30 procentų respondentų (29 pav.). Visada jaučiasi apsaugoti nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo namuose 60,66 procentų vaikų (30 pav.). 13,93 procentai moksleivių teigia retai esantys apsaugoti nuo sunkaus darbo.

Sveikatai gali pakenkti ne tik sunkus fizinis darbas. Ne visada pritaikyti vadovėliai, dideli mokymosi krūviai taip pat daro įtaką moksleivių savijautai. Rezultatai rodo, kad ir mokykloje, ir namuose vaikams yra skiriami darbai. Bet mokykloje mokymosi krūviai yra per dideli, vaikai jaučiasi apkrauti namų darbais, nespėjantys visko atlikti.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 48 straipsnyje “Vaiko pareigų ir atsakomybės ugdymas”, minima vaiko pareiga gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, gerbti pedagogus ir kitus suaugusius, bei vaikus. 31 – 34 paveiksluose pateikti duomenys rodo, kaip vaikai vertina šios pareigos svarbą ir kaip jiems sekasi ją vykdyti.

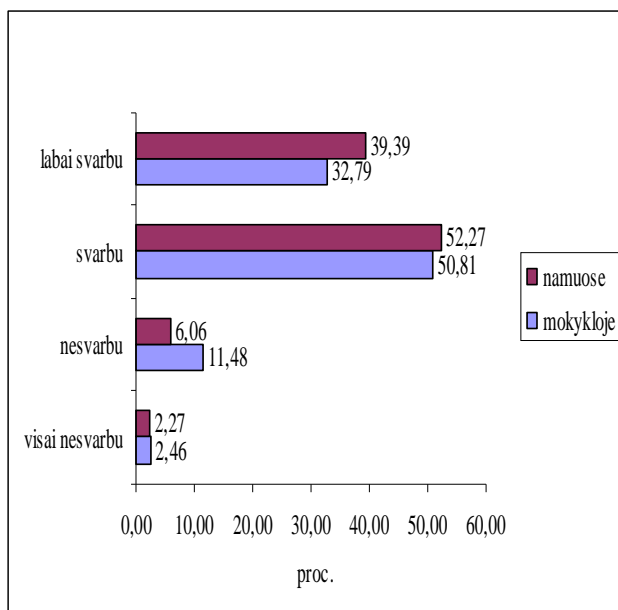

31 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu gerbti suaugusius

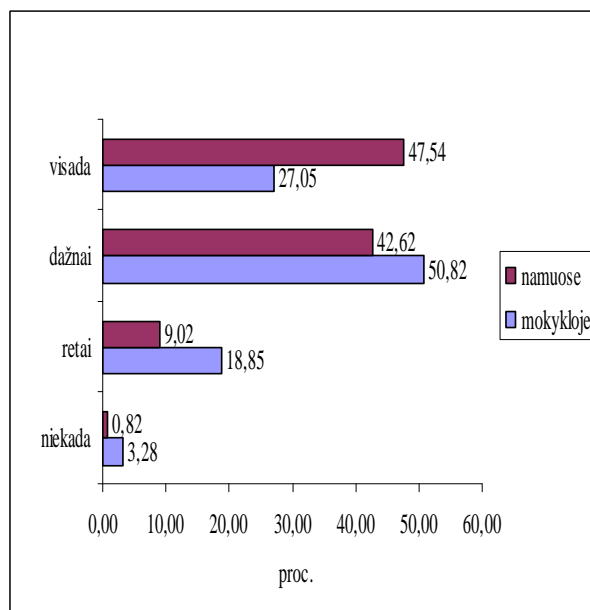

32 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie gerbia suaugusius

Nemažai daliai vaikų gerbti suaugusius nėra labai reikšmingas dalykas (31 pav.), tačiau 68,03 procentai apklaustųjų teigia visada gerbiantys vyresnius žmones namuose, 54,02 procentai visada gerbia kitus žmones mokykloje (32 pav.). Galima manyti, jog jei ir rodoma pagarba vyresniam, suaugusiam žmogui, tai dar nėra visiems vaikams būtinybė, moralės norma, vidinė nuostata, tai daroma gal būt tikintis sau naudos ar bijant bausmės.

33 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu padėti kitiems, reikalingiems paramos

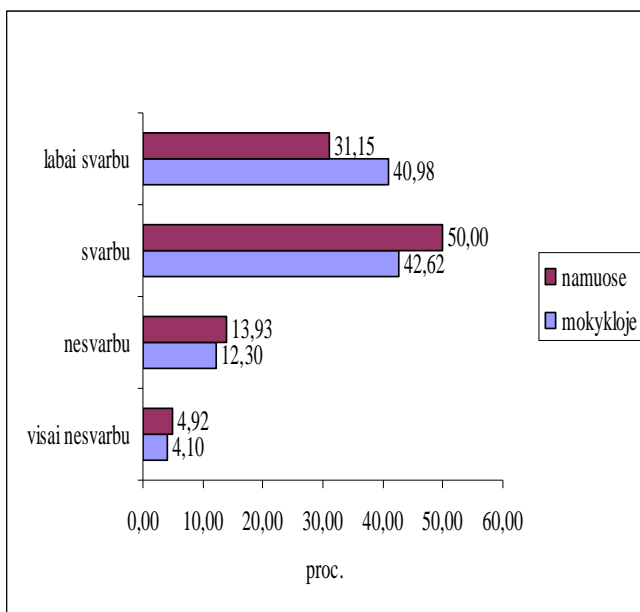

34 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie padeda kitiems

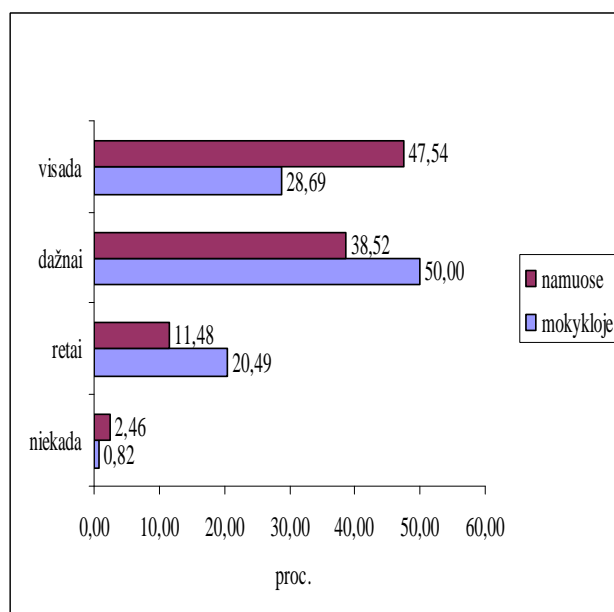
Padėti kitiems, kuriems reikia pagalbos, mokinių nuomone, nėra labai svarbus ar labai reikšmingas dalykas (33 pav.). Daugiau dėmesio aplinkinių poreikiams vaikai skiria namuose. Mokykloje mokiniai mažiau jautrūs aplinkinių poreikiams - 18,85 procentai apklaustųjų retai pagelbsti kitiems mokykloje (34 pav.).

Galima teigti, kad vaikai labiau linkę namuose pagelbėti artimiesiems, nes iš jų sulaukia daugiau paramos. Mokinių santykiai su mokytojais ir bendraamžiais nėra labai šilti ir draugiški arba vaikai tiesiog gėdijasi būti pašiepti, jei parodys užuojautą ar pagelbės silpnesniam, jaunesniam moksleiviui.

Viena iš svarbių vaiko pareigų, nurodoma Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnyje – tai laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose. Namuose elgesio taisyklės nusistato pati šeima, bet normalioje šeimoje jos neturėtų prieštarauti bendrai visuomenėje priimtoms elgesio normoms. Mokyklose yra išleidžiamos moksleivių elgesio taisyklės. Duomenys, kaip moksleiviai vertina šios pareigos svarbą ir kaip jiems sekasi ją vykdyti, pateikti 35 – 36 paveiksluose.

35 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu laikytis elgesio taisyklių

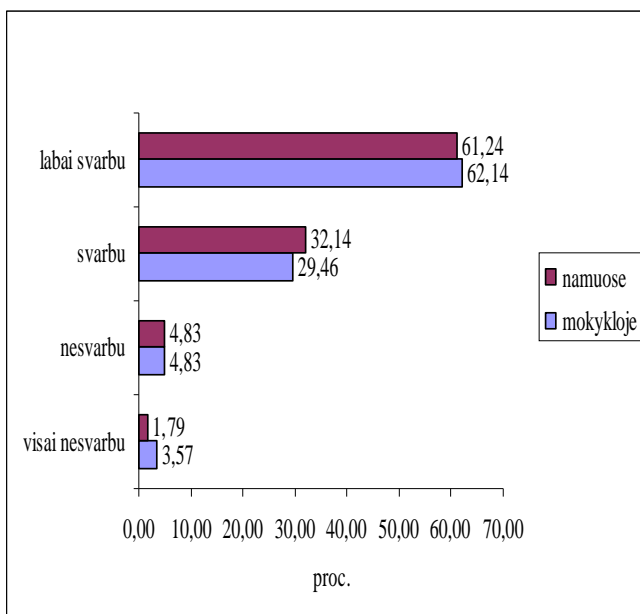

36 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie laikosi elgesio taisyklių

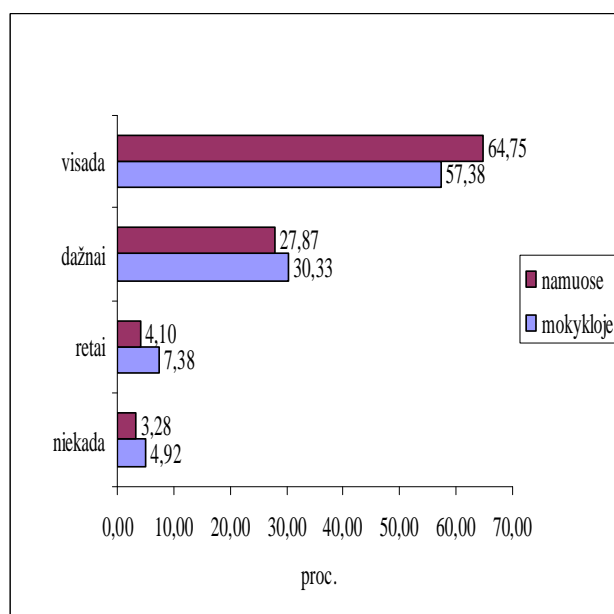
Laikytis elgesio taisyklių, moksleivių nuomone, nėra labai svarbu. 13,93 procentai apklaustųjų mano, kad namuose tai nesvarbu, 12,30 procentų mano, kad tai nesvarbu mokykloje (35 pav.). Jei vaikai mano, kad laikytis elgesio normų nėra svarbu, tai jie ir labai ir nesistengia jų laikytis (36 pav.).

Elgesio taisyklių laikymasis – tai viena iš sunkiau vykdomų mokinių pareigų. Tai rodo, kad vaikams nėra suprantamai paaiškinama, kodėl visuomenėje yra priimta laikytis tam tikrų normų, kiek yra reikšmingas elgesio ir moralės normų laikymasis. Taip pat galima manyti, kad vaikai ir mokykloje, ir namuose susiduria su suaugusių elgesiu, kuris prieštarauja elgesio normoms, todėl leidžia sau irgi pažeisti elgesio taisykles.

Kiekvienas žmogus naudodamasis savo teisėmis ir laisvėmis, privalo nepažeisti kito žmogaus teisių. Teisės aktuose numatyta žmogaus teisė į asmens neliečiamybę. Duomenys, kaip vaikams svarbi jų pareiga nepažeisti kito teisių, nenaudoti prievartos ir kaip sekasi ją vykdyti, pateikti 37 – 42 paveiksluose.

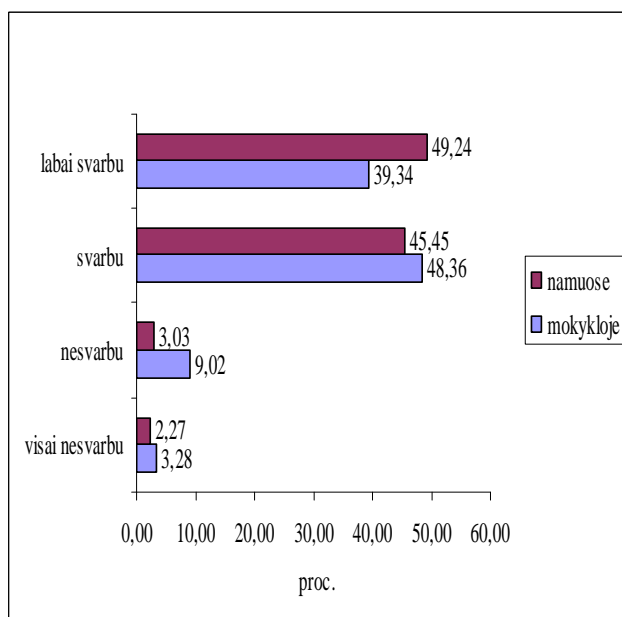

37 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu nenaudoti prievartos

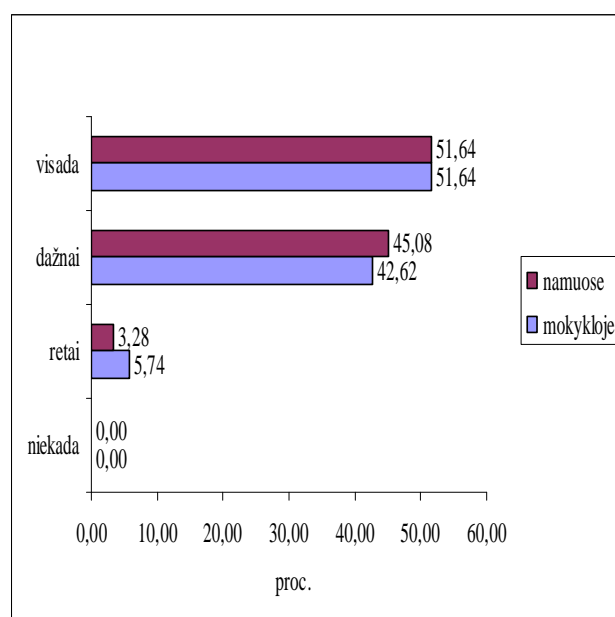

38 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie nenaudoja prievartos

Virš 60 procentų apklaustųjų mano, kad labai svarbu yra nenaudoti prievartos nei mokykloje, nei namuose (37 pav.). Rezultatai rodo, kad daugelis vaikų laikosi nuostatos nenaudoti fizinės prievartos, ir nesiekia savo tiesas įrodyti naudodami jėgą (38 pav.).

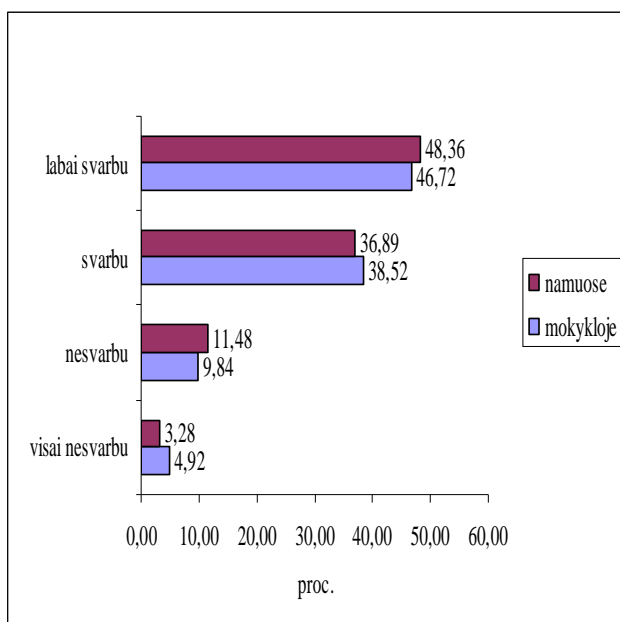
39 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu gerbti kitų nuomonę ir pasirinkimą

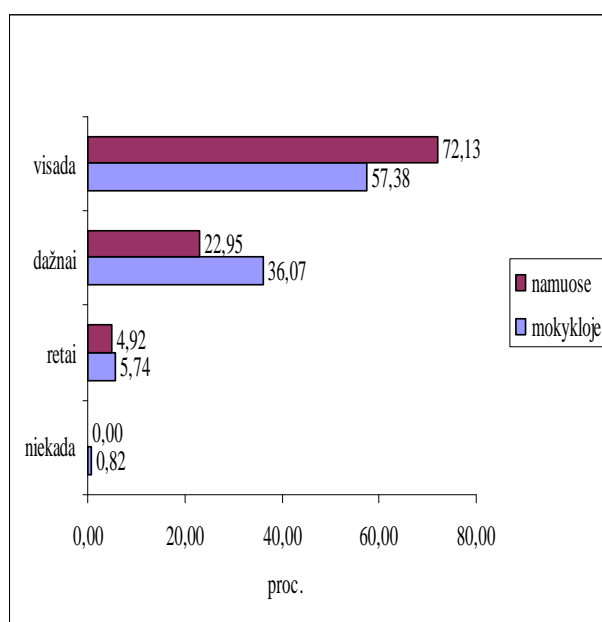
40 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie gerbia kitų nuomonę ir pasirinkimą

Gerbti ir skaitytis su aplinkinių nuomone vaikams yra svarbiau šeimoje, negu mokykloje (39 pav.). Vaikai nuostatos gerbti kitų pasirinkimą ir nuomonę laikosi ir mokykloje ir šeimose (40 pav.).

Tai rodo, kad vaikai linkę būti tolerantiški ir nori su aplinkiniais maloniai ir pagarbiai bendrauti.

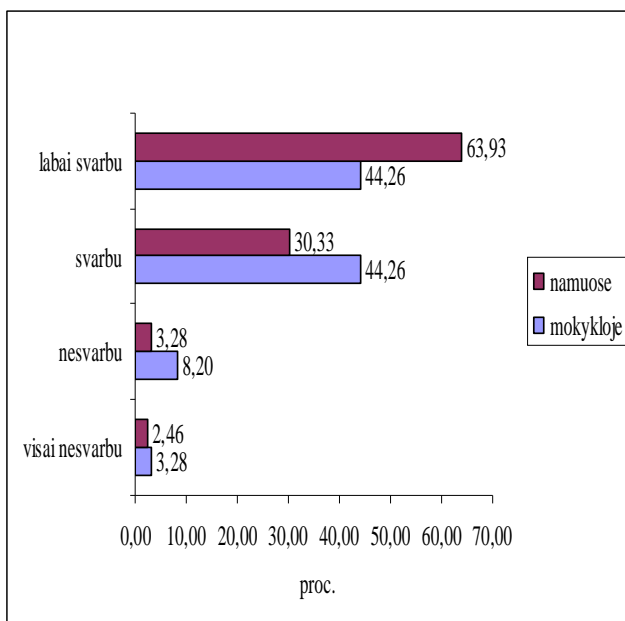
41 pav. Vaikų nuomonę, kaip svarbu nežeminti silpnesnių

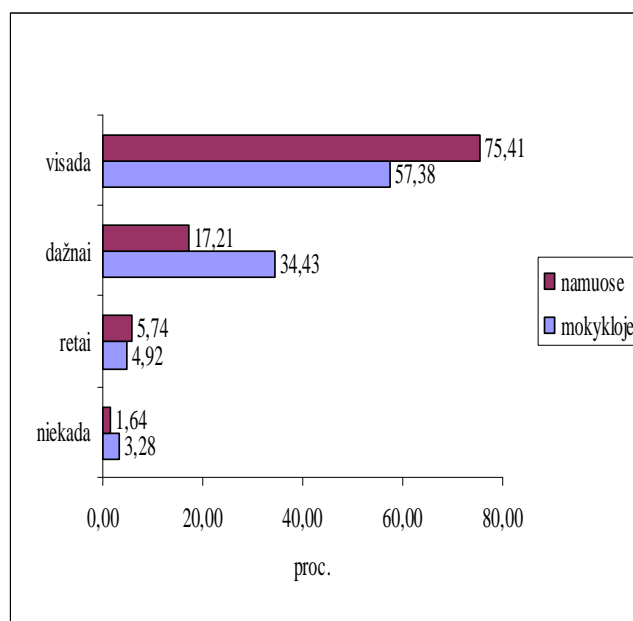
42 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie nežemina už save silpnesnių

Mažiau negu pusė apklaustųjų mano, kad nežeminti už save silpnesnių yra labai svarbu (41 pav.). 15 procentams apklaustųjų tai nesvarbu ar visai nesvarbu šeimoje, ir 14 procentų tai nesvarbi ir nereikšminga pareiga mokykloje. Nors nežeminti silpnesnių, vaikų nuomone, nėra labai reikšmingas dalykas, bet dauguma – 72,13 procentų apklaustųjų tokios nuostatos laikose namuose (42 pav.). Mokykloje vaikai kartais neatspiria pagundai pažeminti, pasišaipyti iš silpnesnio. Vaikų nuomonei, kad pažeminti silpnesnį kartais nėra labai blogai, gali turėti įtakos jų asmeninė patirtis. Galima manyti, kad jie taip pat patiria pašaipas iš suaugusiųjų ar bendraamžių arba tokiu būdu nori parodyti savo “išmintį”.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 48 straipsnis teigia, kad vaikas privalo gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę. duomenys, kaip vaikams svarbi ši pareiga ir kaip jos laikosi, pateikti 43 – 46 paveiksluose.

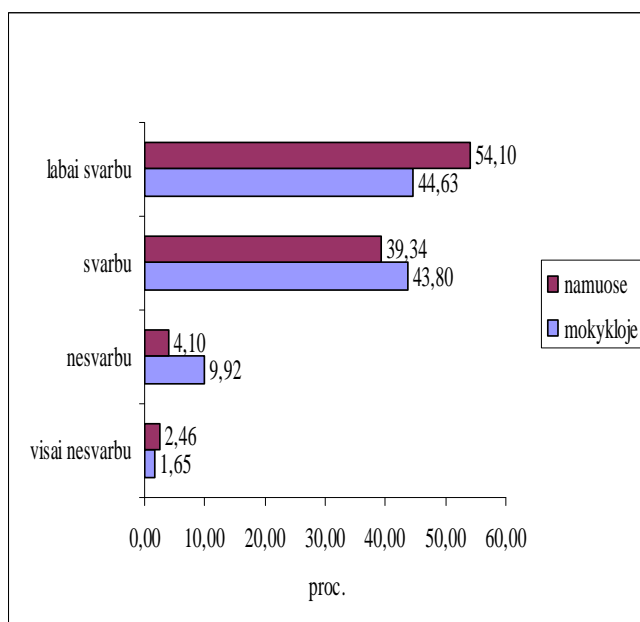

43 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu tausoti turta

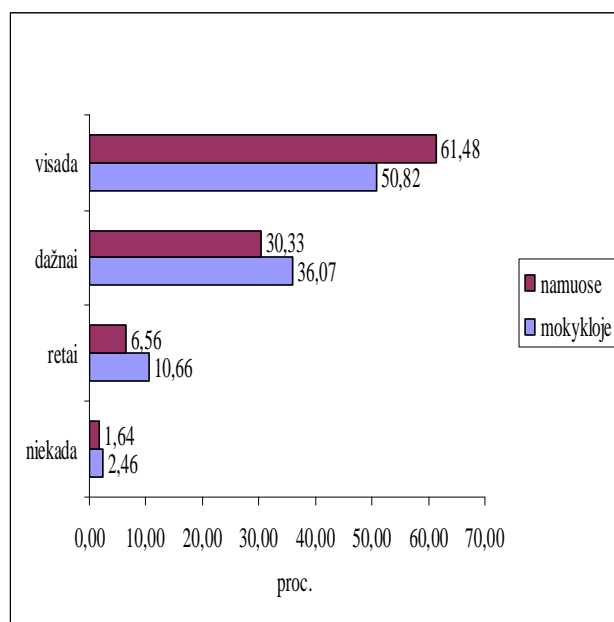

44 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie tausoja turta

Vaikai labiau saugo ir vertina namuose esanti, savo turta, i mokykloje esanti turta vaikai nežiuri kaip i savo, taigi ji ne taip svarbu ir butina saugoti ir tausoti. Tai, kad vaikai vienaip su turtu elgiasi namuose, kitaip mokykloje, rodo, kad tevai labiau akcentuoja turto verte ir butinybe ji saugoti ir vaikai, sugadindami ka nors, bijo uzitraukti tevų pykti.

45 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu saugoti ganta

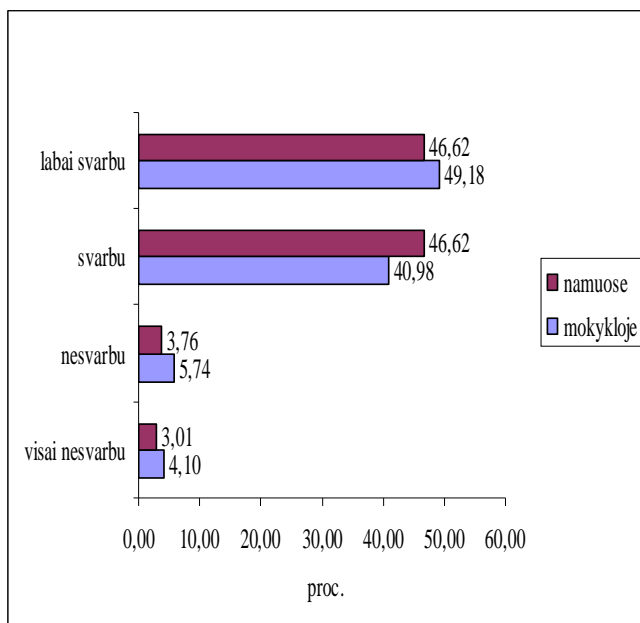

46 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie saugoja ganta

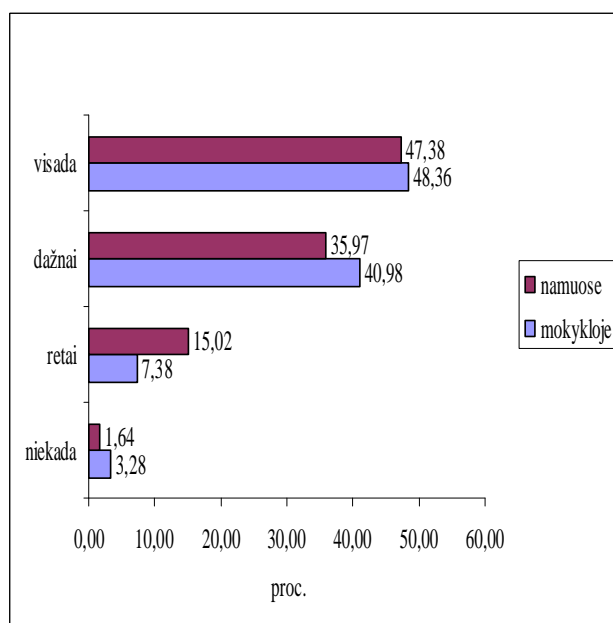
Ganta, kaip ir visa kita turta, vaikai labiau vertina, saugo ir puoselėja namų aplinkoje, tačiau mokyklos aplinkoje, tai kur jau nėra asmeninė nuosavybė, pagarbos gamtai lieka mažiau. Pedagogai

ir ypač tėvai turėtų dažniau akcentuoti, kad visa gamta yra mūsų ir kiekvienas žmogus už ją atsakingas.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 48 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokymo bei auklėjimo įstaigose. 47-50 paveiksluose pateikti duomenys, kaip vaikams svarbu atlikti jiems skirtus darbus ir būti atsakingiems už savo sprendimus.

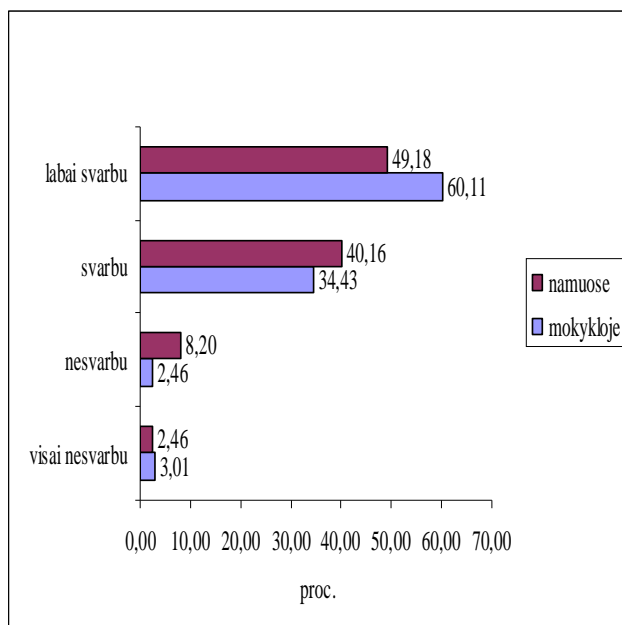

47 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu atlikti jiems skirtus darbus

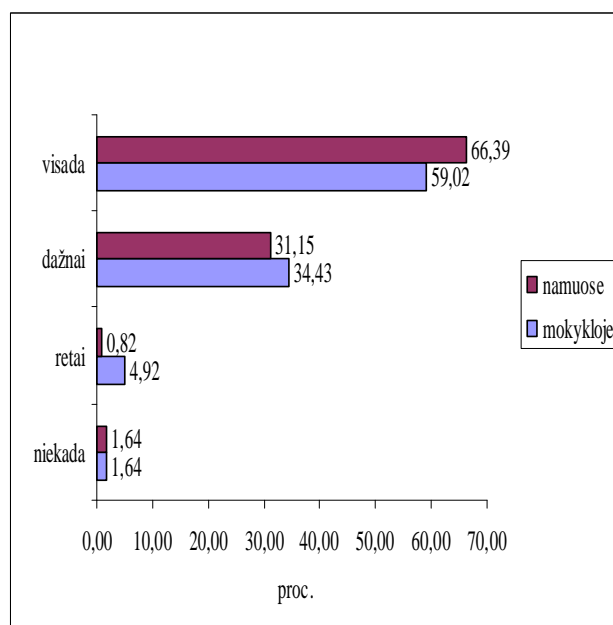

48 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie atlieka jiems skirtus darbus

Galima teigti, kad atlikti jiems skirtus darbus vaikams yra svarbu (47 pav.). Mokykloje skirtus darbus vaikai atlieka dažniau, nes mokykloje įgytas žinias ir įgūdžius tikriausiai labiau sieja su ateitimi, ar už atlikimą yra vertinami pažymiu. Namuose daugiau vaikų vengia atlikti jiems skirtus darbus, nes tai dažniausiai būna jiems nuobodūs ir neapmokami namų ruošos darbai (48 pav.).

49 pav. Vaikų nuomonė, kaip svarbu būti atsakingam už savo sprendimus

50 pav. Vaikų nuomonė, kaip jie atsakingi už savo sprendimus ir elgesį

Už nepilnametį yra atsakingi tėvai. Nepilnamečiai gali sudaryti smulkius buitinius sandorius. Atsakomybę už savo sprendimus, ypač mokykloje, vaikai laiko reikšmingu dalyku (49 pav.), tačiau realiai atsakingi už savo sprendimus daugiau namuose, nei mokykloje (50 pav.). Galima teigti, kad vaikai noriai prisiima atsakomybę. Suaugusiems reikia suteikti galimybių vaikams patiems priimti sprendimus, kartu stiprės vaikų pareigos ir atsakomybės jausmas.

Apibendrinimas. Moksleiviai vertindami teisių ir pareigų svarbą, daugiau reikšmės teikia ir svarbesnėmis laiko savo teises nei pareigas, nors ir šias pripažįsta gana svarbiomis. Taip pat vaikams svarbiau, kad jų teisės būtų užtikrinamos namuose, ir savo pareigas namuose jie dažniau vykdo.

Daugiausia apklaustųjų kaip labai svarbias teises šeimoje, pažymėjo teisę sulaukti medicininės pagalbos, nors sveikai maitintis ir turėti žinių apie sveiką gyvenimo būdą jiems nėra taip labai reikšminga. Vaikams labai svarbu gyventi jaukiuje, patogioje aplinkoje, jausti pagarbą ir meilę, pačiam priimti sprendimus.

Kaip labai svarbią pareigą namuose daugiausia mokinių pažymėjo savo pareigą gerbti ir tausoti turtą, taigi vaikai labiau vertina materialines vertybes. Tikriausiai tėvai dažnai akcentuoja turto svarbą. Mažiausiai svarbi vaikų pareiga namuose yra laikytis elgesio taisyklių.

Vertindami, kaip realiai namuose yra užtikrinamos jų teisės ir vykdomos pareigos, kaip prasčiausiai užtikrinamas jų teises pažymėjo: teisę gauti pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą. Ypač daug mokinių neturi galimybės dalyvauti priimant sprendimus apie jį

liečiančius dalykus, bei pačiam pasirinkti kaip leisti laisvalaikį, išsakyti savo nuomonę, ugdyti savo gabumus bei sulaukti paaiškinimo dėl elgesio įvertinimo.

Namuose dažniausiai vaikams nesiseka laikytis elgesio taisyklių, bei vengia atlikti namų ruošos darbus.

Daugiausia apklaustųjų namuose saugo ir tausoja turtą ir laikosi nuostatos nežeminti už save silpnesnių šeimos narių.

Mokykloje vaikai taip pat daugiau reikšmės teikia jų teisių užtikrinimui, nei pareigų vykdymui. Ypač svarbu vaikams sulaukti reikiamos pagalbos, jaustis saugiam nuo pažeminimo, patyčių ir prievartos. Jiems reikšmingomis ir svarbiomis pareigomis vaikai laiko atsakomybę už savo sprendimus ir elgesį bei nuostatą nenaudoti prievartos.

Prasčiausiai mokykloje užtikrinamos vaikų teisės yra: sveika mityba, vaikai nesijaučia saugūs nuo pažeminimo ir patyčių, pasigenda pagarbos ir meilės, trūksta galimybės reikšti savo nuomonę, priimti sprendimus ir sulaukti pagalbos. Mokykloje vaikai dažniausiai noriai prisiima atsakomybę už savo sprendimus, tačiau dažniausiai vengia padėti kitiems ir laikytis elgesio taisyklių.

Remiantis šiais rezultatais, galima teigti, kad vaikams teisės yra svarbiau nei jų pareigos. Bet namuose jie jaučia esant jų teises labiau užtikrintas, todėl ir patys savo pareigas atlieka dažniau. Mokykloje vaikai nesijaučia saugūs, pilnateisiai ir gerbiami, todėl jų nuomone pareigas pilnai vykdyti irgi ne taip svarbu. Vadinasi, galima teigti, kad vaiko poreikių patenkinimas ir suaugusiųjų elgesio pavyzdys turi įtakos vaiko pareigos ir atsakomybės jausmo suformavimui.

Kad vaikystė būtų laiminga ir prasminga, kad vaikas savo paties ir visuomenės labai turėtų galimybę naudotis visomis numatytomis jo teisėmis ir laisvėmis, ir tuo pačiu išmokytų vykdyti savo pareigas, didžiausia atsakomybė tenka šeimai ir mokyklai, o taip pat ir visai visuomenei. Visais laikais iš vaikų reikalaujama paklusnumo, pagarbos, supratingumo ir dar daugybės dalykų, pamirštant, kad tai mažas žmogutis, turintis nemažai savų poreikių, kuriuos reikia patenkinti. Norint, kad vaikas mylėtų, pirmiausia jis pats turi patirti begalinę meilę, kad suprastų, pats turi būti supirstas, kad rūpintųsi, pats turi būti aprūpintas. Norint, kad vaikas atliktų savo pareigas, visų pirmas jis turi patirti, kaip visa jo aplinka atlieka savo pareigas susijusias su juo.

Už vaiko priežiūrą, aprūpinimą, auklėjimą, jo teisių užtikrinimą yra atsakingi tėvai. Tėvai turi ne tik teisę, bet ir pareigą auginti, rūpintis ir auklėti savo vaikus. Vaikų teisės gali būti įgyvendinamos per tėvų teises ir pareigas vaikams. Todėl šeima ir yra pati pirmoji ir svarbiausia institucija, turinti įtakos visai tolesnei vaiko raidai. Į mokyklą vaikas jau atsineša šeimoje suformuotą savo požiūrį į tai kas gerai, o kas blogai. Mokykloje vaiko atsinešta patirtis papildoma ir tęsiama, siekiant vaikui įskiepyti ne tik atskirų dalykų žinias, bet ir tvirtas elgesio ir moralės

normas. Todėl ir šeima, ir mokykla turi būti tos pagrindinės institucijos, kuriose vaikas jaustųsi ypatingai saugus, gerbiamas, mylimas, galėtų plėsti ir ugdyti savo gabumus.

Visos tėvų, mokytojų, vaikų teisės ir pareigos yra vienodai svarbios, vienos su kitomis glaudžiai susiję ir būtinos įgyvendinti visumoje, neišskiriant vienu ar kitu kaip svarbesnių ar nereikšmingų. Vaikai skirtingai vertina savo teisių ir pareigų svarbą, vieniems teikia didesnę, kitoms mažesnę reikšmę, nes jie patys patiria, kad ne visos jų teisės yra įgyvendinamos. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad moksleiviai suvokia teisės ir pareigos vienovės svarbą.

Reikia pripažinti, kad vaiko teisės ir mokykloje ir namuose nėra pilnai įgyvendintos, vaikams trūksta supratimo, saugumo, pagarbos jų nuomonei, todėl ir patys ne visada išpildo savo pareigas, nesijaučia savo aplinkos šeimininkais, todėl ir atsakomybė mažesnė.

IŠVADOS

1. Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencija deklaruoja pagrindines vaiko teises ir laisves, bei nusako jų įgyvendinimo gaires. Vaikas turi ne tik savo teises, bet privalo nepažeisti kitų asmenų teisių bei vykdyti savo pareigas, todėl Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas šalia vaiko teisių apibrėžia ir pagrindinės vaiko pareigas jo atsakomybės ir elgesio ypatumus.

2. Remiantis atliktu empiriniu tyrimu, paaiškėjo, kad mokiniai nepakankamai susipažinę su jų teises ir pareigas reglamentuojančiais dokumentais, dažnas net nežino, kad yra tokie teisiniai aktai, ginantys jų teises ir nusakantys pareigas.

3. Mokykloje mokiniams dažnai svarbesnės jų teisės, ir mažiau svarbu vykdyti savo pareigas.

4. Mokiniam ypač svarbi jų teisė į emocinį ir fizinį saugumą ir daug mokinių pripažįsta jog labai svarbi pareiga nenaudoti prievartos ir patiems būti atsakingiems už savo sprendimus. Tai rodo, kad moksleiviai suvokia teisių ir pareigų vienovės svarbą.

5. Mokiniai mano, jog mokykloje trūksta meilės, pagarbos, supratimo bei galimybės reikšti savo nuomonę. Sunkiausiai vaikams sekasi laikytis elgesio taisyklių, pagelbėti kitiems, reikalingiems paramos, bei aktyviai dalyvauti pamokose.

6. Namuose vaikai taip pat daugiau reikšmės teikia savo teisėms ir mažiau pareigų vykdymui. Namuose vaikams labai svarbu sulaukti pagalbos, būti gerbiamiems ir mylimiems, patiems priimti sprendimus, pasirinkti laisvalaikio leidimo būdą. Vaikams labai svarbu yra tausoti namuose esantį turtą, nenaudoti prievartos.

7. Daugiausia apklaustųjų namuose vengia atlikti namų ruošos darbus, laikytis elgesio taisyklių, padėti kitiems šeimos nariams, bet dauguma stengiasi tausoti turtą, gerbia vyresnius šeimos narius, laikosi nuostatos nežeminti silpnesnių.

8. Vaikų nuomone jų teisės ir pareigos yra svarbesnės namuose. Vaikai šeimoje mato labiau užtikrinamas jų teises, tai ir nuostata vykdyti savo pareigas yra tvirtesnė. Mokyklos aplinkoje mokiniai nesijaučia labai saugūs ir reikšmingi, taigi ir į savo pareigas žiūri ne taip atsakingai. Vaikų pareigos suvokimas priklauso nuo jų teisių įgyvendinimo bei suaugusiųjų elgesio pavyzdžio įgyvendinant teises ir vykdant pareigas.

PASIŪLYMAI

1. Vaikas, nežinodamas, kad jo teisės yra įstatymiškai ginamos, neišdrįs pats aktyviai kovoti už savo teisių įgyvendinimą. Todėl ne tik mokykloje, bet ir šeimoje reikia vaiką supažindinti su jo teisėmis ir pareigomis reglamentuojančiais dokumentais.

2. Vaiko supratimui apie teisių ir pareigų darną didelės įtakos turi jį supanti aplinka, mokytojų ir mokinių, pačių mokinių tarpusavio santykiai, santykiai šeimoje. Svarbu vaikui sukurti tolerantišką, paremtą abipusiu pasitikėjimu aplinką, kur vaikas jausis saugus, svarbus ir gerbiamas.

3. Vaikai savo teises ir savo pareigas suvokia ir įsisavina tik stebėdami pirmiausia jų artimiausių žmonių – tėvų elgesį. Mokykloje ta patirtis papildoma stebint mokytojų ir kitų suaugusiųjų elgesį. Todėl tėvams, mokytojams, auklėtojams svarbu ne tik pasakyti ar parašyti, kaip vaikui reikėtų ar nereikėtų elgtis, bet nuolat tai įrodinėti savo elgesiu ir darbais.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1996.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teise. – Vilnius: Justitia, 2002.
3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. - Kaunas: „Poligrafija ir informatika“, 2003.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Kaunas: „Poligrafija ir informatika“, 2001.
5. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995. nr. 60 – 1501.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 33-807.
7. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr.52 – 2316.
8. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 23 -593.
9. Dėl Lietuvos higienos normos HN 21:2005 „Bendrojo lavinimo mokykla. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ // Valstybės žinios. 2005. Nr. 76 – 2770.
10. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius, 2000. – 21-26 p.
11. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. - Vilnius, 2006. – 38-39 p.
12. Suslavičius A. Socialinė psichologija. – Kaunas, 1995.
13. Kelsen H. Grynoji teisės teorija. – Vilnius, 2002. – 131 p.
14. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius, 2004. – 162-163, 122, 289 p.
15. Jonynienė Ž. Moksleivių, ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje. Daktaro disertacija.- Kaunas, 2000
16. Letukienė N., Deveikis L. Žmogaus teisių mokymas(is) vidurinėje mokykloje. - Vilnius, 1999. – 51p.
17. Halder A. Filosofijos žodynas. – Vilnius, Alma littera, 2002. – 154, 210 p.
18. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. – Kaunas: Technologija, 1997.
19. Ginott Haim G. Tarp tėvų ir vaiko: nauji senų problemų sprendimai. – Vilnius: Via Recta, 1999.
20. Adler A. Žmogaus pažinimas. – Vilnius: Vaga, 2003. – 215 - 218p.
21. Navaitis G. Psichologinė parama vaikams. – Vilnius: Kronta, 1998. – 48 – 49, 74 -75p.
22. Želvys R. Kaip išgyventi 2002 – 2003 mokslo metais. – Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2002. – 21 – 24 p.
23. Vaiko teisių apsaugos kontrolės institucijos. – Vilnius, 2001. – 13 p.
24. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2004. Apžvalga. – Vilnius, 2005. – 47 - 48 p.

25. Winnicott D. W. Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis. – Vilnius, 2000. – 80p.
26. Žukauskienė R. Raidos psichologija. – Vilnius, 2002. – 295 p.
27. Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis. Kelias į savęs atradimą. – Kaunas, 2001. – 37 p.
28. Kardelis K. mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Kaunas, 1997.
29. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. – Kaunas: Technologija, 2003. – 289 p.
30. Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Konferencijos medžiaga. – Vilnius, 1996.
31. Vaiko teisių nagrinėjimo pradinėse mokykloje metodika. – Vilnius, 1999.
32. Vaiko teisės Europoje. Jaunimo forumo medžiaga. – Vilnius, 2000.
33. Europos politika dėl vaikų. – Vilnius, 2001.
34. Johnson Louise C. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. – Vilnius, 2003. – 21 p.
35. Myers G. D. Psichologija. – Kaunas: poligrafija ir informatika, 2000. – 102 p.
36. Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. – Jurisprudencija, 2003, t. 42(34).
37. Barkauskaitė M., Juodkaitė D. Smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai. – Ugdymo problemos IV (XXXI). – Vilnius, 1998. – 171 p.
38. Bitinas B. Lietuvos mokykla: ugdymo paradigmos kaita. – Ugdymo problemos IV (XXXI). – Vilnius, 1998. – 25 p.
39. Sakalauskas G. Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje. – Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2001. – Vilnius, 2001. – 89 p.
40. Statistika vaikams // <http://www.lrv.lt/main.php?id=vaikams/archyvelis.html&d=3004>; prisijungta 2006-05-20.

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: šeima, bendrojo lavinimo mokykla, vaikas, teisė, pareiga.

Kiekvienas žmogus turi savo teises ir privalo vykdyti savo pareigas. Vaikui reikia padėti suvokti, kad jis yra unikali asmenybė, turinti savo teises ir gyvena tarp tokių pat teises turinčių žmonių. Tas suvokimas susieja vaiko teises su jo pareiga ir atsakomybe. Pirmoji ir svarbiausia institucija, turi įtakos vaiko raidai yra šeima. Į mokyklą vaikas atsineša jau suformuotą požiūrį į tai kas gerai, o kas blogai. Mokykloje vaiko patirtis papildoma, siekiant iškiepyti vaikui tvirtas elgesio ir moralės normas. Todėl šeima ir mokykla turi būti tos institucijos, kur vaikas jaustųsi ypatingai saugus, gerbiamas, mylimas.

Buvo atlikta apklausa, siekiant iširti moksleivių nuomonę apie jų teisių ir pareigų svarbą ir vieningą raišką mokykloje ir namuose. Teisių ir pareigų pažinimas pirmiausia prasideda šeimoje, čia vaikai pradeda suvokti pirmąsias ir pagrindines savo teises ir pareigas. Mokykloje tas suvokimas papildomas, gilinamas. Atlikus apklausą paaiškėjo, kad yra vaikų nežinančių jog jų teisės ir pareigos yra įtvirtintos teisiniais aktais.

Rezultatai rodo, kad vaikams teisės yra svarbiau, nei jų pareigos. Bet vaikai mano, kad jų teisės namuose yra geriau užtikrinamos, todėl ir savo pareigas atlieka dažniau. Mokykloje vaikai neretai nesijaučia saugūs, pilnateisiai ir gerbiami, todėl jų nuomone pareigas vykdyti mokykloje irgi ne taip svarbu. Galima teigti, kad vaiko poreikių patenkinimas ir suaugusiųjų elgesio pavyzdys, vykdant savo pareigas ir įgyvendinant teises, turi įtakos vaikų pareigos ir atsakomybės jausmo suformavimui.

Moksleiviams labai svarbi teisė į emocinį ir fizinį saugumą ir kartu jie pripažįsta, kad labai svarbi jų pareiga yra patiems nenaudoti prievartos. Tai rodo, kad vaikai suvokia teisės ir pareigos vienovės

SCHOOLCHILDREN'S POINT OF VIEW AT THEIR RIGHTS AND DUTIES IN THE FAMILY, AT THE SCHOOL

DANA ŽILINSKIENĖ

SUMMARY

Main phrases: family, secondary school, child, right, duty.

Every person has his rights and must follow his duties. We should help a child to understand that he as a unique person having his rights and that he lives between people, having the same rights. This perception connects child's rights with his duties and responsibility. Family is the first and the most important institution, having influence on child's development. A child beings to school already formed point of view what is good and bad. Child's experience at the school is added trying to maintain strict behaviour and morals for a child, that's why family and the school should be such institution, where a child could feel safe, respected and loved.

It was madder questioning, wishing to investigate school children opinion about their rights and duties importance and united expression at the school and at home. The knowledge of rights and duties starts in the family, in this place children start to perceive their first and main rights and duties. This perception is added, made deeper at the school. When the questioning was finished, it was found out, that some children do not know that their rights and duties are based by acts of law.

The results show that rights for children are more important than duties. But in children opinion that their rights are better assured at home, that's why they make their duties more often. Children often feel not safe, not enjoying full rights and respected at the school, that's why in their opinion it's not so important to realize their duties at the school. We can say that the satisfaction of the child's needs and the example of adults behaviour, realizing their duties and rights, influence the forming children duties and responsibility feeling.

It is very important the right to the emotional and physical safety for school children. They acknowledge, that their duty of not using compulsion is very important. It show's that children understand the importance of rights and duties unity.

PRIEDAI

1 priedas

Prašome įvertinti, žemiau minimų *teisių ir pareigų svarbą Jūsų aplinkoje* (mokykloje ir namuose).

1. niekada, 2. retai, 3. dažnai, 4. visada

Teisės ir pareigos	Visai nesvarbu	Nesvarbu	Svarbu	Labai svarbu	
1. Sveikai maitintis					mokykloje
					namuose
2. Sulaukti reikiamos medicininės pagalbos					mokykloje
					namuose
3. Gauti pakankamai informacijos apie sveiką gyvenimo būdą					mokykloje
					namuose
4. Būti saugiam nuo fizinės prievartos (fizinių bausmių)					mokykloje
					namuose
5. Būti saugiam nuo pažeminimo ir patyčių					mokykloje
					namuose
6. Gyventi ir mokytis jaukiose patalpose					mokykloje
					namuose
7. Būti gerbiamam ir mylimam					mokykloje
					namuose
8. Galėti išsakyti savo nuomonę					mokykloje
					namuose
9. Galėti priimti sprendimus apie mane liečiančius dalykus					mokykloje
					namuose
10. Galėti pasirinkti kaip leisti laisvalaikį					mokykloje
					namuose
11. Sulaukti man reikalingos pagalbos					mokykloje
					namuose
12. Sulaukti paaiškinimo, dėl mano elgesio įvertinimo					mokykloje
					namuose
13. Turėti galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus					mokykloje
					namuose
14. Būti apsaugotam nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo					mokykloje
					namuose
15. Gerbti suaugusiuosius					mokykloje
					namuose
16. Padėti kitiems, reikalingiems paramos					mokykloje
					namuose
17. Laikytis elgesio taisyklių					mokykloje
					namuose
18. Nenaudoti prievartos					mokykloje
					namuose
19. Gerbti kitų žmonių nuomonę ir pasirinkimą					mokykloje
					namuose
20. Nežeminti už save silpnesnių					mokykloje
					namuose
21. Gerbti ir tausoti turtą					mokykloje

					namuose
22. Saugoti ir tausoti gamtą					mokykloje
					namuose
23. Atlikti man skirtus darbus (pamokų ruošą, namų ruošą)					mokykloje
					namuose
24. Būti atsakingam už savo sprendimus					mokykloje
					namuose

Dėkojame už atsakymus

Prašome įvertinti, kaip toliau minimos teisės ir pareigos reiškiasi Jūsų aplinkoje (mokykloje ir namuose).

1. niekada, 2. retai, 3. dažnai, 4. visada

Teisės ir pareigos	niekada	retai	dažnai	visada	
1. Esu sveikai maitinamas					mokykloje
					namuose
2. Sulaukiu reikiamos medicininės pagalbos					mokykloje
					namuose
3. Pakanka informacijos apie sveiką gyvenimo būdą					mokykloje
					namuose
4. Esu saugus nuo fizinės prievartos (fizinį bausmių)					mokykloje
					namuose
5. Esu saugus nuo pažeminimo ir patyčių					mokykloje
					namuose
6. Gyvenu ir mokausi jaukiose patalpose					mokykloje
					namuose
7. Esu gerbiamas ir mylimas					mokykloje
					namuose
8. Galiu išsakyti savo nuomonę					mokykloje
					namuose
9. Galiu priimti sprendimus apie mane liečiančius dalykus					mokykloje
					namuose
10. Galiu pasirinkti kaip leisti laisvalaikį					mokykloje
					namuose
11. Sulaukiu man reikalingos pagalbos					mokykloje
					namuose
12. Sulaukiu paaiškinimo, kas gerai, kas blogai					mokykloje
					namuose
13. Turiu galimybę atskleisti ir ugdyti savo gabumus					mokykloje
					namuose
14. Esu apsaugotas nuo sunkaus ir žalingo sveikatai darbo					mokykloje
					namuose
15. Gerbiu suaugusiuosius					mokykloje
					namuose
16. Padedu kitiems, reikalingiems paramos					mokykloje
					namuose
17. Laikausi elgesio taisyklių					mokykloje
					namuose
18. Nenaudoju prievartos					mokykloje
					namuose
19. Gerbiu kitų žmonių nuomonę ir pasirinkimą					mokykloje
					namuose
20. Nežeminu už save silpnesnių					mokykloje
					namuose
21. Gerbiu ir tausuju turta					mokykloje
					namuose
22. Saugau ir tausuju gamtą					mokykloje

					namuose
23. Atlieku man skirtus darbus (pamokų ruošą, namų ruošą)					mokykloje
					namuose
24. Esu atsakingas už savo sprendimus					mokykloje
					namuose

25. Ar esate susipažinę su vaikų teises nusakančiais dokumentais?

.....

26. Ar esate susipažinę su vaikų pareigas nusakančiais dokumentais?

.....

27. Kokios, Jūsų nuomone, Jūsų teisės dažniausiai pažeidžiamos mokykloje?
(nurodykite ne daugiau, kaip tris)

.....

.....

.....

28. Kokios, Jūsų nuomone, Jūsų teisės dažniausiai pažeidžiamos namuose?
(nurodykite ne daugiau, kaip tris)

.....

.....

.....

29. Kokių pareigų dažniausiai nevykdote, ar vengiate vykdyti mokykloje?

.....

.....

30. Kokių pareigų dažniausiai nevykdote, ar vengiate vykdyti mokykloje?

.....

.....

31. Jūsų amžius.....

32. Jūsų lytis (vyras, moteris).....

33. Jūsų gyvenama vietovė (miestas, kaimas).....

Dėkojame už atsakymus